वाल्मीकि रामायण

॥रा॰ वा॰
॥ १॥

॥श्रीगणेशायनमः॥ श्रीरामचंद्रायनमः॥ ॐ वेदवेद्येपरेपुंसिजातेदशरथात्मजे॥ वेदःप्राचेतसादासीत्साक्षाद्रा
मायणात्मना॥१॥ रामंरामानुजंसीतांभरतंभरतानुजं॥ सुग्रीवंवायुसूनुंच प्रणमामिपुनःपुनः॥२॥ कूजंतंरामरामेति
मधुरंमधुराक्षरं॥ आरुह्यकविताशाखांवंदेवाल्मीकिकोकिलं॥३॥ वाल्मीकेर्मुनिसिंहस्यकवितावनचारिणः॥ शृण्व
न्रामकथानादंकोनयातिपरांगतिं॥४॥ यःपिबन्सततंरामचरितामृतसागरं॥ अतृप्तस्तंमुनिंवंदे प्राचेतसमकल्म
षं॥५॥ गोष्पदीकृतवारीशंमशकीकृतराक्षसं॥ रामायणमहामालारत्नंवंदेनिलात्मजं॥६॥ अंजनानंदनंवीरं जान
कीशोकनाशनं॥ कपीशमक्षहंतारंवंदेलंकाभयंकरं॥७॥ उल्लंघ्यसिंधोःसलिलंसलीलंयःशोकवह्निंजनकात्मजा
याः॥ आदायतेनैवददाहलंकांनमामितंप्रांजलिरांजनेयं॥८॥ मनोजवंमारुततुल्यवेगंजितेंद्रियंबुद्धिमतांवरिष्ठं
॥ वातात्मजंवानरयूथमुख्यंश्रीरामदूतंमनसास्मरामि॥९॥ रामायरामभद्रायरामचंद्रायवेधसे॥ रघुनाथा
यनाथायसीतायाःपतयेनमः॥१०॥ जितंभगवतातेनहरिणालोकधारिणा॥ अजेनविश्वरूपेणनिर्गुणेनगुणात्मना
॥११॥ ॐ तपःस्वाध्यायनिरतंतपस्वीवाग्विदांवरं॥ नारदंपरिपप्रच्छवाल्मीकिर्मुनिपुंगवं॥१॥ कोन्वस्मिन्सांप्रतंलोकेगु
णवान्कश्चवीर्यवान्॥ धर्मज्ञश्चकृतज्ञश्चसत्यवाक्योदृढव्रतः॥२॥ चारित्रेणचकोयुक्तःसर्वभूतेषुकोहितः॥ वि

॥राम॥
॥१॥

द्वान्कः॥ कः समर्थश्चकश्चैकप्रियदर्शनः॥३॥आत्मवान्कोजितक्रोधोद्युतिमान्कोनसूयकः॥कस्यविभ्यतिदेवाश्चजात
रोषस्यसंयुगे॥४॥एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंपरंकौतूहलंहिमे॥महर्षेत्वंसमर्थोसिज्ञातुमेवंविधंनरं॥५॥श्रुत्वाचैतत्त्रिलो
कज्ञोवाल्मीकेर्नारदोवचः॥श्रूयतामितिचामंत्र्यप्रहृष्टोवाक्यमब्रवीत्॥६॥बहवोदुर्लभाश्चैवयेत्वयाकीर्तितागु
णाः॥मुनेवक्ष्याम्यहंबुध्वातैर्युक्तःश्रूयतांनरः॥७॥इक्ष्वाकुवंशप्रभवोरामोनामजनैःश्रुतः॥नियतात्मामहावीर्योद्यु
तिमान्धृतिमान्वशी॥८॥बुद्धिमान्नीतिमान्वाग्मीश्रीमान्शत्रुनिवर्हणः॥विपुलांसोमहाबाहुःकंबुग्रीवोमहाहनुः॥९॥
महोरस्कोमहेष्वासोगूढजत्रुररिंदमः॥आजानुबाहुःसुशिराःसुललाटःसुविक्रमः॥१०॥समःसमविभक्तांगःस्निग्धवर्णः
प्रतापवान्॥पीनवक्षाविशालाक्षोलक्ष्मीवान्शुभलक्षणः॥११॥धर्मज्ञःसत्यसंधश्चप्रजानांचहितेरतः॥यशस्वीज्ञानसंप
न्नःशुचिर्वश्यःसमाधिमान्॥१२॥प्रजापतिसमःश्रीमान्धातारिपुनिषूदनः॥रक्षिताजीवलोकस्यधर्मस्यपरिरक्षिता॥१३॥
रक्षितास्वस्यधर्मस्यस्वजनस्यचरक्षिता॥वेदवेदांगतत्त्वज्ञोधनुर्वेदेचनिष्ठितः॥१४॥सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञःस्मृतिमान्प्रति
भानवान्॥सर्वलोकप्रियःसाधुरदीनात्माविचक्षणः॥१५॥सर्वदाभिगतःसद्भिःसमुद्रइवसिंधुभिः॥आर्यःसर्वसमश्चैवसदैव
प्रियदर्शनः॥सचसर्वगुणोपेतःकौशल्यानंदवर्द्धनः॥समुद्रइवगांभीर्येधैर्येणहिमवानिव॥१७॥विष्णुनासदृशोवीर्येसोमव

त्प्रियदर्शनः॥ कालाग्निसदृशः क्रोधे क्षमया पृथिवीसमः॥१८॥ धनदेन समस्त्यागे सत्ये धर्म इवापरः॥ तमेवंगुणसंपन्नं
रामं सत्यपराक्रमं॥१९॥ ज्येष्ठं श्रेष्ठगुणैर्युक्तं प्रियं दशरथः सुतं॥ प्रकृतीनां हितैर्युक्तं प्रकृतिप्रियकाम्यया॥२०॥ यौवराज्येन
संयोक्तुमैछत्प्रीत्या महीपतिः॥ तस्याभिषेकसंभारान्दृष्ट्वा भार्याथ कैकयी॥२१॥ पूर्वं दत्तवरा देवी वरमेनमयाचत॥ विवा
सनं च रामस्य भरतस्याभिषेचनं॥२२॥ स सत्यवचनाद्राजा धर्मपाशेन संयतः॥ विवासयामास सुतं रामं दशरथः प्रियं॥२३
स जगाम वनं वीरः प्रतिज्ञामनुपालयन्॥ पितुर्वचननिर्देशात्कैकेय्याः प्रियकारणात्॥२४॥ तं व्रजंतं प्रियो भ्राता लक्ष्मणो
नुजगाम ह॥ स्नेहाद्विनयसंपन्नः सुमित्रानंदवर्द्धनः॥२५॥ भ्रातरं दयितो भ्रातुः सौभ्रात्रमनुदर्शयन्॥ रामस्य दयिता
भार्या नित्यं प्राणसमाहिता॥२६॥ जनकस्य कुले जाता देवमायेव निर्मिता॥ सर्वलक्षणसंपन्ना नारीणामुत्तमा वधूः॥२७
सीताप्यनुगता रामं शशिनं रोहिणी यथा॥ पौरैरनुगतो दूरं पित्रा दशरथेन च॥२८॥ शृंगवेरपुरे सूतं गंगाकूले व्यसर्जयत्
गुहमासाद्य धर्मात्मा निषादाधिपतिं प्रियं॥२९॥ गुहेन सहितो रामो लक्ष्मणेन च सीतया॥ ते वनेन वनं गत्वा नदीस्तीर्त्वा
बहूदकाः॥३०॥ चित्रकूटमनुप्राप्य भरद्वाजस्य शासनात्॥ रम्यमावसथं कृत्वा रममाणा वने त्रयः॥३१॥ देवगंधर्वसंका
शास्तत्र ते न्यवसन्सुखं॥ चित्रकूटं गते रामे पुत्रशोकातुरस्तदा॥३२॥ राजा दशरथः स्वर्गं जगाम विलपन्सुतं॥ गते तु तस्मिन्भ

रा० १

रतोवसिष्ठप्रमुखैर्द्विजैः॥३३॥नियुज्यमानोराज्यायनैच्छद्राज्यंमहाबलः॥सजगामवनंवीरोरामपादप्रसादकः॥३४॥गत्वातु
सुमहात्मानंरामंसत्यपराक्रमं॥अयाचद्भ्रातरंराममार्यभावपुरस्कृतः॥३५॥त्वमेवराजाधर्मज्ञइतिरामंवचोब्रवीत्
रामोपिपरमोदारःसुमुखःसुमहायशाः॥३६॥नचैच्छत्पितुरादेशाद्राज्यंरामोमहाबलः॥पादुकेचास्यराज्यायन्यासंदत्वा
पुनःपुनः॥३७॥निवर्त्तयामासततोभरतंभरताग्रजः॥सकाममनवाप्यैवरामपादावुपस्पृशन्॥३८॥नंदिग्रामेकरोद्राज्यं
रामागमनकांक्षया॥गतेतुभरतेश्रीमान्सत्यसंधोजितेंद्रियः॥३९॥रामस्तुपुनरालक्ष्यनागरस्यजनस्यच॥तत्रागमनमे
काग्रोदंडकान्प्रविवेशह॥४०॥प्रविश्यतुमहारण्यंरामोराजीवलोचनः॥विराधंराक्षसंहत्वाशरभंगंददर्शह॥४१॥सुती
क्ष्णंचाप्यगस्त्यंचअगस्त्यभ्रातरंतथा॥अगस्त्यवचनाच्चैवजग्राहैंद्रंशरासनं॥४२॥खड्गंचपरमप्रीतस्तूणीचाक्षयसा
यकौ॥वसतस्तस्यरामस्यवनेवनचरैःसह॥४३॥ऋषयोभ्यागमन्सर्वेवधायासुररक्षसां॥सतेषांप्रतिशुश्रावराक्ष
सानांतदावने॥४४॥प्रतिज्ञातश्चरामेणवधःसंयतिरक्षसां॥ऋषीणामग्निकल्पानांदंडकारण्यवासिनां॥४५॥तेनतत्रै
ववसताजनस्थाननिवासिनी॥विरूपिताशूर्पणखाराक्षसीकामरूपिणी॥४६॥ततःशूर्पणखावाक्यादुद्युक्तान्सर्वराक्ष
सान्॥खरंत्रिशिरसंचैवदूषणंचैवराक्षसं॥४७॥निजघानरणेरामस्तेषांचैवपदानुगान्॥वनेतस्मिन्निवसताजन

॥वा०रा०॥
॥३॥

स्याननिवासिनां॥४८॥रक्षसांनिहतान्यासन्सहस्राणिचतुर्दश॥ततोज्ञातिवधंश्रुत्वारावणःक्रोधमूर्छितः॥४९॥सहा
यंवरयामासमारीचंनामराक्षसं॥वार्यमाणःसुबहुशोमारीचेनसरावण॥५०॥नविरोधोबलवताक्षमोरावणतेनते॥
अनादृत्यतुतद्वाक्यंरावणःकालचोदितः॥५१॥जगामसहमारीचस्तस्याश्रमपदंतदा॥तेनमायाविनादूरमपवाह्य
नृपात्मजौ॥५२॥जहारभार्यांरामस्यगृध्रंहत्वाजटायुषं॥गृध्रंचनिहतंदृष्ट्वाहृतांश्रुत्वाचमैथिलीं॥५३॥राघवःशोकसं
तप्तोविललापाकुलेंद्रियः॥ततस्तेनैवशोकेनगृध्रंदग्ध्वाजटायुषं॥५४॥मार्गमाणोवनेसीतांराक्षसंसंददर्शह॥क
बंधंनामरूपेणविकृतंघोरदर्शनं॥५५॥तंनिहत्यमहाबाहुर्ददाहस्वर्गतश्चसः॥सचास्यकथयामासशबरींधर्मचारि
णीं॥५६॥श्रमणींधर्मनिपुणामभिगच्छेतिराघवः॥सोभ्यगच्छन्महातेजाःशबरींशत्रुसूदनः॥५७॥शबर्य्यापूजितःसम्यग्रा
मोदशरथात्मजः॥पंपातीरेहनुमतासंगतोवानरेणह॥५८॥हनुमद्वचनाच्चैवसुग्रीवेणसमागतः॥सुग्रीवायचतत्सर्वंशं
सद्रामोमहाबलः॥५९॥आदितस्तद्यथावृत्तंसीतायाश्चविशेषतः॥सुग्रीवश्चापितत्सर्वंश्रुत्वारामस्यवानरः॥६०॥चकारस
ख्यंरामेणप्रीतश्चैवाग्निसाक्षिकं॥ततोवानरराजेनवैरानुकथनंप्रति॥६१॥रामायावेदितंसर्वंप्रणयाद्दुःखितेनच॥प्र
तिज्ञातंचरामेणतदावालिवधंप्रति॥६२॥वालिनश्चबलंतत्रकथयामासवानरः॥सुग्रीवःशंकितश्चासीन्नित्यंवीर्येणरा

॥रामः॥
॥३॥

घवे॥६२॥राघवप्रत्ययार्थंतुदुंदुभिःकायमुत्तमं॥दर्शयामाससुग्रीवोमहापर्वतसन्निभं॥६३॥उत्स्मयित्वामहाबाहुःप्रेक्ष्यचास्थिम
२ नः हाबलः॥पादांगुष्ठेनचिक्षेपसंपूर्णंदशयोजनं॥६४॥बिभेदचपुनस्तालान्सप्तैकेनमहेषुणा॥गिरिंरसातलंचैवजनयन्प्रत्ययंतदा॥
६५॥ततःप्रीतमनास्तेनविश्वस्तःसमहाकपिः॥किष्किंधांरामसहितोजगामचगुहांतदा॥६६॥ततोगर्जद्धरिवरःसुग्रीवोहेमपिं
गलः॥तेननादेनमहतानिर्जगाममहीश्वरः॥६७॥अनुमान्यतदातारांसुग्रीवेणसमागतः॥निजघानचतत्रैनंशरेणैकेनराघवः॥
६८॥ततःसुग्रीववचनाद्धत्वावालिनमाहवे॥सुग्रीवमेवतद्राज्येराघवःप्रत्यपादयत्॥६९॥सचसर्वान्समानीयवानरान्वानरर्ष
भः॥दिशःप्रस्थापयामासदिदृक्षुर्जनकात्मजां॥७०॥ततोगृध्रस्यवचनात्संपातेर्हनुमान्बली॥शतयोजनविस्तीर्णंपुप्लुवेलवणा
र्णवं॥७१॥तत्रलंकांसमासाद्यपुरींरावणपालितां॥ददर्शसीतांध्यायंतीमशोकवनिकांगतां॥७२॥निवेदयित्वाभिज्ञानंप्रवृत्तिं
विनिवेद्यच॥समाश्वास्यचवैदेहींमर्दयामासतोरणं॥७३॥पंचसेनाग्रगान्हत्वासप्तमंत्रिसुतानपि॥शूरमक्षंचनिष्पिष्यग्रहणंस
मुपागमत्॥७४॥अस्त्रेणोन्मुक्तमात्मानंज्ञात्वापैतामहाद्वरात्॥मर्षयन्राक्षसान्वीरोयंत्रिणस्तान्यदृच्छया॥७५॥ततोदग्ध्वापुरीं
लंकामृतेसीतांचमैथिलीं॥रामायप्रियमा[illegible]तुंपुनरायान्महाकपिः॥७६॥सोभिगम्यमहात्मानंकृत्वारामंप्रदक्षिणं॥न्यवेदयद
मेयात्मादृष्टासीतेतितत्वतः॥७७॥ततःसुग्रीवसहितोगत्वातीरंमहोदधेः॥समुद्रंक्षोभयामासशरैरादित्यसन्निभैः॥७८॥दर्शया

।।रा०बा०।।
।।४।।

मात्मानं समुद्रः सरितांपतिः ।। समुद्रवचनाच्चैव नलं सेतुमकारयत् ।।७६।। तेन गत्वा पुरीं लंकां हत्वा रावणमाहवे ।। रामः सीता
मनुप्राप्य परां व्रीडामुपागमत् ।।७७।। तामुवाच ततो रामः परुषं जनसंसदि ।। अमृष्यमाणा सा सीता विवेश ज्वलनं सती ।।७८।। ततो
ऽग्निवचनात्सीतां ज्ञात्वा विगतकल्मषां ।। अथ हीदमलं रामो वचनाद्गुरोस्तदा ।।७९।। कर्मणा तेन महता त्रैलोक्यं सचराचरं ।।८०।। स
सदेवर्षिगणं तुष्टं राघवस्य महात्मनः ।। बभौ रामः संप्रहृष्टः पूजितः सर्वदैवतैः ।।८१।। अभिषिच्य च लंकायां राक्षसेंद्रं विभीषणं ।। कृ
तकृत्यस्तदा रामो विज्वरः प्रमुमोद ह ।।८२।। देवताभ्यो वरं प्राप्य समुत्थाप्य च वानरान् ।। अयोध्यां प्रस्थितो रामः पुष्पकेण सुहृद्वृत
।।८३।। भरद्वाजाश्रमं गत्वा रामः सत्यपराक्रमः ।। भरतस्यांतिके रामो हनुमंतं व्यसर्जयत् ।।८४।। पुनराख्यायिकां जल्पन्सुग्रीवसहि
तस्तदा ।। पुष्पकं तत्समारुह्य नंदिग्रामं ययौ तदा ।।८५।। नंदिग्रामे जटां हित्वा भ्रातृभिः सहितोऽनघः ।। रामः सीतामनुप्राप्य
राज्यं पुनरवाप्तवान् ।।८६।। प्रहृष्टमुदितो लोकस्तुष्टः पुष्टः सुधार्मिकः ।। निरामयो ह्यरोगश्च दुर्भिक्षभयवर्जितः ।।८७।। न पु
त्रमरणं केचिद्द्रक्ष्यंति पुरुषाः क्वचित् नार्यश्चाविधवा नित्यं भविष्यंति पतिव्रताः ।।८८।। न चाग्निजं भयं किंचिन्नाप्सु मज्जंति
जंतवः । न वातजं भयं किंचिन्नापि ज्वरकृतं तथा ।।८९।। न चापि क्षुद्भयं तत्र न तस्करभयं तथा ।। नगराणि च राष्ट्राणि धनधान्ययु
तानि च ।।९०।। नित्यं प्रमुदिताः सर्वे यथा कृतयुगे तथा ।। अश्वमेधशतैरिष्ट्वा तथा बहुसुवर्णकैः ।।९१।। गवां कोट्ययुतं दत्त्वा विद्व

।।राम।।
।।४।।

भ्यो विधिपूर्वकं॥ असंख्येयं धनं दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यो महायशाः॥९५॥ राजवंशाञ्छतगुणान्स्थापयिष्यति राघवः॥ चातुर्व
र्ण्यं च लोकेस्मिन्स्वे स्वे धर्मे नियोक्ष्यति॥९६॥ दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च रामो राज्यमुपासित्वा ब्रह्मलोकं प्रया
स्यति॥९७॥ सर्वैर्गुणसंपन्नः श्रीमानूर्जितशासनः॥ यन्मां पृच्छसि वाल्मीके राम एभिर्गुणैर्युतः॥९८॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा
वाल्मीकिरिदमब्रवीत्॥ देवर्षे ये त्वया प्रोक्ता गुणाः पुरुषदुर्लभाः॥९९॥ तेषामेव समावायः सांप्रतं राममाश्रितैः॥ इदं पवित्रं
पापघ्नं पुण्यं वेदैश्च संमितं॥ यः पठेद्रामचरितं सर्वपापैः प्रमुच्यते॥९९॥ एतदाख्यानमायुष्यं पठन्रामायणं नरः॥ सपुत्रपौ
त्रसगणः प्रेत्य स्वर्गे महीयते॥९८॥ पठन्द्विजो वागृषभत्वमीयात्स्यात्क्षत्रियो भूमिपतित्वमीयात्॥ वणिग्जनः पण्यफलत्वमीया [margin: त्स्यात्]
ज्जनश्च शूद्रोपि महत्त्वमीयात्॥१०१॥ हरिः ॐ॥ मित्यार्षे रामायणे आदिकाव्ये वाल्मीकीये बालकांडे नारदवाक्यसंक्षेपो
नाम प्रथमः सर्गः॥ ॥नारदस्य तु तद्वाक्यं श्रुत्वा वाक्यविशारदः॥ पूजयामास धर्मात्मा सहशिष्यो महामुनिः॥१॥ यथाव
त्पूजितस्तेन देवर्षिर्नारदस्तथा॥ आपृच्छ्यैवाभ्यनुज्ञातः स जगाम विहायसं॥२॥ स मुहूर्त्ते गते तस्मिन्देवलोकं मुनिस्त
दा॥ जगाम तमसातीरं जाह्नव्यास्त्वविदूरतः॥३॥ स तु तीरं समासाद्य तमसाया मुनिस्तदा॥ शिष्यमाह स्थितं पार्श्वे दृष्ट्वा ती
र्थमकर्दमं॥४॥ अकर्दममिदं तीर्थं भरद्वाज निशामय॥ रमणीयं प्रसन्नांबु सन्मनुष्यमनो यथा॥५॥ न्यस्यतां कलशस्तात

॥ वा०रा० ॥ ५ ॥

।।प पतिता तेन द्विजेन सहचारिणा ताम्रशीर्षेण मत्तेन पत्रिणा सहितेन वै १२ तथावि ५

दीयतां वल्कलं मम॥ इदमेवावगाहिष्ये तमसातीर्थमुत्तमं॥ ६॥ एवमुक्तो भरद्वाजो वाल्मीकेन महात्मना॥ प्रायच्छत मुनेस्त
स्य वल्कलं नियतो गुरोः॥ ७॥ स शिष्यहस्तादादाय वल्कलन्नियतेंद्रियः॥ विचचार ह पश्यंस्तत्सर्वतो विपुलं वनं॥ ८॥ तस्याभ्या
शे तु मिथुनं चरंतमनपायिनं॥ ददर्श भगवांस्तत्र क्रौंचयोश्चारुनिःस्वनं॥ ९॥ तस्मात्तु मिथुनादेकं पुमांसं पापनिश्चयः॥ ज
घान वैरनिलयो निषादस्तस्य पश्यतः॥ १०॥ तं शोणितपरीतांगं चेष्टमानं महीतले॥ भार्या तु निहतं दृष्ट्वा रुराव करुणां
गिरं॥ ११॥ वियुक्ता पतिना तेन द्विजेन सहचारिणा ताम्रशीर्षेण मत्तेन पत्रिणा सहितेन वै॥ १२॥ तथाविधं द्विजं दृष्ट्वा निषादेन निपातितं॥ ऋषेर्धर्मात्मनस्तस्य कारुण्यं समपद्यत॥ १३॥ ततः करुणवेदित्वा
द धर्मोयमिति द्विजः॥ निशम्य रुदतीं क्रौंचीमिदं वचनमब्रवीत्॥ १४॥ मा निषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः॥ य
त्क्रौंचमिथुनादेकमवधीः काममोहितं॥ १५॥ तस्यैवं ब्रुवतश्चिंता बभूव हृदि वीक्षतः॥ शोकार्त्तेनास्य शकुनेः किमिदं व्याहृ
तं मया॥ १६॥ चिंतयन्स महाप्राज्ञश्चकार मतिमान्मतिं॥ शिष्यं चैवाब्रवीद्वाक्यमिदं स मुनिपुंगवः॥ १७॥ पादबद्धोक्षरसमस्त
त्रीलयसमन्वितः॥ शोकार्त्तस्य प्रवृत्तो मे श्लोको भवतु नान्यथा॥ १८॥ शिष्यस्तु तस्य ब्रुवतो मुनेर्वाक्यमनुत्तमं॥ प्रतिजग्राह
संहृष्टस्तस्य तुष्टोभवन्मुनिः॥ १९॥ सोभिषेकं ततः कृत्वा तीर्थे तस्मिन्यथाविधि॥ तमेव चिंतयन्नर्थमुपावर्त्तत वै मुनिः॥ २०॥ भ
रद्वाजस्ततः शिष्यो विनीतः श्रुतवान्गुरोः कलशं पूर्णमादाय पृष्ठतोनुजगाम ह॥ २१॥ स प्रविश्याश्रमपदं शिष्येण सह

॥ राम॥ ५॥

धर्मवित्॥ उपविष्टः कथाश्चान्याश्चकारध्यानमास्थितः॥२३॥ आजगामततोब्रह्मालोककर्त्तास्वयंप्रभुः॥ चतुर्मुखोमहातेजाद्रष्टुं
तंमुनिपुंगवं॥२४॥ वाल्मीकिरथतंदृष्ट्वासहसोत्थायवाग्यतः॥ प्रांजलिःप्रयतोभूत्वातस्थौपरमविस्मितः॥२५॥ पूजयामास
तंदेवंपाद्यार्घ्यासनवंदनैः॥ प्रणम्यविधिवच्चैनंपृष्ट्वानामयमव्ययं॥२६॥ अथोपविश्यभगवानासनेपरमार्चिते॥ वाल्मी
कयेचऋषयेसंदिदेशासनंततः॥२७॥ ब्रह्मणासमनुज्ञातःसोप्युपाविशदासने॥ उपविष्टेतथातस्मिन्साक्षाल्लोकपिताम
हे॥२८॥ तद्गतेनैवमनसावाल्मीकिर्ध्यानमास्थितः॥ पापात्मनाकृतंकष्टंवैरग्रहणबुद्धिना॥२९॥ यस्तादृशंचारुरवंक्रौंचं
हन्यादकारणात्॥ शोचन्नेवंमुहुः क्रौंचीमुपश्लोकमिमंजगौ॥३०॥ पुनरंतर्गतमनाभूत्वाशोकपरायणः॥ तमुवाचततोब्र
ह्माप्रहसन्मुनिपुंगवं॥३१॥ श्लोकएवत्वयाबद्धोनात्रकार्याविचारणा॥ मच्छंदादेवतेब्रह्मन्प्रवृत्तेयंसरस्वती॥३२॥ रामस्य
चरितंकृत्स्नंकुरुत्वमृषिसत्तम॥ धर्मात्मनोगुणवतोलोकेरामस्यधीमतः॥३३॥ वृत्तंकथयधीरस्ययथातेनारदाच्छ्रुतं॥ रह
स्यंचप्रकाशंचयद्वृत्तंतस्यधीमतः॥३४॥ रामस्यसहसौमित्रेराक्षसानांचसर्वशः॥ वैदेह्याश्चैवयद्वृत्तंप्रकाशंयदिवारहः॥
३५॥ तच्चाप्यविदितंसर्वंविदितंतेभविष्यति॥ नतेवागनृताकाव्येकाचिदत्रभविष्यति॥३६॥ कुरुरामकथांपुण्यांश्लोकबद्धां
मनोरमां॥ यावत्स्थास्यंतिगिरयःसरितश्चमहीतले॥३७॥ तावद्रामायणकथालोकेषुप्रचरिष्यति॥ यावद्रामस्यचकथात

लूताश्च चरिष्यति॥ तावदूर्ध्वमधश्च त्वं मल्लोकेषु निवत्स्यसि॥३७॥ इत्युक्त्वा भगवान्ब्रह्मा तत्रैवांतरधीयत। ततः सशिष्यो भग
वान्मुनिर्विस्मयमाययौ॥३८॥ तस्य शिष्यास्ततः सर्वे जगुः श्लोकमिमं पुनः। मुहुर्मुहुः प्रीयमाणाः प्राहुश्च भृशविस्मिताः॥३९
समाक्षरैश्चतुर्भिर्यः पादैर्गीतो महर्षिणा॥ सोनुव्याहरणाद्भूयः शोकः श्लोकत्वमागतः॥४०॥ तस्य बुद्धिरियं जाता महर्षेर्भावि
तात्मनः॥ कृत्स्नं रामायणं काव्यमीदृशैः करवाण्यहं॥४१॥ उदारवृत्तार्थपदैर्मनोरमैस्तदास्य रामस्य चकार कीर्तिमान्॥ समा
क्षरैः श्लोकशतैर्यशस्विनो यशस्करं काव्यमुदारधीर्मुनिः॥४२॥ तदुपगतसमाससंधियोगं सममधुरोपनतार्थवाक्यबद्धं॥ र
घुवरचरितं मुनिप्रणीतं दशशिरसश्च वधं निशामयध्वं॥४३॥ हरिः ॐ इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये बालकांडे द्वितीयः स
र्गः॥२॥ श्रुत्वा वस्तु समग्रं तद्धर्मार्थसहितं हितं॥ व्यक्तमन्वेषते भूयो यद्वृत्तं तस्य धीमतः॥१॥ उपस्पृश्योदकं सम्यङ्मुनिः स्थि
त्वा कृतांजलिः॥ प्राचीनाग्रेषु दर्भेषु धर्मेणान्वेषते गतिं॥२॥ रामलक्ष्मणसीताभिः राज्ञा दशरथेन च॥ सभार्येण सराष्ट्रेण यत्प्रा
प्तं तत्र तत्त्वतः॥३॥ हसितं भाषितं चैव गतिर्या यच्च चेष्टितं॥ तत्सर्वं धर्मवीर्येण यथावत्संप्रपश्यति॥४॥ स्त्रीतृतीयेन च तथा य
त्प्राप्तं चरता वने॥ सत्यसंधेन रामेण तत्सर्वं चान्ववेक्षत॥५॥ ततः पश्यति धर्मात्मा तत्सर्वं योगमास्थितः॥ पुरा यत्तत्र निर्वृत्तं
पाणावामलकं यथा॥६॥ तत्सर्वं तत्त्वतो दृष्ट्वा धर्मेण स महाद्युतिः॥ अभिरामस्य रामस्य तत्सर्वं कर्तुमुद्यतः॥७॥ कामार्थगुण

स्य

संयुक्तं धर्मार्थगुणविस्तरं ॥ समुद्रमिवरत्नाढ्यं सर्वश्रुतिमनोहरं ॥३॥ स यथा कथितं पूर्वं नारदेन महात्मना ॥ रघुवंशस्य
चरितं चकार भगवान्मुनिः ॥४॥ जन्म रामस्य सुमहद्वीर्यं सर्वानुकूलतां ॥ लोकस्य प्रियतां क्षांतिं सौम्यतां सत्यशीलतां ॥५॥
नानाचित्राः कथाश्चान्या विश्वामित्रसहायने ॥ जानक्याश्च विवाहं च धनुषश्च विभेदनं ॥६॥ रामरामविवादं च गुणान्दाशरथे
स्तथा ॥ तथाभिषेकं रामस्य कैकेय्या दुष्टभावतां ॥७॥ विघातं चाभिषेकस्य रामस्य च विवासनं ॥ राज्ञः शोकं विलापं च परलो
कस्य चाश्रयं ॥८॥ प्रकृतीनां विषादं च प्रकृतीनां विसर्जनं ॥ निषादाधिपसंवादं सूतोपावर्तनं तथा ॥९॥ गंगायाश्चाभिसं
तारं भरद्वाजस्य दर्शनं ॥ भरद्वाजाभ्यनुज्ञानाच्चित्रकूटस्य दर्शनं ॥१०॥ वास्तुकर्मनिवेशं च भरतागमनं तथा ॥ प्रसादनं च
रामस्य पितुश्च सलिलक्रियं ॥११॥ पादुकाग्र्याभिषेकं च नंदिग्रामनिवासनं ॥ दंडकारण्यगमनं विराधस्य वधं तथा ॥
॥१२॥ दर्शनं शरभंगस्य सुतीक्ष्णेन समागमं ॥ अनसूयासमास्यां च अंगरागस्य चार्पणं ॥१३॥ दर्शनं चाप्यगस्त्यस्य धनुषो ग्र
हणं तथा ॥ शूर्पणख्याश्च संवादं विरूपकरणं तथा ॥१४॥ वधं खरत्रिशिरसोरुत्थानं रावणस्य च ॥ मारीचस्य वधं चैव वैदे
ह्या हरणं तथा ॥१५॥ राघवस्य विलापं च गृध्रराजनिवर्हणं ॥ कवंधदर्शनं चैव पंपायाश्चापि दर्शनं ॥१६॥ शबरीदर्शनं चैव फ
लमूलाशनं तथा ॥ प्रलापं चैव पंपायां हनुमद्दर्शनं तथा ॥१७॥ ऋष्यमूकस्य गमनं सुग्रीवेण समागमं ॥ प्रत्ययोत्पादनं सख्यं

नं
१

॥वा॰रा॰
॥७॥

वालिसुग्रीवविग्रहं॥२३॥वालिप्रमथनंचैवसुग्रीवप्रतिपादनं॥ताराविलापंसमयंवर्षरात्रनिवासनम्॥२४॥कोपंराघव
सिंहस्यबलानामुपसंग्रहं॥दिशःप्रस्थापनंचैवपृथिव्याश्चनिवेदनं॥२५॥अंगुलीयकदानंचऋक्षस्यबिलदर्शनं॥प्रायोपवे
शनंचैवसंपातेश्चापिदर्शनं॥२६॥पर्वतारोहणंचापिसागरस्यापिलंघनं॥समुद्रवचनाच्चैवमैनाकस्यचदर्शनं॥२७॥राक्ष
सीतर्जनंचैवछायाग्राहस्यदर्शनं॥सिंहिकायाश्चनिधनंलंकामलयदर्शनं॥२८॥रात्रौलंकाप्रवेशंचएकस्यापिविचिंत
नं॥आपानभूमिगमनमवरोधस्यदर्शनं॥२९॥दर्शनंरावणस्यापिपुष्पकस्यचदर्शनं॥अशोकवनिकायानंसीतायाश्चा
पिदर्शनं॥३०॥अभिज्ञानप्रदानंचसीतायाश्चापिभाषणं॥राक्षसीतर्जनंचैवत्रिजटास्वप्नदर्शनं॥३१॥मणिप्रदानंसीतायावृ
क्षभंगंतथैवच॥राक्षसीविद्रवंचैवकिंकराणांनिवर्हणं॥३२॥ग्रहणंवायुसूनोश्चलंकादाहाभिगर्जनं॥प्रतिप्लवनमेवाथम
धूनांहरणंतथा॥३३॥राघवाश्वासनंचैवमणिनिर्यातनंतथा संगमंचसमुद्रेणनलसेतोश्चबंधनं॥३४॥प्रतारंचसमुद्रस्य॥
रात्रौलंकावरोधनं विभीषणेनसंसर्गंवधोपायनिवेदनं॥३५॥कुंभकर्णस्यनिधनंमेघनादनिवर्हणं॥रावणस्यविनाशं
चसीतावाप्तिमरेःपुरे॥३६॥विभीषणाभिषेकंचपुष्पकस्यचदर्शनं॥अयोध्यायाश्चगमनंभरद्वाजसमागमं प्रेषणंवायु
पुत्रस्यभरतेनसमागमं॥३७॥रामाभिषेकाभ्युदयंसर्वसैन्यविसर्जनं॥स्वराष्ट्ररंजनंचैववैदेह्याश्चविसर्जनं॥३८॥अनागतं

॥रामः॥
॥७॥

चयत्किंविद्वामस्यवसुधातले। तच्चकारोत्तरेकाव्येवाल्मीकिर्भगवानृषिः॥३९॥ इत्यार्षेरामायणेवाल्मीकीयेवालकांडेतृ
तीयःसर्गः॥ प्राप्तराज्यस्यरामस्यवाल्मीकिर्भगवानृषिः। चकारचरितंकृत्स्नंविचित्रपदमर्थवत्॥१॥ चतुर्विंशत्सहस्रा
णिश्लोकानामुक्तवानृषिः। तथासर्गशतान्पंचषट्कांडानितथोत्तरं॥२॥ कृत्वातुतन्महाप्राज्ञःसभविष्यंसहोत्तरं। चिंत
यामासकोन्वेतत्प्रयुंजीयादितिप्रभुः॥३॥ तस्यचिंतयमानस्यमहर्षेर्भावितात्मनः। अगृह्णीतांततःपादौमुनिवेषौकुशी
लवौ॥४॥ कुशीलवौतुधर्मज्ञौराजपुत्रौयशस्विनौ। भ्रातरौस्वरसंपन्नौददर्शाश्रमवासिनौ॥५॥ सतुमेधाविनौदृष्ट्वावेदेषुप
रिनिष्ठितौ। वेदोपबृंहणार्थायतावग्राहयतप्रभुः॥६॥ काव्यंरामायणंकृत्स्नंसीतायाश्चरितंमहत्। पौलस्त्यवधमित्येवंच
कारचरितव्रतः॥७॥ पाठ्येगेयेचमधुरंप्रमाणैस्त्रिभिरन्वितं। जातिभिःसप्तभिर्युक्तंतंत्रीलयसमन्वितं [illegible]
॥८॥ रसैःशृंगारकरुणहास्यरौद्रभयानकैः। वीरादिभीरसैर्युक्तंकाव्यमेतदगायतां॥९॥ तौतुगांधर्वतत्वज्ञौस्थानमूर्छनको
विदौ। भ्रातरौस्वरसंपन्नौगंधर्वाविवरूपिणौ॥१०॥ रूपलक्षणसंपन्नौमधुरस्वरभाषिणौ। बिंबादिवोत्थितौबिंबौरामदेहा
त्तथापरौ॥११॥ तौराजपुत्रौकार्त्स्न्येनधर्म्यमाख्यानमुत्तमं। वाचोविधेयंतत्सर्वंकृत्वाकाव्यमनिंदितौ॥१२॥ ऋषीणांचद्विजा
तीनांसाधूनांचसमागमे। यथोपदेशंतत्वज्ञौजगतुस्तौसमाहितौ॥१३॥ महात्मानौमहाभागौसर्वलक्षणलक्षितौ। तौकदा

॥वा०रा०॥
॥८॥

चित्तमेतानामृषीणांभावितात्मनां॥१४॥मध्येसभंसमीपस्थाविदंकाव्यमगायतां॥तछ्रुत्वामुनयःसर्वेवाष्पपर्याकुलेक्षणा॥१५
साधुसाध्वितितावूचुःपरंविस्मयमागता॥तेप्रीतमनसःसर्वेमुनयोधर्मवत्सला॥१६॥प्रशशंसुःप्रशस्तव्यौगायमानौकुशी
लवौ॥अहोगीतस्यमाधुर्यंश्लोकानांचविशेषतः॥१७॥चिरनिर्वृत्तमप्येतत्प्रत्यक्षमिवदर्शितं॥प्रविश्यतावुभौसुष्टुतथाभावम
गायतां॥१८॥सहितौमधुरंरक्तंसंपन्नंस्वरसंपदा॥एवंप्रशस्यमानौतौतपःश्लाघ्यैर्महर्षिभिः॥१९॥संरक्ततरमत्यर्थंमधुरंतावगा
यतां॥प्रीतःकश्चिन्मुनिस्ताभ्यांसंस्थितःकलशंददौ॥२०॥प्रसन्नोवल्कलंकश्चिद्ददौताभ्यांमहायशा॥अन्यःकृष्णाजिनमदाद्य
ज्ञसूत्रंतथापरः॥२१॥कश्चित्कमंडलुंप्रादान्मौंजीमन्योमहामुनिः॥वृसीमन्यस्तदाप्रादात्कौपीनमपरोमुनिः॥२२॥ताभ्यांददौ
तदाहृष्टःकुठारमपरोमुनिः॥कषायमपरोवस्त्रंचीरमन्योददौमुनिः॥२३॥जटाबंधनमन्यस्तुकाष्ठरज्जुंमुदान्वितः॥यज्ञ
भांडमृषिःकश्चित्काष्ठभारंतथापरः॥२४॥औदुंबरींवृसीमन्यःस्वस्तिकेचित्तदावदन् आयुष्यमपरेप्राहुर्मुदातत्रमहर्षयः
॥२५॥ददुश्चैवंवरान्सर्वेमुनयःसत्यवादिनः आश्चर्यमिदमाख्यानंमुनिनासंप्रकीर्तितं २६ परंकवीनामाधारंसमाप्तंचय
थाक्रमं॥अभिगीतमिदंगीतंसर्वगीतिषुकोविदौ॥२७॥आयुष्यंपुष्टिजननंसर्वश्रुतिमनोहरं॥प्रशस्यमानौसर्वत्रकदाचित्तत्र
गायकौ॥२८॥रथ्यासुराजमार्गेषुददर्शभरताग्रजः स्ववेश्मचानीयततोभ्रातरौसकुशीलवौ॥२९॥पूजयामाससपूजार्हौरामःशत्रु

॥रामः॥
॥८॥

निवर्हण ॥ आसीनः कांचने दिव्ये स च सिंहासने प्रभुः ॥ ३० ॥ उपोपविष्टैः सचिवैर्भ्रातृभिश्च समन्वितः ॥ दृष्ट्वा तु रूपसंपन्नौ विनीतौ
भ्रातरावुभौ ॥ ३१ ॥ उवाच लक्ष्मणं रामः शत्रुघ्नं भरतं तथा ॥ श्रूयतामेतदाख्यानमनयोर्देववर्चसोः ॥ ३२ ॥ विचित्रार्थपदं सम्यग्गाय
कौ समचोदयत् ॥ तौ चापि मधुरं रक्तं स्वचित्तायतनिस्वनं ॥ ३३ ॥ तंत्रीलयवदत्यर्थं विश्रुतार्थमगायतां ॥ ह्लादयत्सर्वगात्राणि
मनांसि हृदयानि च ॥ ३४ ॥ श्रोत्राश्रयसुखं गेयं तद्बभौ जनसंसदि ॥ इमौ मुनी पार्थिवलक्षणान्वितौ कुशीलवौ चैव महातपस्वि
नौ ॥ ममापि तद्भूतिकरं प्रचक्षते महानुभावं चरितं निबोधत ॥ ३५ ॥ ततस्तु तौ रामवचःप्रचोदितावगायतां मार्गविधानसंप
दा ॥ स चापि रामः परिषद्गतः शनैर्बुभूषयासक्तमना बभूव ह ॥ ३६ ॥ इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये बालकांडे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥
सर्वापूर्वमियं येषामासीत्कृत्स्ना वसुंधरा ॥ प्रजापतिमुपादाय नृपाणां जयशालिनां ॥ १ ॥ येषां स सगरो नाम सागरो येन खा
नितः ॥ षष्टिपुत्रसहस्राणि यं यांतं पर्यवारयन् ॥ २ ॥ इक्ष्वाकूणामिदं तेषां राज्ञां वंशे महात्मनां ॥ महदुत्पन्नमाख्यानं रामाय
णमिति श्रुतम् ॥ ३ ॥ तदिदं वर्तयिष्यावः सर्वं निखिलमादितः ॥ धर्मकामार्थसहितं श्रोतव्यमनसूयता ॥ ४ ॥ कोसलो नाम मुदि
तः स्फीतो जनपदो महान् ॥ निविष्टः सरयूतीरे प्रभूतधनधान्यवान् ॥ ५ ॥ अयोध्या नाम नगरी तत्रासील्लोकविश्रुता ॥ मनुना
मानवेंद्रेण या पुरी निर्मिता स्वयं ॥ ६ ॥ आयता दश च द्वे च योजनानि महापुरी ॥ श्रीमती त्रीणि विस्तीर्णा सुविभक्तमहापथा ॥ ७

॥वा०रा०॥ ॥९॥

राजमार्गेणमहतासुविभक्तेनशोभिता।मुक्तपुष्पावकीर्णेनजलसिक्तेननित्यशः॥८॥तांतुराजादशरथोमहाराष्ट्रविवर्द्धनः पुरीमावासयामासदिविदेवपतिर्यथा॥९॥कपाटतोरणवतींसुविभक्तांतरापणां।सर्वयंत्रायुधवतीमुषितांसर्वशिल्पिभिः॥१०॥सूतमागधसंबाधांश्रीमतीमतुलप्रभां।उच्चाट्टालध्वजवतींशतघ्नीशतसंकुलां॥११॥वधूनाटकसंघैश्चसंयुक्तां सर्वतःपुरींउद्यानाम्रवणोपेतांमहतींसालमेखलां॥१२॥दुर्गगंभीरपरिखांदुर्गामन्यैर्दुरासदां।वाजिवारणसंपूर्णांगोभिरुष्ट्रैःखरैस्तथा॥१३॥सामंतराजसंघैश्चबलिकर्मभिरावृतां।नानादेशनिवासैश्चवणिग्भिरुपशोभितां॥१४॥प्रासादैरत्नविकृतैःपर्वतैरिवशोभितां।कूटागारैश्चसंपूर्णामिंद्रस्येवामरावतीं॥१५॥चित्रामष्टापदाकारांवरनारीगणायुतां।सर्वरत्नसमाकीर्णांविमानगृहशोभितां॥१६॥गृहगाढामविच्छिद्रांसमभूमौनिवेशितां शालितंडुलसंपूर्णामिक्षुकांडरसोदकां॥१७॥दुंदुभीभिर्मृदंगैश्चवीणाभिःपणवैस्तथा।नादितांभृशमत्यर्थंपृथिव्यांतामनुत्तमां॥१८॥विमानमिवसिद्धानांतपसाधिगतंदिवि।सुनिवेशितवेश्मांतांनरोत्तमसमावृतां॥१९॥येचबाणैर्नविध्यंतिविविक्तमपरापरं।शब्दवेध्यंचविततंलघुहस्ताविशारदाः॥२०॥सिंहव्याघ्रवराहाणांमत्तानांनदतांवने।हंतारोनिशितैःशस्त्रैर्बलाद्बाहुबलैरपि॥२१॥तादृशानांसहस्रैस्तामभिपूर्णांमहारथैः पुरीमावासयामासराजादशरथस्तदा॥२२॥तामग्निमद्भिर्गुणवद्भिरावृतांद्विजोत्तमैर्वेदषडंगपारगैः।सहस्रदैःसत्यरतैर्महा

सर्ग५

॥राम॥ ॥९॥

त्मभिर्महर्षिकल्पैश्चऋषिभिश्चकेवलैः॥२३॥ इत्यार्षेरामायणेवाल्मीकीयेबालकांडेपंचमःसर्गः॥५॥ तस्यांपुर्यामयोध्यायां
वेदवित्सर्वसंग्रहः॥ दीर्घदर्शीमहातेजाःपौरजानपदप्रियः॥१॥ इक्ष्वाकूणामतिरथोयज्वाधर्मपरोवशी॥ महर्षिकल्पो
राजर्षिस्त्रिषुलोकेषुविश्रुतः॥२॥ बलवान्निहतामित्रोमित्रवान्विजितेंद्रियः॥ धनैश्चसंचयैश्चान्यैःशक्रवैश्रवणो
पमः॥३॥ यथामनुर्महातेजालोकस्यपरिरक्षिता॥ तथादशरथोराजालोकस्यपरिरक्षिता॥४॥ तेनसत्याभिसंधेनत्रिवर्ग
मनुतिष्ठता॥ पालितासापुरीश्रेष्ठाइंद्रेणेवामरावती॥५॥ तस्मिन्पुरवरेहृष्टाधर्मात्मानोबहुश्रुताः॥ नरास्तुष्टाधनैःस्वैःस्वैरलु
ब्धाःसत्यवादिनः॥६॥ नाल्पसन्निचयःकश्चिदासीत्तस्मिन्पुरोत्तमे॥ कुटुंबीयोह्यसिद्धार्थोगवाश्वधनधान्यवान्॥७॥ कामीवा
नकदर्योवानृशंसःपुरुषःक्वचित्॥ द्रष्टुंशक्यमयोध्यायांनाविद्वान्नचनास्तिकः॥८॥ सर्वेनराश्चनार्यश्चधर्मशीलाःसुसंय
ताः॥ मुदिताःशीलवृत्ताभ्यांमहर्षयइवामलाः॥९॥ नाकुंडलीनामुकुटीनास्रग्वीनाल्पभोगवान्॥ नामृष्टोनानुलिप्तांगोनासुगं
धश्चविद्यते॥१०॥ नामृष्टभोजीनादातानाप्यनंगदनिष्कधृक्॥ नाहस्ताभरणोवापिदृश्यतेनाप्यनात्मवान्॥११॥ नानाहिताग्निर्ना
यज्वानक्षुद्रोवानतस्करः॥ कश्चिदासीदयोध्यायांनचावृत्तोनसंकरः॥१२॥ स्वकर्मनिरतानित्यंब्राह्मणाविजितेंद्रियाः॥ दाना
ध्ययनशीलाश्चसंयताश्चप्रतिग्रहे॥१३॥ नास्तिकोनानृतोवापिनकश्चिदबहुश्रुतः॥ नासूयकोनचाशक्तोनाविद्वान्विद्यते

६

वि

क्वचित्॥१४॥नाषडंगविदत्रास्तिनाव्रतोनावहुश्रुतः॥नदीनःक्षिप्रवृत्तोवाव्यथितोवापिकश्चन॥१५॥कश्चिन्नरोवानारीवानाश्रीमा
नाप्यरूपवान्॥द्रष्टुंशक्यमयोध्यायांनापिराजन्यभक्तिमान्॥१६॥वर्णेष्वग्र्यचतुर्थेषुदेवतातिथिपूजनाः॥कृतज्ञाश्चवदान्याश्चशूराः
विक्रमसंयुताः॥१७॥दीर्घायुषोनराःसर्वेधर्मंसत्यंचसंश्रिताः॥सहितापुत्रपौत्रैश्चनित्यंस्त्रीभिःपुरोत्तमे॥१८॥क्षत्रंब्रह्ममुखंचासीद्वै
श्याःक्षत्रमनुव्रताः॥शूद्राःस्वकर्मनिरतास्त्रीन्वर्णानुपचारिणः॥१९॥सातेनेक्ष्वाकुनाथेनपुरीसुपरिरक्षिता॥यथापुरस्तान्मनु
नामानवेंद्रेणधीमता॥२०॥योधानामग्निकल्पानांपेशलानाममर्षिणां॥संपूर्णाकृतविद्यानांगुहाकेसरिणामिव॥२१॥कांबो
जविषयेजातैर्वाल्हीकैश्चहयोत्तमैः॥वनायुजैर्नदीजैश्चपूर्णाहरिहयोत्तमैः॥२२॥विंध्यपर्वतजैर्मत्तैःपूर्णाहैमवतैरपि॥म
दान्वितैरतिवलैर्मातंगैःपर्वतोपमैः॥२३॥ऐरावतकुलीनैश्चमहापद्मकुलैस्तथा॥अंजनादपिनिष्क्रांतैर्वामनादपिचद्विपैः॥
२४॥भद्रैर्मंद्रैर्मृगैश्चैवभद्रमंद्रमृगैस्तथा॥भद्रमंद्रैर्भद्रमृगैर्मृगमंद्रैश्चसापुरी॥२५॥नित्यमत्तैःसदापूर्णानागैरचलसन्निभैः
सायोजनेचद्वेभूयःसत्यनामाप्रकाशते॥२६॥तांपुरींसमहातेजाराजादशरथोमहान्॥शशासशमितामित्रोनक्षत्राणीव
चंद्रमाः॥२७॥तांसत्यनामांदृढतोरणार्गलांगृहैर्विचित्रैरुपशोभितां॥शिवां॥पुरीमयोध्यांनृसहस्रसंकुलांशशासवैश
क्रसमोमहीपतिः॥२८॥इत्यार्षेरामायणेवाल्मीकीयेवालकांडेषष्ठःसर्गः॥६॥तस्यामात्यागुणैरासन्निक्ष्वाकोःसुमहात्म

न॥ मंत्रज्ञाश्चेंगितज्ञाश्च नित्यंप्रियहितेरता॥५॥ अष्टौबभूवुर्वीरस्यतस्यामात्यायशस्विनः॥ शुचयश्चानुरक्ताश्चराजकृ
त्येषुनित्यशः॥६॥ धृष्टिर्जयंतोविजयःसुराष्ट्रोराष्ट्रवर्द्धनः॥ अकोपोधर्मपालश्चसुमंत्रश्चाष्टमोर्थवित्॥७॥ ऋत्विजौद्वावभि
मतौतस्यास्तामृषिसत्तमौ वसिष्ठोवामदेवश्चमंत्रिणश्चतथापरे॥८॥ सुयज्ञोप्यथजाबालिःकाश्यपोप्यथगौतमः मार्कंडे
यस्तुदीर्घायुस्तथाकात्यायनोद्विजः॥९॥ एतैर्ब्रह्मर्षिभिर्नित्यमृत्विजस्तस्यपौर्वकाः॥ विद्याविनीताह्रीमंतःकुशलानियतेंद्रि
याः॥१०॥ श्रीमंतश्चमहात्मानःशास्त्रज्ञादृढविक्रमाः कीर्तिमंतःप्रणिहितायथावचनकारिणः॥११॥ तेजःक्षमायशःप्राप्ताःस्मि
तपूर्वाभिभाषिणः कामात्क्रोधार्थहेतोर्वानब्रूयुरनृतंवचः॥१२॥ तेषामविदितंकिंचित्स्वेषुनास्तिपरेषुवा क्रियमाणंकृतंवा
पिचारेणापिचिकीर्षितं॥१३॥ कुशलाव्यवहारेषुसौहृदेषुपरीक्षिताः॥ प्राप्तकालंयथादंडंधारयेयुःसुतेष्वपि॥१४॥ कोशसंग्रह
णेयुक्ताबलस्यचपरिग्रहे॥ अहितंचापिपुरुषंनहिंस्युरविदूषकं॥१५॥ वीराश्चनियतोत्साहाराजशास्त्रमनुष्ठिताः॥ शुचीनांर
क्षितारश्चनित्यंविषयवासिनाम्॥१६॥ ब्रह्मक्षेत्रमहिंसंतस्तेकोशंसमपूरयन्॥ सुतीक्ष्णदंडाःसंप्रेक्ष्यपुरुषस्यबलाबलं
॥१७॥ शुचीनामेकबुद्धीनांसर्वेषांसंप्रजानतां॥ नासीत्पुरेवाराष्ट्रेवामृषावादीनरःक्वचित्॥१८॥ कश्चिन्नदुष्टस्तत्रासीत्परदार
रतिर्नरः॥ प्रशांतंसर्वमेवासीद्राष्ट्रंपुरवरंचतत्॥१९॥ सुवाससःसुवेषाश्चतेचसर्वेशुचिव्रताः॥ हितार्थाश्चनरेंद्रस्यजाग्रतोनय

॥वा०रा०
॥११॥

चक्षुषा॥१६॥गुरोर्गुणगृहीताश्च प्रख्याताश्च पराक्रमैः॥विदेशेष्वपि विज्ञाताः सर्वतो वुद्धिनिश्चयाः॥१७॥अमितो गुणवंतश्च
नचासन्गुणवर्जिताः॥संधिविग्रहतत्वज्ञाः प्रकृत्या संपदान्विताः॥१८॥मंत्रसंवरणे शक्ताः सक्ताः सूक्ष्मासु वुद्धिषु॥नीतिशास्त्र
विशेषज्ञाः सततं प्रियवादिनः॥१९॥ईदृशैस्तैरमात्यैश्च राजा दशरथोनघः॥उपपन्नो गुणोपेतैरन्वशासद्वसुंधरां॥२०॥अ
वेक्षमाणश्चारेण प्रजा धर्मेण रक्षयन्॥प्रजानां पालनं कुर्वन्नधर्मं परिवर्जयन्॥२१॥विश्रुतस्त्रिषु लोकेषु वदान्यः सत्यसं
गरः॥स तत्र पुरुषव्याघ्रः शशास पृथिवीमिमां॥२२॥नाध्यगच्छद्विशिष्टं वा तुल्यं वा शत्रुमात्मनः॥मित्रवान्नतसामंतः प्रतापहत
कंटकः॥स शशास जगद्राजा दिवं देवपतिर्यथा॥२३॥तैर्मंत्रिभिर्मंत्रहिते निविष्टैर्वृतोनुरक्तैः कुशलैः समर्थैः॥स पार्थिवो दीप्ति
मवाप युक्तस्तेजोमयैर्गोभिरिवोदितोर्कः॥२४॥इत्यार्षे रामायणे वालकांडे सप्तमः सर्गः॥७॥तस्य चैवं प्रभावस्य धर्मज्ञस्य महात्मनः
सुतार्थं तप्यमानस्य नासीद्वंशकरः सुतः॥१॥चिंतयानस्य तस्यैवं वुद्धिरासीन्महात्मनः॥सुतार्थं वाजिमेधेन किमर्थं न यजाम्य
हं॥२॥स निश्चितां मतिं कृत्वा यष्टव्यमिति वुद्धिमान्॥मंत्रिभिः सह धर्मात्मा सर्वैरपि कृतात्मभिः॥३॥ततोब्रवीन्महातेजाः सुमंत्रं
मंत्रिसत्तमं॥शीघ्रमानय मे सर्वान् गुरूंस्तान्सपुरोहितान्॥४॥ततः सुमंत्रस्त्वरितं गत्वा त्वरितविक्रमः॥समानयत्स तान्सर्वा
न्समस्तान्वेदपारगान्॥५॥सुयज्ञं वामदेवं च जावालिमथ काश्यपं॥पुरोहितं वसिष्ठं च ये चाप्यन्ये द्विजोत्तमाः॥६॥तान्पूजयित्वा

रामः॥
॥११॥

धर्मात्मा राजा दशरथस्तदा ॥ इदं धर्मार्थसहितं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ ७ ॥ मम लालप्यमानस्य सुतार्थं नास्ति वै सुखं ॥ तदर्थं ह
यमेधेन यक्ष्यामी तिमतिर्मम ॥ ८ ॥ तदहं यष्टुमिच्छामि शास्त्र दृष्टेन कर्मणा ॥ कथं प्राप्स्याम्यहं कामं बुद्धिरत्र विचिंत्यतां ॥ ९ ॥ ततः
साध्विति तद्वाक्यं ब्राह्मणाः प्रत्यपूजयन् ॥ वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे पार्थिवस्य मुखेरितं ॥ १० ॥ ऊचुश्च परमप्रीताः सर्वे दशरथं वचः ॥ सं
भाराः संभ्रियंतां ते तुरगश्च विमुच्यतां ॥ ११ ॥ सरय्वाश्चोत्तरे तीरे यज्ञभूमिर्विधीयतां ॥ सर्वथा प्राप्स्यसे पुत्रानभिप्रेतांश्च पार्थिव ॥
१२ ॥ यस्य ते धार्मिकी बुद्धिरियं पुत्रार्थमागता ॥ ततस्तुष्टोभवद्राजा श्रुत्वैतद्द्विजभाषितं ॥ १३ ॥ अमात्यानब्रवीद्राजा हर्षव्याकुललो
चनः ॥ संभाराः संभ्रियंतां मे गुरूणां वचनादिह ॥ १४ ॥ समर्थाधिष्ठितश्चाश्वः सोपाध्यायो विमुच्यतां ॥ सरय्वाश्चोत्तरे तीरे यज्ञभूमिर्वि
धीयतां ॥ १५ ॥ शांतयश्चापि वर्द्धंतां यथाकल्पं यथाविधि ॥ शक्यः प्राप्तुमयं यज्ञः सर्वेणापि महीक्षिता ॥ १६ ॥ नापराधो भवेत्कष्टो यद्य
स्मिन्क्रतुसत्तमे ॥ छिद्रं हि मृगयंते त्र विद्वांसो ब्रह्मराक्षसाः ॥ १७ ॥ विधिहीनस्य यज्ञस्य सद्यः कर्ता विनश्यति ॥ तद्यथा विधिपूर्वं
मे क्रतुरेष समाप्यते ॥ १८ ॥ तथा विधानं क्रियतां समर्थाः करणेष्विति ॥ तथेति चाब्रुवन् सर्वे मंत्रिणः प्रतिपूजिताः ॥ १९ ॥ पार्थिवेंद्र
स्य तद्वाक्यं यथापूर्वं निशम्य ते ॥ तथा द्विजास्ते धर्मज्ञा वर्द्धयंतो नृपोत्तमं ॥ २० ॥ अनुज्ञातास्ततः सर्वे पुनर्जग्मुर्यथागतं ॥ विसर्ज
यित्वा तान्विप्रान् सचिवानिदमब्रवीत् ॥ २१ ॥ ऋत्विग्भिरुपसंदिष्टो यथावत्क्रतुराप्यतां ॥ इत्युक्त्वा नृपशार्दूलः सचिवान्समुप

॥वा०रा०
॥१२॥

स्थितान्॥२२॥विसर्जयित्वास्वंवेश्मप्रविवेशमहामतिः।ततःसगत्वाताःपत्नीर्नरेंद्रोहृदयंगमाः॥२३॥उवाचदीक्षांविशतय
क्ष्येहंसुतकारणात्॥तासांतेनातिकांतेनवचनेनसुवर्चसां॥२४॥मुखपद्मान्यशोभंतपद्मानीवहिमात्यये॥२५॥इत्यार्षेरामाय
णेवालकांडेअष्टमःसर्गः॥८॥एतच्छ्रुत्वारहःसूतोराजानमिदमब्रवीत्॥श्रूयतांयत्पुरावृत्तंपुराणेचमयाश्रुतं॥१॥ऋत्विग्भिरु
पदिष्टोयंपुरावृत्तोमयाश्रुतः॥सनत्कुमारोभगवान्पूर्वंकथितवान्कथां॥२॥ऋषीणांसन्निधौराजंस्तवपुत्रागमंप्रति॥
काश्यपस्यचपुत्रोस्तिविभांडकइतिश्रुतः॥३॥ऋष्यशृंगइतिख्यातस्तस्यपुत्रोभविष्यति॥सवनेनित्यसंवृद्धोमुनिर्वन
चरःसदा॥४॥नान्यंजानातिविप्रेंद्रोनित्यंपित्रनुवर्त्तनात्॥द्वैविध्यंब्रह्मचर्यस्यभविष्यतिमहात्मनः॥५॥लोकेषुप्रथितंराजन्
विप्रैश्चकथितंसदा॥तस्यैवंवर्त्तमानस्यकालःसमभिवर्तत॥६॥अग्निंशुश्रूषमाणस्यपितरंचयशस्विनं॥एतस्मिन्नेवकालेतु
रोमपादःप्रतापवान्॥७॥अंगेषुप्रथितोराजाभविष्यतिमहाबलः॥तस्यव्यतिक्रमाद्राज्ञोभविष्यतिसुदारुणा॥८॥अनावृष्टिःसुघो
रावैसर्वलोकभयावहा॥अनावृष्ट्यांतुवृत्तायांराजादुःखसमन्वितः॥९॥ब्राह्मणाञ्छ्रुतसंवृद्धान्समानीयप्रवक्ष्यति॥भवंतःश्रुत
कर्माणोलोकचारित्रवेदिनः॥१०॥समादिशंतुनियमंप्रायश्चित्तंयथाभवेत्॥इत्युक्तास्तेततोराज्ञासर्वेब्राह्मणसत्तमाः॥११॥वक्ष्यं
तितेमहीपालंब्राह्मणावेदपारगाः॥विभांडकसुतंराजन्सर्वोपायैरिहानय॥१२॥आनाय्यतुमहीपालऋष्यशृंगंसुसत्कृतं॥विभां

राम:॥
॥१२॥

डकसुतंराजन्ब्राह्मणंवेदपारगं॥१४॥अत्रयच्छकन्यांशांतांवैविधिनासुसमाहिता॥तेषांतुवचनंश्रुत्वाराजाचिंतांप्रपत्स्यते॥१५॥के
नोपायेनवैशक्यमिहानेतुंसवीर्यवान्॥१६॥ततोराजाविनिश्चित्यसहमंत्रिभिरात्मवान्॥पुरोहितममात्यांश्चप्रेषयिष्यतिसत्कृता
न्॥१७॥तेतुराज्ञोवचःश्रुत्वाव्यथितावनताननाः॥नगच्छेमऋषेर्भीता अनुनेष्यंतितंनृपं॥१८॥वक्ष्यंतिचिंतयित्वातेतस्योपायां
श्चतान्क्षमान्॥आनेष्यामोवयंविप्रंनचदोषोभविष्यति॥१९॥एवमंगाधिपेनैवगणिकाभिर्ऋषेःसुतः॥आनीतोवर्षयद्देवःशां
ताचास्मैप्रदीयते॥२०॥ऋष्यशृंगस्तुजामातापुत्रांस्तवविधास्यति सनत्कुमारकथित मेतावद्व्याहृतंमया॥२१॥अथहृष्टो
दशरथःसुमंत्रंप्रत्यभाषत यथर्ष्यशृंगस्त्वानीतोयेनोपायेनसोच्यतां॥२२॥इत्यार्षेरामायणेवाल्मीकीयेबालकांडेनवमःस
र्गः॥९॥सुमंत्रश्चोदितोराज्ञाप्रोवाचेदंवचस्तदा यथर्ष्यशृंगस्त्वानीतोयेनोपायेनमंत्रिभिः॥तन्मेनिगदितंसर्वंशृणुमेमंत्रिभिः
सह॥१॥रोमपादमुवाचेदंसहामात्यःपुरोहितः॥उपायोनिरपायोयमस्माभिरभिचिंतितः॥२॥ऋष्यशृंगोवनचरस्तपःस्वाध्याय
संयुतः॥अनभिज्ञस्तुनारीणांविषयाणांसुखस्यच॥३॥इंद्रियार्थैरभिमतैर्नरचित्तप्रमाथिभिः॥पुरमानाययिष्यामःक्षिप्रंचाध्य
वसीयतां॥४॥गणिकास्तत्रगच्छंतुरूपवत्यःस्वलंकृताः॥प्रलोभ्यविविधोपायैरानेष्यंतीहसत्कृताः॥५॥श्रुत्वातथेतिराजाचप्रत्यु
वाचपुरोहितं पुरोहितोमंत्रिणश्चतदाचक्रुश्चतेतथा॥६॥वारमुख्यास्तुतच्छ्रुत्वावनंप्रविविशुर्महत्॥आश्रमस्याविदूरेस्मि

न्यत्वंकुर्वीतदर्शने॥७॥ऋषेःपुत्रस्यधीरस्यनित्यमाश्रमवासिनः॥पितुःसनित्यसंतुष्टोनातिचक्रामचाश्रमात्॥८॥नतेनज
न्मप्रभृतिदृष्टपूर्वंतपस्विना॥स्त्रीवापुमान्वायच्चान्यत्सत्वंनगरराष्ट्रजं॥९॥ततःकदाचित्तंदेशमाजगामयदृच्छया॥विभांड
कसुतस्तत्रताश्चापश्यद्वरांगनाः॥१०॥ताश्चित्रवेषाःप्रमदागायंत्योमधुरस्वरं॥ऋषिपुत्रमुपागम्यसर्वावचनमब्रुवन्॥११
कस्त्वंकिंवर्त्तसेब्रह्मन्ज्ञातुमिच्छामहेवयं॥एकस्त्वंविजनेदूरेवनेचरसिशंसनः॥१२॥अदृष्टरूपास्तास्तेनकाम्यरूपाव
नेस्त्रियः॥हार्द्दात्तस्यमतिर्जाताआख्यातुंपितरंस्वकं॥१३॥पिताविभांडकोस्माकंतस्याहंसुतऔरसः॥ऋष्यशृंगइतिख्यातं
तंनामकर्मचमेभुवि॥१४॥इहाश्रमपदोस्माकंसमीपेशुभदर्शनाः॥करिष्येवोत्रपूजांवैसर्वेषांविधिपूर्वकं॥१५॥ऋषिपुत्र
वचःश्रुत्वासर्वासांमतिरासवै॥तदाश्रमपदंद्रष्टुंजग्मुःसर्वास्ततोंगनाः॥१६॥गतानांतुततःपूजामृषिपुत्रश्चकारह॥इदम
र्घ्यमिदंपाद्यमिदंमूलंफलंचनः॥१७॥प्रतिगृह्यतुतांपूजांसर्वाएवसमुत्सुकाः॥ऋषेर्भीताश्चशीघ्रंतुगमनायमतिंदधुः॥१८॥
अस्माकमपिमुख्यानिफलानीमानिहेद्विज॥गृहाणविप्रभद्रंतेभक्षयस्वचमाचिरं॥१९॥ततस्तास्तंसमालिंग्यसर्वाहर्षस
मन्विताः॥मोदकान्प्रददुस्तस्मैभक्ष्यांश्चविविधान्शुभान्॥२०॥तानिचास्वाद्यतेजस्वीफलानीतिस्ममन्यते॥अनास्वादित
पूर्वाणिवनेनित्यनिवासिनां॥२१॥आपृच्छ्यचतदाविप्रंव्रतचर्यांनिवेद्यच॥गच्छंतिस्मापदेशात्ताभीतास्तस्यपितुःस्त्रियः॥

२२॥तासुतासुसर्वासुकाश्यपस्यात्मजोद्विजः॥अधृष्यस्यहृदयश्चासीद्दुःखाच्चपरिवर्तते॥२३॥ततोपरेद्युस्तंदेशमाजगामसु
वीर्यवान्॥विभांडकसुतःश्रीमान्मनसाचिंतयन्मुहुः॥२४॥मनोज्ञायत्रताहृष्टावारमुख्याःस्वलंकृताः॥दृष्ट्वैवचततोविप्रमा
यांतंहृष्टमानसाः॥२५॥उपसृत्यततःसर्वास्तास्तमूचुरिदंवचः॥एह्याश्रमपदंसौम्यअस्माकमितिचाब्रुवन्॥२६॥चित्राण्यत्रब
हूनिसुर्मूलानिचफलानिच॥तत्राप्येषविशेषेणविधिर्हिभविताध्रुवं॥२७॥श्रुत्वातुवचनंतासांसर्वासांहृदयंगमं गमनाय
मतिंचक्रेतंचनिन्युस्तथास्त्रियः॥२८॥तत्रचानीयमानेतुविप्रेतस्मिन्महात्मनि॥ववर्षसहसादेवोजगत्प्रह्लादयंस्तदा॥२९॥
वर्षेणैवागतंविप्रंतापसंसनराधिपः॥प्रत्युद्गम्य [illegible] मुनिंप्रह्वःशिरसाचमहींगतः॥३०॥अर्घ्यंचप्रददौतस्मैन्यायतःसुस
माहितः॥वव्रेप्रसादंविप्रेंद्रान्माविप्रंमन्युराविशेत्॥३१॥अंतःपुरंप्रवेश्यास्मैकन्यांदत्वायथाविधि शांतांशांतेनमनसाराजा
हर्षमवापसः॥३२॥एवंसन्यवसत्तत्रसर्वकामैःसुपूजितः॥ऋष्यशृंगोमहातेजाःशांतयासहभार्यया॥३३॥इत्यार्षेरामायणेवा
ल्मीकीयेबालकांडेदशमःसर्गः॥१०॥भूयएवहिराजेंद्रशृणुमेवचनंहितं॥यथासदेवप्रवरःकथयामासबुद्धिमान्॥१॥इक्ष्वा
कूणांकुलेजातोभविष्यतिसुधार्मिकः॥नाम्नादशरथोराजाश्रीमान्सत्यप्रतिश्रवाः॥२॥अंगराजेनसख्यंचतस्यराज्ञोभविष्यति
कन्याचास्यमहाभागाशांतानामभविष्यति॥३॥पुत्रस्त्वंगस्यराज्ञस्तुरोमपादइतिश्रुतः॥तंसराजादशरथोगमिष्यतिमहायशा

४॥ अनपत्योस्मि धर्मात्मन् शांता भर्त्ता मम क्रतुं॥ आहरेत त्वयाज्ञप्तः संतानार्थं कुलस्य च॥५॥ श्रुत्वा राज्ञोथ तद्वाक्यं मनसा च विचिं
त्य च॥ प्रदास्यते पुत्रवंतं शांता भर्त्तारमात्मवान्॥६॥ प्रतिगृह्य च तं विप्रं स राजा विगतज्वरः॥ आहरिष्यति तं यज्ञं प्रहृष्टेनांतरात्मना
॥७॥ तं च राजा दशरथो यशस्कामः कृतांजलिः॥ ऋष्यशृंगं द्विजश्रेष्ठं वरयिष्यति धर्मवित्॥८॥ यज्ञार्थं प्रसवार्थं च स्वर्गार्थं च नरे
श्वरः लभते च स तं कामं द्विजमुख्याद्विशांपतिः॥९॥ पुत्राश्चास्य भविष्यंति चत्वारोऽमितविक्रमाः॥ वंशप्रतिष्ठानकरास्सर्वभूते
षु विश्रुताः॥१०॥ एवं स देवप्रवरः पूर्वं कथितवान् कथां॥ सनत्कुमारो भगवान् पुरा देवयुगे प्रभुः॥११॥ स त्वं पुरुषशार्दूल समान
य सुसत्कृतं॥ स्वयमेव महाराज गत्वा सबलवाहनः॥१२॥ सुमंत्रस्य वचः श्रुत्वा हृष्टो दशरथो भवत्॥ अनुमान्य वसिष्ठं च सूत
वाक्यं निशाम्य च॥१३॥ सांतःपुरः सहामात्यः प्रययौ यत्र स द्विजः॥ वनानि सरितश्चैव व्यतिक्रम्य शनैः शनैः॥१४॥ अभिचक्राम तं देशं
यत्र वै मुनिपुंगवः॥ आसाद्य तं द्विजश्रेष्ठं रोमपादसमीपगं॥१५॥ ऋषिपुत्रं ददर्शाथो दीप्यमानमिवानलं॥ ततो राजा यथान्यायं
पूजां चक्रे विशेषतः॥१६॥ सखित्वात्तस्य वै राज्ञः प्रहृष्टेनांतरात्मना॥ रोमपादेन चाख्यातमृषिपुत्राय धीमते॥१७॥ सख्यं संबंधकं
चैव तदा तं प्रत्यपूजयत्॥ एवं सुसत्कृतस्तेन सहोषित्वा नरर्षभः॥१८॥ सप्ताष्टदिवसान् राजा राजानमिदमब्रवीत्॥ शांता तव सु
ता राजन् सह भर्त्रा विशांपते॥१९॥ मदीयं नगरं यातु कार्यं हि महदुद्यतं॥ तथेति राजा संश्रुत्य गमनं तस्य धीमतः॥२०॥ उवाच व

चनंविप्रगछत्वंसहभार्यया॥ ऋषिपुत्रःप्रतिश्रुत्यतथेत्याहनृपंतदा॥२१॥ सनृपेणाभ्यनुज्ञातःप्रययौसहभार्यया॥ ताव
न्योन्यंजलिंकृत्वास्नेहात्संश्लिष्यचोरसा॥२२॥ ननंदतुर्दशरथोरोमपादश्चवीर्यवान्॥ ततःसुहृदमापृच्छ्यप्रस्थितोरघुनंदनः॥२३
पौरेषुप्रेषयामासदूतान्वैशीघ्रगामिनः॥ क्रियतांनगरंसर्वंक्षिप्रमेवस्वलंकृतं॥२४॥ धूपितंसिक्तसंमृष्टंपताकाभिरलंकृतं॥
ततःप्रहृष्टाःपौरास्तेश्रुत्वाराजानमागतं॥२५॥ तथाचक्रुश्चतत्सर्वंराज्ञायत्प्रेषितंतदा ततःस्वलंकृतंराजानगरंप्रविवेशह
२६॥ शंखदुंदुभिनिर्ह्रादैःपुरस्कृत्वाद्विजर्षभं॥ ततःप्रमुदिताःसर्वेदृष्ट्वावैनागराद्विजं॥२७॥ प्रवेश्यमानंसत्कृत्यनरेंद्रेणेंद्र
कर्मणा॥ यथादिविसुरेंद्रेणसहस्राक्षेणकाश्यपं॥२८॥ अंतःपुरंप्रवेश्यैनंपूजांकृत्वाचशास्त्रत॥ कृतकृत्यंतदात्मानंमे
नेतस्योपवाहनात्॥२९॥ अंतःपुराणिसर्वाणिशांतांदृष्ट्वातथागतां॥ सहभर्त्राविशालाक्षींप्रीत्यानंदमुपागमन्॥३०॥ पूज्यमा
नातुताभिःसाराज्ञाचैवविशेषतः॥ उवासतत्रसुखिताकंचित्कालंसहद्विजा॥३१॥ इत्यार्षेरामायणेवालकांडेएकादशःसर्गः॥११॥
ततःकालेवहुतिथेकस्मिंश्चित्सुमनोहरे॥ वसंतेसमनुप्राप्तेराज्ञोयष्टुंमनोभवत्॥१॥ ततःप्रणम्यशिरसातंविप्रंदेववर्णिनं॥ य
ज्ञायवरयामाससंतानार्थंकुलस्यच॥२॥ तथेतिचसराजानमुवाचवसुधाधिपं॥ संभाराःसंभ्रियंतांतेतुरगश्चविमुच्यतां॥३॥ सर
य्वाश्चोत्तरेतीरेयज्ञभूमिर्विधीयतां॥ ततोऽब्रवीन्नृपोवाक्यंब्राह्मणान्वेदपारगान्॥४॥ सुमंत्रावाहयक्षिप्रमृत्विजोब्रह्मवादिनः॥ सुयज्ञं

॥ रा० बा०
॥२५॥

वामदेवं च जाबालिमथ काश्यपं ॥५॥ पुरोहितं वसिष्ठं च ये चान्ये द्विजसत्तमाः ॥ ततः स्त्वरितं गत्वा त्वरितविक्रमः ॥६॥ समानयत्स [सुमंत्र]
तान्सर्वान्समस्तान्वेदपारगान् ॥ तान्पूजयित्वा धर्मात्मा राजा दशरथस्तदा ॥७॥ धर्मार्थसहितं युक्तं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ म
मतातप्यमानस्य पुत्रार्थं नास्ति वै सुखं ॥८॥ पुत्रार्थं हयमेधेन यक्ष्यामीति मतिर्मम ॥ तदहं यष्टुमिच्छामि हयमेधेन कर्मणा ॥९॥ त्वृषिपु
त्रप्रभावेन कामान्प्राप्स्यामि चाप्यहं ॥ ततः साध्विति तद्वाक्यं ब्राह्मणाः प्रत्यपूजयन् ॥१०॥ वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे पार्थिवस्य मुखाच्च्युतं ॥
ऋष्यशृंगपुरोगाश्च प्रत्यूचुर्नृपतिं तदा ॥११॥ संभाराः संभ्रियंतां ते तुरगश्च विमुच्यतां ॥ सरय्वाश्चोत्तरे तीरे यज्ञभूमिर्विधीयतां ॥१२॥
सर्वथा प्राप्स्यसे पुत्रांश्चतुरोमितविक्रमान् ॥ यस्य ते धार्मिकी बुद्धिरियं पुत्रार्थमागता ॥१३॥ ततः प्रीतोभवद्राजा श्रुत्वा तु द्विजभा
षितं ॥ अमात्यानब्रवीद्राजा हर्षेणेदं शुभाक्षरं ॥१४॥ गुरूणां वचनाच्छीघ्रं संभाराः संभ्रियंतु मे ॥ समर्थाधिष्ठितश्चाश्वः सोपाध्याये
विमुच्यतां ॥१५॥ सरय्वाश्चोत्तरे तीरे यज्ञभूमिर्विधीयतां ॥ शांतयश्चाभिवर्धंतां यथाकल्पं यथाविधि ॥१६॥ शक्यः कर्तुमयं यज्ञः स
र्वेणापि महीक्षिता ॥ नापराधो भवेत्कष्टो यद्यस्मिन्क्रतुसत्तमे ॥१७॥ छिद्रं हि मृगयंत्येते विद्वांसो ब्रह्मराक्षसाः ॥ विधिहीनस्य यज्ञस्य
सद्यः कर्ता विनश्यति ॥१८॥ तद्यथा विधिपूर्वं मे क्रतुरेष समाप्यते ॥ तथा विधानं क्रियतां समर्थाः करणेष्विह ॥१९॥ तथेति च ततः
सर्वे मंत्रिणः प्रत्यपूजयन् ॥ पार्थिवेंद्रस्य तद्वाक्यं यथाज्ञप्तमकुर्वत ॥२०॥ ततो द्विजास्ते धर्मज्ञमस्तुवन्पार्थिवर्षभं ॥ अनुज्ञातास्ततः सर्वे पु

रामः ॥
॥२५॥

नर्जग्मुर्यथागतं ॥२५॥ गतानां तेषु विप्रेषु मंत्रिणस्तान्नराधिपः ॥ विसर्जयित्वा स्वं वेश्म प्रविवेश महामतिः ॥२६॥ इत्यार्षे रामायणे
वालकांडे द्वादशः सर्गः ॥ पुनः प्राप्ते वसंते तु पूर्णः संवत्सरो भवत् ॥ प्रसवार्थं ततो यष्टुं हयमेधेन वीर्यवान् ॥१॥ अभिवाद्य
वसिष्ठं च न्यायतः प्रतिपूज्य च अब्रवीत् प्रश्रितं वाक्यं प्रसवार्थं द्विजोत्तमं ॥२॥ यज्ञो मे क्रियतां ब्रह्मन् यथोक्तं मुनिपुंग
व यथा न विघ्नाः क्रियंते यज्ञांगेषु विधीयतां ॥३॥ भवान् स्निग्धः सुहृन्मह्यं गुरुश्च परमो महान् ॥ वोढव्यो भवता चैव भा
रो यज्ञस्य चोद्यतः ॥४॥ तथेति च स राजानमब्रवीत् द्विजसत्तमः ॥ करिष्ये सर्वमेवैतद्भवता यत्समर्थितं ॥५॥ ततो ब्रवीद्द्वि
जान् वृद्धान् यज्ञकर्मसु निष्ठितान् ॥ स्थापत्ये निष्ठितांश्चैव वृद्धान् परमधार्मिकान् ॥६॥ कर्मांतिकान् शिल्पकारान् वर्द्धकीन् खन
कानपि ॥ गणकान् शिल्पिनश्चैव तथैव नटनर्तकान् ॥७॥ तथा शुचीन् शास्त्रविदः पुरुषान् सुवहुश्रुतान् ॥ यज्ञकर्म समीहं
तां भवंतो राजशासनात् ॥८॥ इष्टका वहुसाहस्री शीघ्रमानीयतामिति ॥ औपकार्याः क्रियंतां च राज्ञो वहुगुणान्विताः ॥९॥ ब्राह्मणा
वसथाश्चैव कर्तव्याः शतशः शुभाः ॥ भक्ष्यान्नपानैर्वहुभिः समुपेताः सुनिष्ठिताः ॥१०॥ तथा पौरजनस्यापि कर्तव्याश्च सुविस्तराः
आगतानां सुदूराच्च पार्थिवानां पृथक् पृथक् ॥११॥ वाजिवारणशालाश्च तथा शय्यागृहाणि च भटानां महदावासा वैदेशिकनि
वासिनां ॥१२॥ आवासा वहुभक्ष्या वै सर्वकामैरुपस्थिताः ॥ तथा पौरजनस्यापि जनस्य वहुशोभनं ॥१३॥ दातव्यमन्नं विधिवत् सत्कृत्य

नतुलीलया॥सर्वेवर्णायथापूजांप्राप्नुवंतिसुसत्कृताः॥१४॥नचावज्ञाप्रयोक्तव्याकामक्रोधवशादपि।यज्ञकर्मसुयेव्यग्राःपु
रुषाःशिल्पिनस्तथा॥१५॥तेषामपिविशेषेणपूजाकार्य्यायथाक्रमं॥येस्युःसंपूजिताःसर्वेवसुभिर्भोजनेनच॥१६॥यथासर्वंसुवि
हितंनकिंचित्परिहीयते॥तथाभवंतःकुर्वंतुप्रीतिस्निग्धेनचेतसा॥१७॥ततःसर्वेसमागम्यवसिष्ठमिदमब्रुवन्।यथेष्टंतत्सु
विहितंनकिंचित्परिहीयते॥१८॥यथोक्तंतत्करिष्यामोनकिंचित्परिहास्यते॥ततःसुमंत्रमाहूयवसिष्ठोवाक्यमब्रवीत्॥१९॥नि
मंत्रयस्वनृपतीन्पृथिव्यांयेचधार्मिकाः॥ब्राह्मणान्क्षत्रियान्वैश्यांच्छूद्रांश्चैवसहस्रशः॥२०॥समानयस्वसत्कृत्यसर्वदेशेषुमा
नवान्॥मिथिलाधिपतिंशूरंजनकंसत्यवादिनं॥२१॥तमानयमहाभागंस्वयमेवसुसत्कृतं।पूर्वसंबंधिनंज्ञात्वाततःपूर्वंब्रवीमि
ते॥२२॥तथाकाशीपतिंस्निग्धंसततंप्रियवादिनं॥सद्वृत्तंदेवसंकाशंस्वयमेवानयस्वह॥२३॥तथाकेकयराजानंवृद्धंपरमधार्मि
कं॥श्वशुरंराजसिंहस्यसपुत्रंतमिहानय॥२४॥अंगेश्वरंमहेष्वासंरोमपादंसुसत्कृतं॥वयस्यंराजसिंहस्यसपुत्रंतमिहानय॥
२५॥तथाकोसलराजानंभानुमंतंसुसत्कृतं॥मगधाधिपतिंशूरंसर्वशास्त्रविशारदं॥२६॥प्राप्तिज्ञंपरमोदारंसत्कृतंपुरुषर्षभं॥
राज्ञःशासनमादायचोदयस्वनृपर्षभान्॥२७॥प्राचीनान्सिंधुसौवीरान्सौराष्ट्रेयांश्चपार्थिवान्॥२८॥दाक्षिणात्यान्नरेंद्रांश्चस
मस्तानानयस्वह॥संतिस्निग्धाश्चयेचान्येराजानःपृथिवीतले॥२९॥तानानययथाक्षिप्रंसानुगान्सहबांधवान्।एतान्दूतैर्महा

भागैरानयस्व नृपाज्ञया ॥ ३० ॥ वसिष्ठवाक्यं तच्छ्रुत्वा सुमंत्रस्त्वरितं तदा ॥ व्यादिशत्पुरुषांस्तत्र राज्ञामानयने शुभान् ॥ ३१ ॥ स्वयमे
व हि धर्मात्मा प्रयतो मुनिशासनात् सुमंत्रस्त्वरितो भूत्वा समानेतुं महामतिः ॥ ३२ ॥ ते च कर्मांतिकाः सर्वे वसिष्ठाय महर्षये ।
सर्वं निवेदयंति स्म यज्ञे यदुपकल्पितं ॥ ३३ ॥ ततः प्रीतो द्विजश्रेष्ठस्तान्सर्वान्मुनिरब्रवीत् अवज्ञया न दातव्यं कस्यचिल्लील
यापि वा ॥ ३४ ॥ अवज्ञया कृतं हन्याद्दातारं नात्र संशयः ॥ ततः केश्चिदहोरात्रैरुपयाता महीक्षितः ॥ ३५ ॥ बहूनि रत्नान्यादाय राज्ञो
दशरथस्य हि ॥ ततो वसिष्ठः सुप्रीतो राजानमिदमब्रवीत् ॥ ३६ ॥ उपयाता नरव्याघ्र राजानस्तव शासनात् ॥ मयापि सत्कृताः स
र्वे यथार्हं राजसत्तम ॥ ३७ ॥ यज्ञियं च कृतं सर्वं पुरुषैः सुसमाहितैः ॥ निर्यातु च भवान्यष्टुं यज्ञायतनमंतिकात् ॥ ३८ ॥ सर्वकामैरु
पहृतैरुपेतं वै समंततः ॥ द्रष्टुमर्हसि राजेंद्र मनसेव विनिर्मितं ॥ ३९ ॥ तथा वसिष्ठवचनादृष्यशृंगस्य चोभयोः ॥ दिवसे शुभन
क्षत्रे निर्यातो जगतीपतिः ॥ ४० ॥ ततो वसिष्ठप्रमुखाः सर्व एव द्विजोत्तमाः ॥ ऋष्यशृंगं पुरस्कृत्य यज्ञकर्मारभंस्तदा ॥ ४१ ॥ यज्ञवा
टं गताः सर्वे यथाशास्त्रं यथाविधि ॥ श्रीमांश्च सह पत्नीभी राजा दीक्षामुपाविशत् ॥ ४२ ॥ इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये बालकां
डे त्रयोदशः सर्गः ॥ अथ संवत्सरे पूर्णे तस्मिन्प्राप्ते तुरंगमे सरय्वाश्चोत्तरे तीरे राज्ञो यज्ञोभ्यवर्तत ॥ १ ॥ ऋष्यशृंगं पुरस्कृत्य क
र्म चक्रुर्द्विजर्षभाः ॥ अश्वमेधे महायज्ञे राज्ञोस्य सुमहात्मनः ॥ कर्म कुर्वंति विधिवद्याजका वेद[illegible]पारगाः ॥ यथाविधि यथान्या

॥वा०रा०॥
॥१७॥

यंपरिक्रामंतिशास्त्रतः॥३॥अन्वर्ग्यंशास्त्रतःकृत्वातथैवोपसदंद्विजाः॥चक्रुश्चविधिवत्सर्वमधिकंकर्मशास्त्रतः॥४॥अभिपूज्यत
दाहृष्टाःसर्वेचक्रुर्यथाविधि।प्रातःसवनपूर्वाणिकर्माणिमुनिपुंगवाः॥५॥ऐंद्रश्चविधिवद्दत्तोराजाचाभिष्टुतोनघः।मध्यंदिनंच
सवनंप्रावर्ततयथाक्रमं॥६॥तृतीयसवनंचैवराज्ञोस्यसुमहात्मनः॥चक्रुस्तेशास्त्रतोदृष्ट्वायथाब्राह्मणपुंगवाः॥७॥आह्वयां
चक्रिरेतत्रशक्रादीन्विबुधोत्तमान्॥ऋष्यशृंगादयोमंत्रैःशिक्षाक्षरसमन्वितैः॥८॥गीतिभिर्मधुरैःस्निग्धैर्मन्त्राह्वानैर्यथार्हतः
होतारोददुरावाह्यहविर्भागान्दिवौकसां॥९॥नचाहुतमभूत्तत्रस्खलितंवानकिंचन॥दृश्यतेब्रह्मवत्सर्वंक्षेमयुक्तंहिचक्रि
रे॥१०॥नतेष्वहःसुश्रांतोवाक्षुधितोवानदृश्यते॥नाविद्वान्ब्राह्मणःकश्चिन्नाशतानुचरस्तथा॥११॥ब्राह्मणाभुंजतेनित्यंनाथवंत
श्चभुंजते॥तापसाभुंजतेचापिश्रमणाश्चैवभुंजते॥१२॥वृद्धाश्चव्याधिताश्चैवस्त्रीबालाश्चतथैवच॥अनिशंभुंजमानानांनतृप्ति
रुपलभ्यते॥१३॥दीयतांदीयतामन्नंवासांसिविविधानिच॥इतिसंचोदितास्तत्रतथाचक्रुरनेकशः॥१४॥अन्नकूटाश्चदृश्यंतेव
हवःपर्वतोपमाः॥दिवसेदिवसेतत्रसिद्धस्यविधिवत्तदा॥१५॥नानादेशादनुप्राप्ताःपुरुषाःस्त्रीगणास्तथा॥अन्नपानैःसुविहि
तास्तस्मिन्यज्ञेमहात्मनः॥१६॥अन्नंहिविधिवत्स्वादुप्रशंसंतिद्विजर्षभाः॥अहोतृप्ताःस्मभद्रंतेइतिशुश्रावराघवः॥१७॥स्वलंकृ
ताश्चपुरुषाब्राह्मणान्पर्यवेषयन्॥उपासतेचतानन्येसुमृष्टमणिकुंडलाः॥१८॥कर्मांतरेतदाविप्राहेतुवादान्बहूनपि॥प्राहुःसु

एतौ तथापि
न तृप्तिर्न प्राप्यते

॥राम॥
॥१७॥

वाग्मिनो धीराः परस्परजिगीषया ॥१९॥ दिवसे दिवसे तत्र संस्तरे कुशला द्विजा ॥ सर्वकर्माणि चक्रुस्ते यथाशास्त्रं प्रचोदिता ॥२०॥ ना
षडंगविदत्रासीन्नाव्रतो नाबहुश्रुता ॥ सदस्यास्तस्य वै राज्ञो नावादकुशलो द्विजः ॥२१॥ प्राप्ते यूपोच्छ्रये तस्मिन् षड्बैल्वाः खादिरास्त
था ॥ तावंतो बिल्वसहिताः पर्णिनश्च तथापरे ॥२२॥ श्लेष्मातकमयो दिष्टो देवदारुमयस्तथा ॥ द्वावेव तत्र विहितौ बाहुव्यस्तपरिग्र
हौ ॥२३॥ कारिताः सर्व एवैते शास्त्रज्ञैर्यज्ञकोविदैः ॥ शोभार्थं तस्य यज्ञस्य कांचनालंकृता भवन् ॥२४॥ एकविंशतियूपास्ते एकविंश
त्यरत्नय ॥ वासोभिरेकविंशद्भिरेकैकं समलंकृता ॥२५॥ विन्यस्ता विधिवत्सर्वे शिल्पिभिः सुकृता दृढा ॥ अष्टाश्रयः सर्व एव श्लक्ष्ण
रूपसमन्विता ॥२६॥ आच्छादितास्ते वासोभिः पुष्पैर्गंधैश्च पूजिता ॥ सप्तर्षयो दीप्तिमंतो विराजंते यथा दिवि ॥२७॥ इष्टकाश्च यथा
न्यायं कारिताश्च प्रमाणत ॥ चितोग्निर्ब्राह्मणैस्तत्र कुशलैः शिल्पकर्मणि ॥२८॥ स चित्यो राजसिंहस्य संचितः कुशलैर्द्विजैः ॥ गरुडो रु
क्मपक्षो वै त्रिगुणोष्टादशात्मका ॥२९॥ नियुक्तास्तत्र पशवस्तत्तदुद्दिश्य दैवतं ॥ उरगाः पक्षिणश्चैव यथाशास्त्रं प्रचोदिता ॥३०॥
शामित्रे तु हयस्तत्र तथा जलचराश्च ये ॥ ऋषिभिः सर्वमेवैतन्नियुक्तं शास्त्रतस्तदा ॥३१॥ पशूनां त्रिशतं तत्र यूपेषु नियतं तदा ॥
अश्वरत्नोत्तमं तत्र राज्ञो दशरथस्य ह ॥३२॥ कौशल्या तं हयं तत्र परिचर्य समंतत ॥ कृपाणैर्विशशासैनं त्रिभिः परमया मुदा ॥३३॥
पतत्रिणा तदा सार्द्धं सुस्थितेन च चेतसा ॥ अवसद्रजनीमेकां कौसल्या धर्मकाम्यया ॥३४॥ होताध्वर्युस्तथोद्गाता हयेन समयोजय

न्॥महिष्यापरिवृत्याथवावातामपरांतथा॥३५॥पतत्रिणस्तस्यवपामुद्धृत्यनियतेंद्रियः॥ऋत्विक्परमसंपन्नःश्रपयामासशास्त्रतः
३६॥धूमगंधंवपायास्तुजिघ्रतिस्मनराधिपः॥यथाकालंयथान्यायंनिर्णुदन्पापमात्मनः॥३७॥हयस्ययानिचांगानितानिसर्वाणिब्राह्म
णाः॥अग्नौप्रास्यंतिविधिवत्समस्ताःषोडशर्त्विजः॥३८॥प्लक्षशाखासुयज्ञानामन्येषांक्रियतेहविः॥अश्वमेधस्ययज्ञस्यवैतसो
भागइष्यते॥३९॥त्र्यहोश्वमेधःसंख्यातःकल्पसूत्रेणब्राह्मणैः॥चतुष्टोममहस्तस्यप्रथमंपरिकल्पितं॥४०॥उक्थ्यंद्वितीयंसंख्या
तमतिरात्रंतथोत्तरं॥कारितास्तत्रबहवोविहिताशास्त्रदर्शनात्॥४१॥ज्योतिष्टोमायुषीचैवमतिरात्रौचनिर्मितौ॥अभिजिद्वि
श्वजिच्चैवमप्तोर्यामोमहाक्रतुः॥४२॥प्राचींहोत्रेददौराजादिशंस्वकुलवर्द्धनः॥अध्वर्यवेप्रतीचींतुब्रह्मणेदक्षिणांदिशं॥४३॥उ
द्गात्रेतुतथोदीचींदक्षिणैषाविनिर्मिता॥अश्वमेधेमहायज्ञेस्वयंभूविहितेपुरा॥४४॥क्रतुंसमाप्यतुतदान्यायतःपुरुषर्षभः॥ऋ
त्विग्भ्योहिददौराजाधरांतांकुलवर्द्धनः॥४५॥एवंदत्वाप्रहृष्टोभूच्छ्रीमानिक्ष्वाकुनंदनः॥ऋत्विजस्त्वब्रुवन्सर्वेराजानंगतकिल्वि
षं॥४६॥भवानेवमहींकृत्स्नामेकोरक्षितुमर्हति॥नभूम्याकार्यमस्माकंनहिशक्ताःस्मपालने॥४७॥रताःस्वाध्यायकरणेवयंनित्यं
हिभूमिप॥निष्क्रयंकिंचिदेवेहप्रयच्छतुभवानिति॥४८॥मणिरत्नंसुवर्णंवागावोयद्वासमुद्यतं॥तत्प्रयच्छनरश्रेष्ठधरण्यानप्रयो
जनम्॥४९॥एवमुक्तोनरपतिर्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः॥गवांशतसहस्राणिदशतेभ्योददौनृपः॥५०॥दशकोटीःसुवर्णस्यरजतस्यचतुर्गु

णं ॥ ऋत्विजस्तु ततः सर्वे प्रददुः सहिता वसुं ॥ ५१ ॥ ऋष्यशृंगाय मुनये वसिष्ठाय च धीमते । ततः स्ते न्यायतः कृत्वा प्रविभागं द्विजोत्त-
मा ॥ ५२ ॥ सुप्रीतमनसः सर्वे प्रत्यूचुर्मुदिता भृशं ॥ ततः प्रसर्पकेभ्यस्तु हिरण्यं सुसमाहिता ॥ ५३ ॥ जांबूनदं कोटिसंख्यं ब्राह्मणेभ्यो ददौ
तदा ॥ दरिद्राय द्विजायाथ हस्ताभरणमुत्तमं ॥ ५४ ॥ कस्मैचिद्याचमानाय ददौ राघवनंदन । ततः प्रीतेषु विधिवत् द्विजेषु द्विज
वत्सल ॥ ५५ ॥ प्रणाममकरोत्तेषां हर्षव्याकुलितेंद्रिय ॥ तस्याशिषोथ विविधा ब्राह्मणैः समुदाहृता ॥ ५६ ॥ उदारस्य नृवीरस्य ध
रण्यां पतितस्य च ॥ ततः प्रीतमना राजा प्राप्य यज्ञमनुत्तमं ॥ ५७ ॥ पापापहं स्वर्नयनं दुःस्तरं पार्थिवर्षभैः । ततोब्रवीदृष्यशृंगं रा
जा दशरथस्तदा ॥ ५८ ॥ कुलस्य वर्द्धनं तत्तु कर्त्तुमर्हसि सुव्रत ॥ तथेति च स राजानमुवाच द्विजसत्तम ॥ ५९ ॥ भविष्यंति सुता राजं
श्चत्वारस्ते कुलोद्वहा ॥ ६० ॥ स तस्य वाक्यं मधुरं निशम्य प्रणम्य तस्मै प्रयतो नृपेंद्र ॥ जगाम हर्षं परमं महात्मा तमृष्यशृंगं पुनरप्युवाच
६१ ॥ इत्यार्षे रामायणे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥ मेधावी तु ततो ध्यात्वा स किंचिदिदमुत्तरं लब्धसंज्ञस्ततस्तं तु वेदज्ञो नृपमब्रवीत् ॥ १ ॥ इष्टिं
तेहं करिष्यामि पुत्रीयां पुत्रकारणात् ॥ अथर्वशिरसि प्रोक्तैर्मंत्रैः सिद्धां विधानतः ॥ २ ॥ ततः प्राक्रमदिष्टिं तां पुत्रीयां पुत्रकारणात्
जुहाव चाग्नौ च तेजस्वी मंत्रदृष्टेन कर्मणा ॥ ३ ॥ ततो देवाः सगंधर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः । भागप्रतिग्रहार्थं वै समवेता यथाविधि ॥
४ ता ॥ समेत्य यथान्यायं तस्मिन्सदसि देवता ॥ अब्रुवल्लोककर्तारं ब्रह्माणं वचनं ततः ॥ ५ ॥ भगवंस्त्वत्प्रसादेन रावणो नाम राक्षसः ॥

सर्वान्नोबाधतेवीर्याच्छासितुंतंनशक्नुमः ६ त्वयातस्मैवरोदत्तःप्रीतेनभगवंस्तदा मानयंतश्चतन्नित्यंसर्वंतस्यक्षमा
महे ७ उद्वेजयतिलोकांस्त्रीनुच्छ्रितान्द्वेष्टिदुर्मतिः शक्रंत्रिदशराजानंप्रधर्षयितुमिच्छति ८ ऋषीन्यक्षान्सगंध
र्वान्ब्राह्मणानसुरांस्तथा अतिक्रामतिदुर्द्धर्षोवरदानेनमोहितः ९ नैनंसूर्यःप्रतपतिपार्श्वेवातिनमारुतः चलोर्मि
मालीतंदृष्ट्वासमुद्रोपिनकंपते १० तन्महन्नोभयंतस्माद्राक्षसाद्घोरदर्शनात् वधार्थंतस्यभगवन्नुपायंकर्तुमर्हसि
११ एवमुक्तःसुरैःसर्वैश्चिंतयित्वाततोब्रवीत् हंतायंविहितस्तस्यवधोपायोदुरात्मनः १२ तेनगंधर्वयक्षाणांदेवता
नांचरक्षसां अवध्योस्मीतिवागुक्तातथेत्युक्तंचतन्मया १३ नाकीर्त्तयदवज्ञानात्तद्रक्षोमानुषांस्तदा तस्मात्समानुषा
द्वध्योमृत्युर्नान्योस्यविद्यते १४ एतच्छ्रुत्वाप्रियंवाक्यंब्रह्मणासमुदाहृतं देवामहर्षयःसर्वेप्रहृष्टास्तेभवंस्तदा १५ ए
तस्मिन्नंतरेविष्णुरुपयातोमहाद्युतिः शंखचक्रगदापाणिःपीतवासाजगत्पतिः १६ वैनतेयंसमारुह्यभास्करस्तोयदंयथा
॥ तप्तहाटककेयूरोवंद्यमानःसुरोत्तमैः १७ ब्रह्मणाचसमागत्यतत्रतस्थौसमाहितः तमब्रुवन्सुराःसर्वेसमभिष्टूयसन्नताः॥
१८ त्वांनियोक्ष्यामहेविष्णोलोकानांहितकाम्यया राज्ञोदशरथस्यत्वमयोध्याधिपतेर्विभो १९ धर्मज्ञस्यवदान्यस्यमहर्षिसमते
जसः अस्यभार्यासुतिसृषुह्रीश्रीकीर्त्युपमासुच २० विष्णोपुत्रत्वमागच्छकृत्वात्मानंचतुर्विधं तत्रत्वंमानुषोभूत्वाप्रवृद्धंलो

ककंटकं॥२१॥अवध्यंदैवतैर्विष्णोसमरेजहिरावणं सहिदेवान्सगंधर्वान्सिद्धांश्चऋषिसत्तमान्॥२२॥राक्षसोरावणोमूर्खोवी
र्योद्रेकेणबाधते॥२३॥ऋषयश्चततस्तेनगंधर्वाप्सरसस्तथा॥२४॥क्रीडंतोनंदनवनेरौद्रेणविनिपातिताः॥वधार्थंवयमायातास्त
स्यवैमुनिभिःसह॥२५॥सिद्धगंधर्वयक्षाश्चततस्त्वांशरणंगताः॥त्वंगतिःपरमादेवसर्वेषांनःपरंतप॥२६॥वधायदेवशत्रूणां
नृणांलोकेमनःकुरु॥एवंस्तुतस्तुदेवेशोविष्णुस्त्रिदशपुंगवः॥२७॥पितामहपुरोगांस्तान्सर्वलोकनमस्कृतः॥अब्रवीत्त्रिद
शान्सर्वान्समेतान्धर्मसंहितान्॥२८॥भयंत्यजतभद्रंवोहितार्थंयुधिरावणं॥सपुत्रपौत्रंसामात्यंसमंत्रिज्ञातिबांधवं॥२९॥ह
त्वाक्रूरंदुराधर्षंदेवर्षीणांभयावहं॥दशवर्षसहस्राणिदशवर्षशतानिच॥३०॥वत्स्यामिमानुषेलोकेपालयन्पृथिवीमिमां
॥एवंदत्त्वावरंदेवोदेवानांविष्णुरात्मवान्॥३१॥मानुष्येचिंतयामासजन्मभूमिमथात्मनः॥ततःपद्मपलाशाक्षःकृत्वात्मानंचतु
र्विधं॥३२॥पितरंरोचयामासतदादशरथंनृपं॥ततोदेवर्षिगंधर्वाःसरुद्राःसाप्सरोगणाः॥स्तुतिभिर्दिव्यरूपाभिस्तुष्टुवुर्मधुसू
दनं॥३३॥तमुद्धतंरावणमुग्रतेजसंप्रवृद्धदर्पंत्रिदशेश्वरद्विषं विरावणंसाधुतपस्विकंटकंतपस्विनामुद्धरतंभयावहं॥
३४॥तमेवहत्वासबलंसबांधवंविरावणंरावणमुग्रपौरुषं स्वर्लोकमागच्छगतज्वरश्चिरंसुरेंद्रगुप्तंगतदोषकल्मषं॥३५॥इत्या
र्षेरामायणेवाल्मीकीयेबालकांडेपंचदशःसर्गः॥१५॥ततोनारायणोविष्णुर्नियुक्तःसुरसत्तमैः॥जानन्नपिसुरानेवंश्लक्ष्णंवचन

मब्रवीत॥१॥उपायःकोवधेतस्यराक्षसाधिपतेःसुराः॥यमहंतंसमास्थायनिहन्यामृषिकंटकं॥२॥एवमुक्ताःसुराःसर्वेप्रत्यूचुर्विष्णु
मव्ययं॥मानुषंरूपमास्थायरावणंजहिसंयुगे॥३॥सहितेपेतपस्तीव्रंदीर्घकालमरिंदमः॥येनतुष्टोभवद्ब्रह्मालोककृल्लोकपूर्वजः॥
४॥संतुष्टःप्रददौतस्मैराक्षसायवरंप्रभुः॥नानाविधेभ्योभूतेभ्योभयंनान्यत्रमानुषात्॥५॥अवज्ञाताःपुरातेनवरदानेहिमानवाः
॥एवंपितामहात्तस्माद्वरदानेनगर्वितः॥६॥उत्सादयतिलोकांस्त्रीन्स्त्रियश्चाप्यपकर्षति॥तस्मात्तस्यवधोदृष्टोमानुषेभ्यःप
रंतप॥७॥इत्येतद्वचनंश्रुत्वासुराणांविष्णुरात्मवान्॥पितरंरोचयामासतदादशरथंनृपं॥८॥सचाप्यपुत्रोनृपतिस्तस्मिन्कालेम
हाद्युतिः॥अयजत्पुत्रियामिष्टिंपुत्रेप्सुररिसूदनः॥९॥सकृत्वानिश्चयंविष्णुरामंत्र्यचपितामहं॥अंतर्धानंगतोदेवैःपूज्यमानोम
हर्षिभिः॥१०॥ततोवैयजमानस्यपावकादतुलप्रभं॥प्रादुर्भूतंमहद्भूतंमहावीर्यंमहाबलं॥११॥कृष्णंरक्तांबरधरंरक्तास्यंदुंदुभिस्व
नं॥स्निग्धहर्यक्षतनुजश्मश्रुप्रवरमूर्द्धजं॥१२॥शुभलक्षणसंपन्नंदिव्याभरणभूषितं॥शैलशृंगसमुत्सेधंदृप्तशार्दूलविक्रमं॥
१३॥दिवाकरसमाकारंदीप्तानलशिखोपमं॥तप्तजांबूनदमयींराजतांतपरिच्छदां॥१४॥दिव्यपायससंपूर्णांपात्रींपत्नीमिव
प्रियां॥प्रगृह्यपुविलांदोर्भ्यांस्वयंमायामयीमिव॥१५॥समवेक्ष्याब्रवीद्वाक्यमिदंदशरथंनृपं॥प्राजापत्यंनरंविद्धिमामिहाभ्या॰
गतंनृप॥१६॥ततःपरंतदाराजाप्रत्युवाचकृतांजलिः॥भगवन्स्वागतंतेस्तुकिमहंकरवाणिते॥१७॥अथोपुनरिदंवाक्यंप्राजापत्यो

नरोब्रवीत्॥राजन्नर्चयतादेवानद्यप्राप्तमिदंत्वया॥१८॥इदंतुनृपशार्दूलपायसंदेवनिर्मितं॥प्रजाकरंगृहाणत्वंधन्यमारो
ग्यवर्द्धनं॥१९॥भार्याणामनुरूपाणामश्नीतेतिप्रयच्छवै॥तासुत्वंलप्स्यसेपुत्रान्यदर्थंयजसेनृप॥२०॥तथेतिनृपतिःप्रीतःशिर
साप्रतिगृह्यतां॥पात्रींदेवान्नसंपूर्णांदेवदत्तांहिरण्मयीं॥२१॥अभिवाद्यचतद्भूतमद्भुतंप्रियदर्शनं॥मुदापरमयायुक्तश्चका
राभिप्रदक्षिणं॥२२॥ततोदशरथःप्राप्यपायसंदेवनिर्मितं॥बभूवपरमप्रीतःप्राप्यवित्तमिवाधनः॥२३॥ततस्तदद्भुतप्रख्यंभूतं
परमभास्वरं॥संवर्तयित्वातत्कर्मतत्रैवांतरधीयत॥२४॥हर्षरश्मिभिरुद्योतंतस्यांतःपुरमाबभौ॥शारदस्याभिरामस्यचंद्रस्येव
नभोंशुभिः॥२५॥सोंतःपुरंप्रविश्यैवकौसल्यामिदमब्रवीत्॥पायसंप्रतिगृह्णीष्वपुत्रीयंत्विदमात्मनः॥२६॥कौसल्यायैनरप
तिःपायसार्द्धंददौतदा॥अर्द्धादर्द्धंददौचापिसुमित्रायैनराधिपः॥२७॥कैकेय्यैचावशिष्टार्द्धंददौपुत्रार्थकारणात्॥प्रददौचा
वशिष्टार्द्धंपायसस्यामृतोपमं॥२८॥अनुचिंत्यसुमित्रायैपुनरेवमहामतिः॥एवंतासांददौराजाभार्याणांपायसंपृथक्॥२९॥ता
स्त्वेवंपायसंप्राप्यनरेंद्रस्योत्तमस्त्रियः॥संमानंमेनिरेसर्वाःप्रहर्षोदितचेतसः॥३०॥ततस्तुताःप्राश्यतमुत्तमस्त्रियोमहीप
तेरुत्तमपायसंपृथक्॥हुताशनादित्यसमानतेजसोचिरेणगर्भान्प्रतिपेदिरेतदा॥३१॥ततस्तुराजाप्रतिवीक्ष्यताः॥स्त्रियःप्ररू
ढगर्भाःप्रतिलब्धमानसः॥बभूवहृष्टस्त्रिदिवेयथाहरिःसुरेंद्रसिद्धर्षिगणाभिपूजितः॥३२॥इत्यार्षेरामायणेबाल०वा०षो०स०

१६॥ पुत्रत्वंतु गते विस्नौ राज्ञस्तस्य महात्मनः॥ उवाच देवताः सर्वाः स्वयंभूर्भगवानिदं॥१॥ सत्यसंधस्य वीरस्य सर्वेषांनो हितैषिणः
विस्नोः सहायान्वेयालिनः सृजध्वंकामरूपिणः॥२॥ मायाविदश्चशूरांश्चवायुवेगसमान्जवे॥ नयज्ञान्बुद्धिसंपन्नान्विस्नुतुल्यपराक्र
मान्॥३॥ असंहार्य्यानुपायज्ञान् दिव्यसंहननान्वितान्॥ सर्वास्त्रगुणसंपन्नानमृतप्राशनानिव॥४॥ अप्सरस्सु च मुख्यासु गंधर्व्वी
णांतनूषु च॥ यक्षपन्नगकन्यासु ऋक्षविद्याधरीषु च॥५॥ किन्नरीणां च गात्रेषु वानरीणांतनूषु च॥ सृजध्वंहरिरूपेण पुत्रांस्तु
ल्यपराक्रमान्॥६॥ पूर्वमेव मया सृष्टो जांबवानृक्षपुंगवः॥ जृंभमाणस्य सहसा मम वक्त्रादजायत॥७॥ ते तथोक्ता भगवता तत्प्र
तिश्रुत्य शासनं॥ जनयामासुरेवं ते पुत्रान्वानररूपिणः॥८॥ ऋषयश्च महात्मानः सिद्धविद्याधरोरगाः॥ चारणाश्च सुतान्वीरा
न्ससृजुर्वनचारिणः॥९॥ वानरेंद्रं महेंद्राभमिंद्रो वालिनमात्मजं॥ सुग्रीवं जनयामास तपनस्तपतांवरः॥१०॥ बृहस्पतिस्त्वजनय
त्तारंनाम महाकपिं॥ सर्ववानरमुख्यानांबुद्धिमंतमनुत्तमं॥११॥ धनदस्य सुतः श्रीमान्वानरो गंधमादनः॥ विश्वकर्मा त्वजनय
न्नलंनाम महाकपिं॥१२॥ पावकस्य सुतः श्रीमान्नीलोग्निसदृशप्रभः॥ तेजसा यशसा वीर्यादत्यरिच्यत वीर्यवान्॥१३॥ रूपद्रवि
णसंपन्नावश्विनौ रूपसंमतौ॥ मैंदं च द्विविदं चैव जनयामासतुः स्वयं॥१४॥ वरुणो जनयामास सुषेणंनाम वानरं॥ शरभं जनया
मास पर्जन्यस्तु महाबलः॥१५॥ मारुतस्यौरसः श्रीमान्हनूमान्नाम वानरः॥ वज्रसंहननोपेतो वैनतेयसमो जवे॥१६॥ सर्ववान

रमुख्येषु बुद्धिमान्बलवानपि। तेसृष्टा बहुसाहस्रादशग्रीववधोद्यता॥१८॥अप्रमेयबलावीरा विक्रांताःकामरूपिण॥ तेगजा
चलसंकाशावपुष्मंतोमहाबला॥१९॥ऋक्षवानरगोपुछाःक्षिप्रमेवाभिजज्ञिरे। यस्यदेवस्ययद्रूपंवेषोयश्चपराक्रम॥२०॥अ
जायतसमंतेनतस्यतस्यपृथकपृथक्। गोलांगूलेषुचोत्पन्ना किंचिदुन्नतविक्रमा॥२१॥ऋक्षीषु चतथाजातावानराःकि
न्नरीषुच। देवामहर्षिगंधर्वास्तार्क्ष्ययक्षायशस्विन॥२२॥नागाःकिंपुरुषाश्चैवसिद्धविद्याधरोरगा॥ बहवोजनयामासु
र्हृष्टास्तत्रसहस्रश॥२३॥चारणाश्चसुतान्वीरान्ससृजुर्वनचारिण॥वानरान्सुमहाकायान्सर्वान्वैवनचारिण॥२४॥
अप्सरःसुचमुख्यासुतथाविद्याधरीषुच॥२५॥नागकन्यासुचतदागंधर्वीणांतनूषुच कामरूपबलोपेतायथाकामविचा
रिण॥२६॥सिंहशार्दूलसदृशादर्पेणचबलेनच॥शिलाप्रहरणाःसर्वेसर्वेपर्वतयोधिनः॥२७॥नखदंष्ट्रायुधाःसर्वेसर्वेसर्वास्त्र
कोविदा॥विचालयेयुःशैलेंद्रान्भेदयेयुःस्थिरान्द्रुमान॥२८॥क्षोभयेयुश्चवेगेनसमुद्रंसरितांपतिं दारयेयुःक्षितिंपद्भ्यामा
प्लवेयुर्महार्णवान्॥२९॥नभस्तलंविशेयुश्चगृह्णीयुरपितोयदान्॥ गृह्णीयुरपिमातंगान्मत्तान्प्रव्रजतोवने॥३०॥नर्दमाना
श्चनादेनपातयेयुर्विहंगमान्॥ ईदृशानांप्रसूतानिहरीणांकामरूपिणां॥३१॥शतंशतसहस्राणियूथपानांमहात्मनां। तेप्र
धानेषुयूथेषुहरीणांहरियूथपा॥३२॥बभूवुर्यूथपश्रेष्ठान्वीरांश्चाजनयन्हरीन् अन्येऋक्षवतःप्रस्थानुपतस्थुःसहस्रशः

प

३१ अन्येनानाविधान्छैलान्काननानिचभेजिरे सूर्यपुत्रंचसुग्रीवंशक्रपुत्रंचवालिनं ३२ भ्रातरावुपतस्थुस्तेसर्वेचहरि
यूथपाः नलंनीलंहनूमंतमन्यांश्चहरियूथपान् ३३ तेतार्क्ष्यवलसंपन्नाः सर्वेयुद्धविशारदाः विचरंतोर्दयन्सर्वान्सिंह
व्याघ्रमहोरगान् ३४ महावलोमहावाहुर्वालीविपुलविक्रमः जुगोपभुजवीर्येणऋक्षगोपुच्छवानरान् ३५ तैरियंपृथि
वीशूरैस्सपर्वतवनार्णवा कीर्णाविविधसंस्थानैर्नानाव्यंजनलक्षणैः ३६ तैर्मेघवृंदाचलकूटसन्निभैर्महावलैर्वान
रयूथपाधिपैः वभूवभूमीमशरीररूपैःसमावृतारामसहायहेतोः ३७ इत्यार्षेरामायणेवाल्मीकीयेवालकांडेसप्तद
शःसर्गः निर्वृत्तेतुक्रतौतस्मिन्हयमेधेमहात्मनः प्रतिगृह्यामराभागान्प्रतिजग्मुर्यथागतं १ समाप्तदीक्षानियमः पत्नी
गणसमन्वितः प्रविवेशपुरींराजासभृत्यवलवाहनः २ यथार्हंपूजितास्तेनराज्ञाचपृथिवीश्वराः मुदिताःप्रययुर्देशा
न्प्रणम्यमुनिपुंगवं ३ श्रीमतांगच्छतांतेषांस्वगृहाणिपुरात्ततः वलानिराज्ञांशुभ्राणिप्रहृष्टानिचकाशिरे ४ गतेषुपृ
थिवीशेषुराजादशरथःपुनः प्रविवेशपुरींश्रीमान्पुरस्कृत्यद्विजोत्तमान् ५ शांतयाप्रययौसार्द्धंऋष्यशृंगःसुपूजितः अ
नुगम्यमानोराज्ञाचसानुयात्रेणधीमता ६ एवंविसृज्यतान्सर्वान्राजासंपूर्णमानसः उवाससुखितस्तत्रपुत्रोत्पत्तिंविचिंत
यन् ७ ततोयज्ञेसमाप्तेतुऋतूनांषट्समत्ययुः ततश्चद्वादशेमासेचैत्रेनावमिकेतिथौ ८ नक्षत्रेऽदितिदैवत्येस्वोच्चसं

स्थेषु पंचसु ग्रहेषु कर्कटे लग्ने वाक्पताविंदुना सह। प्रोद्यमाने जगन्नाथं सर्वलोकनमस्कृतं। कौसल्याजनयद्रामं दिव्यलक्ष
णसंयुतं॥१०॥ विष्णोरर्द्धं महाभागं पुत्रमैक्ष्वाकनंदनं लोहिताक्षं महाबाहुं रक्तोष्ठं दुंदुभिस्वनं॥११॥ कौसल्या शुशुभे तेन पुत्रेणा
मिततेजसा॥ यथा वरेण देवानामदितिर्वज्रपाणिना॥१२॥ भरतो नाम कैकेय्यां जज्ञे सत्यपराक्रमः॥ साक्षाद्विष्णोश्चतुर्भागः
सर्वैः समुदितो गुणैः॥१३॥ अथ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्राजनयत्सुतौ वीरौ सर्वास्त्रकुशलौ विष्णोरर्द्धसमन्वितौ॥१४॥ पुष्ये जात
स्तु भरतो मीनलग्ने प्रसन्नधीः॥ सार्पे जातौ तु सौमित्री कुलीरेभ्युदिते रवौ॥१५॥ राज्ञः पुत्रा महात्मानश्चत्वारो जज्ञिरे पृथक्॥
गुणवंतः सुरूपाश्च रुच्या प्रोष्ठपदोपमाः॥१६॥ जगुः कलं च गंधर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणाः॥ देवदुंदुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिश्च खात्प
तत॥१७॥ उत्सवश्च महानासीदयोध्यायां जनाकुलः॥ रथ्याश्च जनसंबाधा नटनर्तकसंकुलाः॥१८॥ गायनैश्च विराविण्यो वाद
नैश्च तथापरैः॥ विरेजुर्विपुलास्तत्र सर्वरत्नसमन्विताः॥१९॥ प्रदेयांश्च ददौ राजा सूतमागधवंदिनां॥ ब्राह्मणेभ्यो ददौ वित्तं गो
धनानि सहस्रशः॥२०॥ अतीत्यैकादशाहं तु नामकर्म तथाकरोत्॥ ज्येष्ठं रामं महात्मानं भरतं कैकयीसुतं॥२१॥ सौमित्रिं लक्ष्म
णमिति शत्रुघ्नमपरं तथा॥ वसिष्ठः परमप्रीतो नामानि कुरुते तदा॥२२॥ ब्राह्मणान्भोजयामास पौरजानपदानपि॥ अददद्
ब्राह्मणानां च रत्नौघममलं बहु॥२३॥ तेषां जन्मक्रियादीनि सर्वकर्माण्यकारयत्॥ तेषां केतुरिव ज्येष्ठो रामो रतिकरः पितुः

२४॥बभूव भूयो भूतानां स्वयंभूरिव संमत॥ सर्वे वेदविदः शूराः सर्वे लोकहिते रता॥२५॥सर्वे ज्ञानोपसंपन्नाः सर्वे समुदिता गु-
णैः॥ तेषामपि महातेजा रामस्सत्यपराक्रम॥२६॥इष्टः सर्वस्य लोकस्य शशांक इव निर्मलः गजस्कंधेश्वपृष्ठे च रथचर्यासु संमतः
२७॥धनुर्वेदे च निरतः पितुः शुश्रूषणे रत॥ बाल्यात्प्रभृति सुस्निग्धो लक्ष्मणो लक्ष्मिवर्द्धनः॥२८॥रामस्य लोकरामस्य भ्रातु
र्ज्येष्ठस्य नित्यश॥ सर्वप्रियकरस्तस्य रामस्यापि शरीरत॥२९॥लक्ष्मणो लक्ष्मिसंपन्नो वहिः प्राण इवापर॥ न च तेन विना नि
द्रां लभते पुरुषोत्तम॥३०॥मृष्टमन्नमुपानीतमश्नाति न हि तं विना॥ यदा हि हयमारूढो मृगयां याति राघव॥३१॥अथैनं पृष्ठ
तोभ्येति स धनुः परिपालयन्॥ भरतस्यापि शत्रुघ्नो लक्ष्मणावरजो हि स॥३२॥प्राणैः प्रियतरो नित्यं तस्य चासीत्तथा प्रियः॥
स चतुर्भिर्महाभागैः पुत्रैर्दशरथः प्रियै॥३३॥बभूव परमप्रीतो देवैरिव पितामह॥ ते यदा ज्ञानसंपन्ना॥ सर्वे समुदिता गुणैः
३४॥ह्रीमंतः कीर्त्तिमंतश्च सर्वज्ञा दीर्घदर्शिनः तेषामेवंप्रभावाणां सर्वेषां दीप्ततेजसां॥३५॥पिता दशरथो हृष्टो ब्रह्मा लोकाधि
पो यथा॥ ते चापि मनुजव्याघ्रा वैदिकाध्ययने रताः ३६ पितृशुश्रूषणरता धनुर्वेदे च निष्ठिता॥ अथ राजा दशरथस्तेषां दार
क्रियां प्रति॥३७॥चिंतयामास धर्मात्मा सोपाध्यायः सबांधवः तस्य चिंतयमानस्य मंत्रिमध्ये महात्मन॥३८॥अभ्यागच्छन्महा
तेजा विश्वामित्रो महामुनिः॥ स राज्ञो दर्शनाकांक्षी द्वाराध्यक्षानुवाच ह॥३९॥शीघ्रमाख्यात मां प्राप्तं कौशिकं गाधिनः सुतं॥ त

श्रुत्वा वचनं तस्य राज्ञो वेश्म प्रदुद्रुवुः॥४०॥ संभ्रांतमनसः सर्वे तेन वाक्येन चोदिताः॥ ते गत्वा राजभवनं विश्वामित्रमृषिं तदा॥४
१॥ प्राप्तमावेदयामासुर्नृपायेक्ष्वाकवे तदा॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा सपुरोधाः समाहितः॥४२॥ प्रत्युज्जगाम संहृष्टो ब्रह्माणमिव वा
सवः॥ स दृष्ट्वा ज्वलितं दीप्त्या तापसं संशितव्रतं॥४३॥ प्रहृष्टवदनो राजा ततोर्घ्यमुपहारयत्॥ स राज्ञः प्रतिगृह्यार्घ्यं शास्त्रदृष्टे
न कर्मणा॥४४॥ कुशलं चाव्ययं चैव पर्यपृच्छन्नराधिपं॥ पुरे कोशे जनपदे बांधवेषु सुहृत्सु च॥४५॥ कुशलं कौशिको राज्ञः पर्य
पृच्छत्सुधार्मिकः॥ अपि ते सन्नताः सर्वे सामंता रिपवो जिताः॥४६॥ दैवं च मानुषं चैव कर्म ते साध्वनुष्ठितं॥ वसिष्ठं च समागम्य कुश
लं मुनिपुंगवः॥४७॥ ऋषींश्च तान्यथान्यायं महाभाग उवाच ह॥ ते सर्वे हृष्टमनसस्तस्य राज्ञो निवेशनं॥४८॥ विविशुः पूजितास्ते
न निषेदुश्च यथार्हतः॥ अथ हृष्टमना राजा विश्वामित्रं महामुनिं॥४९॥ उवाच परमोदारो हृष्टस्तमभिपूजयन्॥ यथामृतस्य संप्राप्ति
र्यथा वर्षमनूदके॥५०॥ यथा सदृशदारेषु पुत्रजन्माप्रजस्य वै॥ प्रणष्टस्य यथा लाभो यथा हर्षो महोदयः॥५१॥ तथैवागमनं मन्ये स्वा
गतं ते महामुने॥ कं च ते परमं कामं करोमि किमु हर्षितः॥५२॥ पात्रभूतोसि मे ब्रह्मन्दिष्ट्या प्राप्तोसि मानद॥ अद्य मे सफलं जन्म जी
वितं च सुजीवितं॥५३॥ यस्माद्विप्रेंद्रमद्राक्षं सुप्रभाता निशा मम॥ पूर्वं राजर्षिशब्देन तपसा द्योतितप्रभः॥५४॥ ब्रह्मर्षित्वमनुप्राप्तः पू
ज्योसि बहुधा मया॥ तदद्भुतमभूद्विप्र पवित्रं परमं मम॥५५॥ शुभक्षेत्रगतश्चाहं तव संदर्शनात्प्रभो॥ ब्रूहि यत्प्रार्थितं तुभ्यं कार्यमा

गमनंप्रति॥५५॥इच्छाम्यनुगृहीतोहंत्वदर्थपरिवृद्धये॥कार्यस्यनविमर्शंचगंतुमर्हसिसुव्रत॥५६॥कर्त्ताचाहमशेषेणदैवतंहिभ
वान्मम॥ममचायमनुप्राप्तोमहानभ्युदयोद्विज॥५७॥तवागमनजःकृत्स्नोधर्मश्चानुत्तमोद्विज॥५८॥इतिहृदयसुखंनिशम्य
वाक्यंश्रुतिसुखमात्मवताविनीतमुक्तं॥प्रथितगुणयशागुणैर्विशिष्टःपरमऋषिःपरमंजगामहर्षं॥५९॥इत्यार्षेरामायणे
वाल्मीकीयेवालकांडेअष्टादशःसर्गः॥तच्छ्रुत्वाराजसिंहस्यवाक्यमद्भुतविस्तरं॥हृष्टरोमामहातेजाविश्वामित्रोभ्यभाषत
१॥सदृशंराजशार्दूलतवैवभुविनान्यतः॥महावंशप्रसूतस्यवसिष्ठव्यपदेशिनः॥२॥यत्तुमेहृद्गतंवाक्यंतस्यकार्यस्यनिश्च
यं॥कुरुष्वराजशार्दूलभवसत्यप्रतिश्रवः॥३॥अहंनियममातिष्ठेविध्यर्थंपुरुषर्षभ॥तस्यविघ्नकरौद्वौतुराक्षसौकामरूपिणौ
४॥व्रतेतुवहुशश्चीर्णेसमाप्त्यांराक्षसाविमौ॥मारीचश्चसुवाहुश्चयज्ञविघ्नकरावुभौ॥५॥तौमांसरुधिरौघेणवेदिंतामभ्यवर्षता
म्॥अवधूतेतथाभूतेतस्मिन्नियमनिश्चये॥६॥कृतश्रमोनिरुत्साहस्तस्माद्देशादपाक्रमे॥नचमेक्रोधमुत्स्रष्टुंवुद्धिर्भवति
पार्थिव॥७॥तथाभूताहिसाचर्यानशापस्तत्रविद्यते॥स्वपुत्रंराजशार्दूलरामंसत्यपराक्रमं॥८॥काकपक्षधरंवीरंज्येष्ठंमेदातु
मर्हसि॥शक्तोह्येषमयागुप्तोदिव्येनस्वेनतेजसा॥९॥राक्षसायेविकर्त्तारस्तेषामपिविनाशने॥श्रेयश्चास्मैप्रदास्यामिवहुरू
पंनसंशयः॥१०॥त्रयाणामपिलोकानांयेनख्यातिंगमिष्यति॥नचतौराममासाद्यशक्तौस्थातुंकथंचन॥११॥नचतौराघवादन्यो

वीर्यवंतौसुशिक्षितौ ५

हंतुमुत्सहतेपुमान्॥वीर्योत्सिक्तोहितोपापोकालपाशवशंगतो॥१२॥रामस्यराजशार्दूलनपर्याप्तौमहात्मनः॥नचपुत्रग
तंस्नेहंकर्तुमर्हसिपार्थिव॥१३॥दशरात्रस्तुयज्ञस्यतस्मिन्रामेणराक्षसौ॥हंतव्यौविघ्नकर्त्तारौममयज्ञस्यवैरिणौ॥अहंतेप्रति
जानामिहतौतौविद्धिराक्षसौ॥अहंवेद्मिमहात्मानंरामंसत्यपराक्रमं॥१४॥वसिष्ठोपिमहातेजायेचेमेतपसिस्थिताः॥यदितेधर्म
लाभंतुयशश्चपरमंभुवि॥१५॥स्थिरमिच्छसिराजेंद्ररामंमेदातुमर्हसि॥यद्यभ्यनुज्ञांकाकुत्स्थददतेतवमंत्रिणः॥१६॥वसिष्ठप्रमुखाः
सर्वेततोरामंविसर्जय॥अभिप्रेतमसंसक्तमात्मजंदातुमर्हसि॥१७॥दशरात्रंहियज्ञस्यरामंराजीवलोचनं॥नात्येतिकालोयज्ञस्य
यथायंममराघव॥१८॥तथाकुरुष्वभद्रंतेमाचशोकेमनःकृथाः॥इत्येवमुक्त्वाधर्मात्माधर्मार्थसहितंवचः॥१९॥विरराममहातेजा
विश्वामित्रोमहामतिः॥सतन्निशम्यराजेंद्रोविश्वामित्रवचःशुभं॥२०॥शोकेनमहताविष्टश्चचालचमुमोहच॥लब्धसंज्ञस्ततोत्थाय
व्यषीदतभयान्वितः॥२१॥इतिसहृदयमनोविदारणंमुनिवचनंतदतीवशुश्रुवान् नरपतिरभवन्महान्महात्माव्यथितमनाःप्रच
चालचासनात्॥२२॥इत्यार्षेरामायणेवा०एकोनविंशःसर्गः॥तच्छ्रुत्वाराजशार्दूलोविश्वामित्रस्यभाषितं॥मुहूर्त्तमिवनिःसंज्ञःसंज्ञा
वानिदमब्रवीत्॥१॥ऊनषोडशवर्षोमेरामोराजीवलोचनः॥नयुद्धयोग्यतामस्यपश्यामिसहराक्षसैः॥२॥इयमक्षौहिणीसेनायस्या
हंपतिरीश्वरः॥अनयासहितोगत्वायोद्धाहंतैर्निशाचरैः॥३॥इमेशूराश्चविक्रांताभृत्यामेस्त्रविशारदाः॥योग्यारक्षोगणैर्योद्धुंनरामं

तावत् योत्स्ये

॥वा॰रा॰॥ ॥२५॥

नेतुमर्हसि ॥४॥ अहमेव धनुष्पाणिर्गोप्ता समरमूर्द्धनि ॥ यावत्प्राणान्धरिष्यामि युध्येमांनो निशाचरैः ॥५॥ निर्विघ्ना व्रतचर्या सा भ
विष्यति सुरक्षिता ॥ अहं तत्र गमिष्यामि न रामं नेतुमर्हसि ॥६॥ वालो ह्यकृतविद्यश्च न च वेत्ति वलावलं ॥ न चास्त्रवलसंयुक्तो न च
युद्धविशारदः ॥७॥ न चासौ रक्षसां योग्यः कूटयुद्धा हि राक्षसाः ॥ विप्रयुक्तो हि रामेण मुहूर्त्तमपि नोत्सहे ॥८॥ जीवितुं मुनिशार्दूल न रा
मं नेतुमर्हसि ॥ यदि वा राघवं व्रह्मन्नेतुमिछसि सुव्रत ॥९॥ चतुरंगसमायुक्तं मया सह च तं नय ॥ षष्टिर्वर्षसहस्राणि जातस्य मम
कौशिक ॥१०॥ कृछ्रेणोत्पादितश्चायं न रामं नेतुमर्हसि ॥ चतुर्णामात्मजानां हि प्रीतिः परमिका मम ॥११॥ ज्येष्ठे धर्मप्रधाने च न रा
मं नेतुमर्हसि ॥ किंवीर्या राक्षसास्ते च कस्य पुत्राश्च के च ते ॥१२॥ कथंप्रमाणाः के चैतान्रक्षंति मुनिपुंगव ॥ कथं च प्रतिकर्त्त
व्यं तेषां रामेण रक्षसां ॥१३॥ मामकैर्वा वलैर्व्रह्मन्मया वा कूटयोधिनां ॥ सर्वं मे शंस भगवन्कथं तेषां मया रणे ॥१४॥ स्थातव्यं दुष्ट
भावानां वीर्योत्सिक्ता हि राक्षसाः ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥१५॥ पौलस्त्यवंशप्रभवो रावणो नाम राक्षसः ॥ स व्र
ह्मणा दत्तवरस्त्रैलोक्यं वाधते भृशं ॥१६॥ महावलो महावीर्यो राक्षसैर्वहुभिर्वृतः ॥ श्रूयते च महाराज रावणो राक्षसाधिपः ॥१७॥
साक्षाद्वैश्रवणभ्राता पुत्रो विश्रवसो मुनेः ॥ यदा न खलु यज्ञस्य विघ्नकर्त्ता महावलः ॥१८॥ तेन संचोदितौ तौ तु राक्षसौ च महावलौ
मारीचश्च सुवाहुश्च यज्ञविघ्नं करिष्यतः ॥१९॥ इत्युक्तो मुनिना तेन राजोवाच मुनिं तदा ॥ न हि शक्तोस्मि संग्रामे स्थातुं तस्य दुरात्मनः ॥

॥राम॰॥ ॥२५॥

।२०।स त्वं प्रसादं धर्मज्ञ कुरुष्व मम पुत्रके।मम चैवाल्पभाग्यस्य दैवतं हि भवान् गुरुः।२१।देवदानवगंधर्वा यक्षाः पतगपन्न
गाः।न शक्ता रावणं सोढुं किं पुनर्मानवा युधि।२२।स तु वीर्यवतां वीर्यमादत्ते युधि रावणः।तेन चाहं न शक्तोऽस्मि संयोद्धुं तस्य वाव
लैः।२३।सबलो वा मुनिश्रेष्ठ सहितो वा ममात्मजैः।कथमप्यमरप्रख्यं संग्रामाणामकोविदं।२४।वालं मे तनयं ब्रह्मन्नैव दास्यामि
पुत्रकं।अथ कालोपमौ युद्धे सुतौ सुंदोपसुंदयोः।२५।यज्ञविघ्नकरौ तौ ते नैव दास्यामि पुत्रकम्।तौ तु राक्षसकन्यायां जातौ दैत्यकु
लोद्भवौ।मारीचश्च सुवाहुश्च वीर्यवंतौ सुशिक्षितौ।२६।तयोरन्यतरं योद्धुं यास्यामि ससुहृद्गणः।अन्यथा त्वनुनेष्यामि भवंतं स
हवांधवः।२७।इति नरपतिजल्पनाद्द्विजेंद्रं कुशिकसुतं सुमहान्विवेश मन्युः।सुहुत इव मखेऽग्निराज्यसिक्तः समभवदुज्वलि
तो महर्षिवह्निः।२८।इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये वालकांडे विंशः सर्गः।तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य स्नेहपर्याकुलाक्षरं।समन्युः
कौशिको वाक्यं प्रत्युवाच महीपतिं।१।पूर्वमर्थं प्रतिश्रुत्य प्रतिज्ञां हातुमिच्छसि।राघवाणामयुक्तोऽयं कुलस्यास्य विपर्य
यः।२।यदीदं ते क्षमं राजन्गमिष्यामि यथागतं।मिथ्याप्रतिज्ञः काकुत्स्थ सुखी भव सुहृद्वृतः।३।तस्य रोषपरीतस्य विश्वा
मित्रस्य धीमतः।चचाल वसुधा कृत्स्ना देवानां च भयं महत्।४।त्रस्तरूपं तु विज्ञाय जगत्सर्वं महानृषिः।नृपतिं सुव्रतो धीरो
वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत्।५।इक्ष्वाकूणां कुले जातः साक्षाद्धर्म इवापरः।धृतिमान्सुव्रतः श्रीमान्न धर्मं हातुमर्हसि।६।त्रिषु लो

ने ४

॥रा०बा०॥
॥२६॥

केषु विख्यातो धर्मात्मा इति राघवः। स्वधर्मं प्रतिपद्यस्व नाधर्मं वोढुमर्हसि॥७॥ प्रतिश्रुत्य करिष्येति उक्तं वाक्यमकुर्वतः। इष्ट
पूर्तवधो भूयात्तस्माद्रामं विसर्जय॥८॥ कृतास्त्रमकृतास्त्रं वा नैनं शक्ष्यंति राक्षसाः। गुप्तं कुशिकपुत्रेण ज्वलनेनामृतं यथा
॥९॥ एष विग्रहवान्धर्म एष वीर्यवतां वरः। एष विद्याधिको लोके तपसश्च परायणं॥१०॥ एषोस्त्रान्विविधान्वेत्ति त्रैलोक्ये सचरा
चरे। नैनमन्यः पुमान्वेत्ति न च वेत्स्यंति केचन॥११॥ न देवा नर्षयः केचिन्नामरा न च राक्षसाः। गंधर्वयक्षप्रवराः सकिन्नरमहो
रगाः॥१२॥ सर्वास्त्राणि कृशाश्वस्य पुत्राः परमधार्मिकाः। कौशिकाय पुरा दत्ता यदा राज्यं प्रशासति॥१३॥ तेपि पुत्राः कृशाश्वस्य
प्रजापतिसुतासुताः। नैकरूपा महावीर्या दीप्तिमंतो जयावहाः॥१४॥ जया च सुप्रभा चैव दक्षकन्ये सुमध्यमे। ते सूतेस्त्राणि शस्त्रा
णि शतं परमभास्वरं॥१५॥ पंचाशतं सुतान्लेभे जया लब्धवरा वरान्। वधायासुरसैन्यानाममेयानरूपिणः॥१६॥ सुप्रभाजनन
यच्चापि पुत्रान्पंचाशतं पुनः। संहारान्नाम दुर्धर्षान्दुराक्रामान्बलीयसः॥१७॥ तानि चास्त्राणि वेत्त्येष यथावत्कुशिकात्मजः
॥ अपूर्वाणां च जनने शक्तो भूयश्च धर्मवित्॥१८॥ तेनास्य मुनिमुख्यस्य धर्मज्ञस्य महात्मनः। न किंचिदस्त्यविदितं भूतं भव्यं च
राघव॥१९॥ एवंवीर्यो महातेजा विश्वामित्रो महायशाः। न रामगमने राजन्संशयं गंतुमर्हसि॥२०॥ तेषां निग्रहणे शक्तः स्वयं च
कुशिकात्मजः। तव पुत्रहितार्थाय त्वामुपेत्याभियाचते॥२१॥ इति मुनिवचनात्प्रसन्नचित्तो रघुवृषभश्च मुमोद पार्थिवाग्र्यः।

क६

॥राम॥
॥२६॥

मनमभिरुरोचराघवस्यप्रथितयशाःकुशिकात्मजायबुध्या॥२२॥इत्यार्षेरामायणेवाल्मीकीयेवालकांडेएकविंशः
सर्गः॥२१॥तथावसिष्ठेब्रुवतिराजादशरथःस्वयंप्रहृष्टवदनोराममाजुहावसलक्ष्मणं॥१॥कृतस्वस्त्ययनंमात्रापित्रादश
रथेनच॥पुरोधसावसिष्ठेनमंगलैरभिमंत्रितं॥२॥सपुत्रंमूर्ध्न्युपाघ्रायराजादशरथस्तदा॥ददौकुशिकपुत्रायसुप्रीतेनं
तरात्मना॥३॥ततोवायुस्सुखस्पर्शोनीरजस्कोववौतदा॥विश्वामित्रगतंरामंदृष्ट्वाराजीवलोचनं॥४॥पुष्पवृष्टिर्महत्यासी
द्देवदुंदुभिनिस्वनैः॥शंखदुंदुभिनिर्घोषःप्रयातेतुमहात्मनि॥५॥विश्वामित्रोययावग्रेततोरामोमहायशाः॥काकपक्षधरो
धन्वीतंचसौमित्रिरन्वगात्॥६॥कलापिनौधनुष्पाणीशोभयानौदिशोदश॥विश्वामित्रंमहात्मानंत्रिशीर्षाविवपन्नगौ॥७॥
अनुयातौश्रियादीप्तौशोभयंतावनिंदितौ॥८॥तदाकुशिकपुत्रंतुधनुष्पाणीस्वलंकृतौ॥बद्धगोधांगुलित्राणौखड्गवंतौमहा
द्युती॥९॥कुमारौचारुवपुषौभ्रातरौरामलक्ष्मणौ॥अनुयातौश्रियादीप्तौशोभयेतामनिंदितौ॥१०॥स्थाणुंदेवमिवाचिंत्यंकुमा
राविवपावकी॥११॥अध्यर्द्धयोजनंगत्वासरय्वादक्षिणेतटे॥१२॥रामेतिमधुरांवाणींविश्वामित्रोभ्यभाषत॥गृहाणवत्ससलिलं
माभूत्कालस्यपर्ययः॥१३॥मंत्रग्रामंगृहाणत्वंबलामतिबलांतथा॥नश्रमोनज्वरोवातेनैविपर्ययः॥१४॥नचसुप्तंप्रमत्तंवाध
र्षयिष्यंतिनैर्ऋताः॥१५॥नवाह्वोःसदृशोवीर्येपृथिव्यामस्तिकश्चन॥१६॥त्रिषुलोकेषुवारामनभवेत्सदृशस्तव॥बलामतिबलां

रूपस्य२

अनुजग्मतुरक्षुद्रौपितामहमिवाश्विनौ ६

चैव पठतस्तात राघव ॥१५॥ न सौभाग्ये न दाक्षिण्ये न ज्ञाने बुद्धिनिश्चये ॥ नोत्तरे प्रतिवक्तव्ये समो लोके तवानघ ॥१६॥ एत
द्विद्याद्वये लब्धे न भवेत्सदृशस्तव ॥ बला चातिबला चैव सर्वज्ञानस्य मातरौ ॥१७॥ क्षुत्पिपासे न ते राम भविष्येते नरोत्तम ॥ बल
मतिबलां चैव पठतस्तात राघव ॥१८॥ विद्याद्वयमधीयाने यशश्चाप्य भवेद्भुवि ॥ पितामहसुते ह्येते विद्ये तेजःसमन्विते ॥१
९॥ प्रदातुं तव काकुत्स्थ सदृशस्त्वं हि पार्थिव ॥ कामं बहुगुणाः सर्वे त्वय्येते नात्र संशयः ॥२०॥ तपसा संभृते चैते बहुरूपे भवि
ष्यतः ॥ ततो रामो जलं स्पृष्ट्वा प्रहृष्टवदनः शुचिः ॥२१॥ प्रतिजग्राह ते विद्ये महर्षेर्भावितात्मनः ॥ विद्यासमुदितो रामः शुशुभे
भीमविक्रमः ॥२२॥ सहस्ररश्मिर्भगवान्शरदीव दिवाकरः ॥ गुरुकार्याणि सर्वाणि नियुज्य कुशिकात्मजे ॥ ऊषुस्तां रजनीं त
त्र सरय्वां सुसुखं त्रयः ॥२३॥ दशरथनृपसूनुसत्तमाभ्यां तृणशयनेनुचिते तदोषिताभ्यां ॥ कुशिकसुतवचोनुलालिताभ्यां
सुखमिव सा विबभौ विभावरी ॥२४॥ इत्यार्षे रामायणे वा० बालकांडे द्वाविंशः सर्गः ॥२२॥ प्रभातायां तु शर्वर्यां विश्वामित्रो महा
मुनिः ॥ अभ्यभाषत काकुत्स्थौ शयानौ पर्णसंस्तरे ॥१॥ कौसल्या सुप्रजा राम पूर्वा संध्या प्रवर्तते ॥ उत्तिष्ठ नरशार्दूल कर्तव्यं दैवमा
ह्निकं ॥२॥ तस्यर्षेः परमोदारं वचः श्रुत्वा नरोत्तमौ ॥ स्नात्वा कृतोदकौ वीरौ जेपतुः परमं जपं ॥३॥ कृताह्निकौ महावीर्यौ विश्वामि
त्रं तपोधनं ॥ अभिवाद्यातिसंहृष्टौ गमनायाभितस्थतुः ॥४॥ तौ प्रयातौ महावीर्यौ दिव्यां त्रिपथगां नदीं ॥ ददृशाते ततस्तत्र सरय्वाः

म

संगमेशुभे॥५॥तत्राश्रमपदंपुण्यमृषीणांभावितात्मनां॥बहुवर्षसहस्राणितप्यतांपरमंतपः॥६॥तंदृष्ट्वापरमप्रीतौराघवौपुण्यमा

माश्रमं॥ऊचतुस्तंमहात्मानंविश्वामित्रमिदंवचः॥७॥कस्यायमाश्रमःपुण्यःकोन्वस्मिन्वसतेपुमान्॥भगवन्श्रोतुमि[illegible]

वःपरंकौतूहलंहिनौ॥८॥तयोस्तद्वचनंश्रुत्वाप्रहस्यमुनिपुंगवः॥अब्रवीच्छ्रूयतांरामयस्यायंपूर्वआश्रमः॥९॥कंदर्पोमूर्तिमा

नासीत्कामइत्युच्यतेबुधैः॥तपस्यंतमिहस्थाणुंनियमेनसमाहितं॥१०॥कृतोद्वाहंतुदेवेशंगच्छंतंसमरुद्गणं॥धर्षयामासदु

र्मेधाहुंकृतश्चमहात्मना॥११॥अवध्यातश्चरुद्रेणचक्षुषारघुनंदन॥व्यशीर्यंतशरीरात्स्वात्सर्वगात्राणिदुर्मतेः॥१२॥तत्रगात्रं

हतंतस्यनिर्दग्धस्यमहात्मना॥अशरीरःकृतःकामःक्रोधाद्देवेश्वरेणह॥१३॥अनंगइतिविख्यातस्तदाप्रभृतिराघव॥सचां

गविषयःश्रीमान्यत्रांगंसमुमोचह॥१४॥तस्यायमाश्रमःपुण्यस्तस्येमेमुनयःपुरा॥शिष्याधर्मपरावीरतेषांपापंनविद्यते॥

इहाद्यरजनींरामवसेमशुभदर्शन॥पुण्ययोःसरितोर्मध्येश्वस्तरिष्यामहेवयम्॥१६॥अभिगच्छामहेसर्वेशुचयःपुण्यमा

श्रमं॥इहवासःपरोस्माकंसुखंवत्स्यामहेनिशां॥१७॥स्नाताश्चकृतजप्याश्चहुतहव्यानरोत्तम॥तेषांसंवदतांतत्रतपोदीर्घे

णचक्षुषा॥१८॥विज्ञायपरमप्रीतामुनयोहर्षमागमन्॥अर्घ्यंपाद्यंतथातिथ्यंनिवेद्यकुशिकात्मजे॥१९॥रामलक्ष्मणयोःप

श्चादकुर्वन्नतिथिक्रियां॥सत्कारंसमनुप्राप्यकथाभिरभिरंजयन्॥२०॥यथार्हमजपन्संध्यामृषयस्तेसमाहिताः॥तत्रवा

रा ५

॥रा०बा०॥
॥२८॥

सिभिरानीतामुनिभिःसुव्रतैःसह॥२१॥अन्यवसन्सुसुखंतत्रकामाश्रमपदेतदा॥कथाभिरभिरामाभिरभिरामौनृपात्मजौ॥
२२॥रमयामासधर्मात्माकौशिकोमुनिपुंगवः॥२३॥इत्यार्षेरामायणेवाल्मीकीयेबालकांडेत्रयोविंशःसर्गः॥२३॥ततःप्रभा
तेविमलेकृताह्निकमरिंदमौ॥विश्वामित्रंपुरस्कृत्यनद्यास्तीरमुपागतौ॥१॥तेचसर्वेमहात्मानोमुनयःसंशितव्रताः॥उप
स्थाप्यशुभांनावंविश्वामित्रमथाब्रुवन्॥२॥आरोहतुभवान्नावंराजपुत्रपुरस्कृतः॥अरिष्टंगच्छपंथानंमाभूत्कालस्यपर्य
यः॥३॥विश्वामित्रस्तथेत्युक्त्वातानृषीन्प्रतिपूज्यच॥ततारसहितस्ताभ्यांसरितंसागरंगमां॥४॥तत्रशुश्राववैशब्दंतोयसंर
भवर्द्धितं॥मध्यमागम्यतोयस्यतस्यशब्दस्यनिश्चयं॥५॥ज्ञातुकामोमहातेजाःसहरामःकनीयसा॥अथरामःसरिन्मध्येपप्र
च्छमुनिपुंगवं॥६॥वारिणोभिद्यमानस्यकिमयंतुमुलोध्वनिः॥राघवस्यवचःश्रुत्वाकौतूहलसमन्वितं॥७॥कथयामास
धर्मात्मातस्यशब्दस्यनिश्चयम्॥कैलासपर्वतेराममनसानिर्मितंपरं॥८॥ब्रह्मणानरशार्दूलतेनेदंमानसंसरः॥तस्मात्सुस्रा
वसरसःसायोध्यामुपगूहते॥९॥सरःप्रवृत्तासरयूःपुण्याब्रह्मसरश्च्युता॥तस्यायमतुलःशब्दोजाह्नवीमभिवर्तते॥१०॥वारि
संक्षोभजोरामप्रणामंनियतःकुरु॥ताभ्यांतुतावुभौकृत्वाप्रणाममतिधार्मिकौ॥११॥तीरंदक्षिणमासाद्यजग्मतुर्लघुविक्र
मौ॥सवनंघोरसंकाशंदृष्ट्वानरवरात्मजः॥१२॥अविप्रहतमैक्ष्वाकःपप्रच्छमुनिपुंगवं॥अहोवनमिदंदुर्गंझिल्लिकागणसंयु

॥राम॥
॥२८॥

तं॥१३॥भैरवैःश्वापदैःकीर्णंशकुंतैर्दारुणारवैः॥नानाप्रकारैःशकुनैर्वाश्यद्भिर्भैरवस्वनैः॥१४॥सिंहव्याघ्रवराहैश्चवारणै
श्चापिशोभितं॥धवाश्वकर्णककुभैर्बिल्वतिंदुकपाटलैः॥१५॥संकीर्णंबदरीभिश्चकिंन्विदंदारुणंवनं॥तमुवाचमहातेजावि
श्वामित्रोमहामुनिः॥१६॥श्रूयतांवत्सकाकुत्स्थयस्यैतद्दारुणंवनं एतौजनपदौस्फीतौपूर्वमास्तांनरोत्तम॥१७॥मलदा
श्चकरूषाश्चदेवनिर्माणनिर्मितौ॥पुरावृत्रवधेराममलेनसमभिप्लुतं॥१८॥क्षुधाचैवसहस्राक्षंब्रह्महत्यासमाविशत्॥
तमिंद्रंमलिनंदेवाऋषयश्चतपोधनाः॥१९॥कलशैःस्नापयामासुर्मलंचास्यप्रमोचयन्॥इहभूम्यांमलंदत्वादेवाःका
रूशमेवच॥२०॥शरीरजंमहेंद्रस्यततोहर्षंप्रपेदिरे॥निर्मलोनिष्करूशश्चशुद्धइंद्रोयथाभवत्॥२१॥ततोदेशस्यसुप्रीतोव
रंप्रादादनुत्तमं॥इमौजनपदौस्फीतौख्यातिंलोकेगमिष्यतः॥२२॥मलदाश्चकरूशाश्चममांगमलधारिणौ साधुसाध्विति
तंदेवाः॥पाकशासनमब्रुवन्॥२३॥देशस्यपूजांतांदृष्ट्वाकृतांशक्रेणधीमता॥एतौजनपदौस्फीतौदीर्घकालमरिंदम॥२४॥
मलदाश्चकरूशाश्चमुदिताधनधान्यतः॥कस्यचित्त्वथकालस्ययक्षिणीकामरूपिणी॥२५॥बलंनागसहस्रस्यधारयंतीत
दात्यभूत्॥ताटकानामभद्रंतेभार्यासुंदस्यधीमतः॥२६॥मारीचोराक्षसःपुत्रोयस्याःशक्रपराक्रमः॥वृत्तबाहुर्महाशीर्षोविपु
स्योलातनुर्महान्॥२७॥राक्षसोभैरवाकारोनित्यंत्रासयतेप्रजाः॥इमौजनपदौनित्यंविनाशयतिराघव॥२८॥मलदांश्चकरू

॥वा०रा०॥
॥२९॥

शांश्चताटकादुष्टचारिणी॥सेयंपंथानमावृत्यवसत्यत्यर्द्धयोजने॥२९॥अतएवचगंतव्यंताटकायावनंयतः॥स्ववाहुवलमा॰
श्रित्यजहीमांदुष्टचारिणीं॥३०॥मन्नियोगादिमंदेशंकुरुनिष्कंटकंपुनः॥नहिकश्चिदिमंदेशंशक्तोत्यागंतुमीदृशं॥३१॥यक्षि
ण्याघोरयारामउत्सादितमसह्यया॥एतत्तेसर्वमाख्यातंयथैतद्दारुणंवनं॥यक्ष्याचोत्सादितंसर्वमद्यापिननिवर्त्तते॥३२॥इ
त्यार्षेरामायणेवाल्मीकीयेवालकांडेचतुर्विंशःसर्गः॥२४॥अथतस्याप्रमेयस्यमुनेर्वचनमुत्तमं॥श्रुत्वापुरुषशार्दूलःप्र
त्युवाचशुभांगिरं॥१॥अल्पवीर्यायदायक्षीश्रूयतेमुनिपुंगव कथंनागसहस्रस्यधारयत्यवलावलं॥२॥इत्युक्तंवचनंश्रु
त्वाराघवस्यामितौजसः॥हर्षयन्श्लक्ष्णयावाचासलक्ष्मणमरिंदमं॥३॥विश्वामित्रोब्रवीद्वाक्यंशृणुयेनवलोत्कटा॥वरदा
नकृतंवीर्यंधारयत्यवलावलं॥४॥पूर्वमासीन्महायक्षःसुकेतुर्नामवीर्यवान्॥अनपत्यःशुभाचारःसचतेपेमहत्तपः॥५॥पि
तामहस्तुसुप्रीतस्तस्ययक्षपतेस्तदा॥कन्यारत्नंददौरामताटकांनामनामतः॥६॥ददौनागसहस्रस्यवलंचास्याःपितामहः
॥नत्वेवपुत्रंयक्षायददौचासौमहायशाः॥७॥तांतुवालांविवर्द्धंतींरूपयौवनशालिनीं॥जंभपुत्रायसुंदायददौभार्यांयश
स्विनीं॥८॥कस्यचित्त्वथकालस्ययक्षीपुत्रंव्यजायत॥मारीचंनामदुर्धर्षंयःशापाद्राक्षसोभवत्॥९॥सुंदेतुनिहतेरामअगस्त्य
मृषिसत्तमं॥ताटकासहपुत्रेणप्रधर्षयितुमिच्छति॥१०॥भक्षार्थंजातसंरंभागर्जंतीसाभ्यधावत॥आपतंतीतुतांदृष्ट्वाअग

॥राम॥
॥२९॥

स्तोभगवानृषिः॥११॥राक्षसत्वंभजस्वेतिमारीचंव्याजहारसः॥अगस्त्यःपरमामर्षस्ताटकामपिशप्तवान्॥१२॥पुरुषादीमहाय
क्षीविकृताविकृतानना॥इदंरूपंविहायाशुदारुणंरूपमस्तुते॥१३॥सैषाशापकृतामर्षाताटकाक्रोधमूर्छिता॥देशमुत्सादय
त्येनमगस्त्याचरितंशुभं॥१४॥एनांराघवदुर्वृत्तांयक्षींपरमदारुणां॥गोब्राह्मणहितार्थायजहिदुष्टपराक्रमां॥१५॥नह्येनांशा
पसंस्पर्शंकश्चिदुत्सहतेपुमान्॥निहंतुंत्रिषुलोकेषुत्वामृतेरघुनंदन॥१६॥नहितेस्त्रीवधकृतेघृणाकार्यानरोत्तम॥चातुर्व
र्ण्यहितार्थंहिकर्त्तंराजसूनुना॥१७॥नृशंसमनृशंसंवाप्रजारक्षणकारणात्॥पातकंवासदोषंवाकर्त्तव्यंरक्षतासदा॥१८॥रा
ज्यभारनियुक्तानामेषधर्मस्सनातनः॥अधर्म्यांजहिकाकुत्स्थधर्मोह्यस्यानविद्यते॥१९॥श्रूयतेहिपुराशक्रोविरोचनसुतांनृ
प॥पृथिवींहंतुमिछंतींमंथरामभ्यसूदयत्॥२०॥विष्णुनाचपुराराममृगुपत्नीपतिव्रता॥अनिंद्रंलोकमिछंतीकाव्यमातानिषू
दिता॥२१॥एतैश्चान्यैश्चबहुभीराजपुत्रैर्महात्मभिः॥अधर्मसहितानार्योहताःपुरुषसत्तमैः॥तस्मादेनांघृणांत्यक्त्वाजहिमच्छा
सनान्नृप॥२२॥इत्यार्षेरामायणेवालकांडेपंचविंशःसर्गः॥मुनेर्वचनमक्लीवंश्रुत्वानरवरात्मजः॥राघवःप्रांजलिर्भूत्वाप्र
त्युवाचदृढव्रतः॥१॥पितुर्वचननिर्देशात्पितुर्वचनगौरवात्॥वचनंकौशिकस्येतिकर्त्तव्यमविशंकया॥२॥अनुशिष्टोस्म्ययो
ध्यायांगुरुमध्येमहात्मना॥पित्रादशरथेनाहंनावज्ञेयंहितद्वचः॥३॥सोहंपितुर्वचःश्रुत्वाशासनाद्ब्रह्मवादिनः॥करिष्यामिनसंदेह

वा॰५

स्ताटकावधमुत्तमं॥४॥गोब्राह्मणहितार्थायलोकस्यचहितायच॥तवचैवाप्रमेयस्यवचनंकर्तुमुद्यत॥५॥एवमुक्त्वाधनुर्मध्येव
ध्वामुष्टिमरिंदम॥ज्याघोषमकरोत्तीव्रंदिशःशब्देननादयन॥६॥तेनशब्देनवित्रस्तास्ताटकावनवासिन॥ताटकाचसुसंक्रुद्धा
तेनशब्देनमोहिता॥७॥तंशब्दमभिनिध्यायराक्षसीक्रोधमूर्छिता श्रुत्वाचाभ्यद्रवत्क्रुधायत्रशब्दोविनिःसृत॥८॥तांदृष्ट्वारा
घवःक्रुद्धांविकृतांविकृताननां प्रमाणेनातिवृद्धांचलक्ष्मणंसोभ्यभाषत॥१०॥पश्यलक्ष्मणयक्षिण्याभैरवंदारुणंवपुः॥भिद्ये
रन्दर्शनादस्याभीरूणांहृदयानिच॥११॥एतांपश्यदुराधर्षांमायाबलसमन्वितां॥विनिवृत्तांकरोम्यद्यहृतकर्णाग्रनासिकां
॥१२॥नत्वेनामुत्सहेहंतुंस्त्रीस्वभावेनरक्षितां॥वीर्यंचास्यागतिंचैवहन्यामितिहिमेमति॥१३॥एवंब्रुवाणेरामेतुताटकाक्रोध
मूर्छिता॥१४॥उद्यम्यबाहुंगर्जंतीराममेवाभ्यधावत॥१५॥विश्वामित्रस्तुब्रह्मर्षिर्हुंकारेणाभिभर्त्स्यतां॥स्वस्तिराघवयोरस्तुजयंचै
वाभ्यभाषत॥१६॥उद्धुन्वानारजोघोरंताटकाराघवावुभौ॥रजोमेघेनमहतामुहूर्तंसाव्यमोहयत॥१७॥ततोमायांसमास्थाय
शिलावर्षेणराघवौ॥अवाकिरत्सुमहताततश्चुक्रोधराघव॥१८॥शिलावर्षंमहत्तस्याःशरवर्षेणराघव॥प्रतिवार्योपधावंत्याः
करौचिच्छेदपत्रिभि॥१९॥ततश्छिन्नभुजांश्रांतामभ्याशेपरिगर्जंतीं सौमित्रिरकरोत्क्रोधाद्धृतकर्णाग्रनासिकां॥२०॥कामरूपध
रासातुकृत्वारूपाण्यनेकशः॥अंतर्धानंगतायक्षीमोहयंतीस्वमायया॥२१॥अश्मवर्षंविमुंचंतीभैरवंविचचारसा॥ततस्तावश्म

वर्षेण कीर्यमाणौ समंततः ॥२०॥ दृष्ट्वा गाधिसुतः श्रीमानिदं वचनमब्रवीत् । अलं ते घृणया राम पापैषा दुष्टचारिणी ॥२१॥ यज्ञविघ्न
करी यक्षी पुरा वर्द्धेत मायया । वध्यतां तावदेवैषा पुरा संध्या प्रवर्त्तते ॥२२॥ रक्षांसि संध्याकाले तु दुर्धर्षाणि भवंति हि । इत्युक्तः स
तु तां यक्षीमश्मवृष्ट्याभिवर्षिणीं ॥२३॥ दर्शयन् शब्दवेधित्वं तां रुरोध स सायकैः । सा रुद्धा वाणजालेन मायाबलसमन्विता ॥
२४॥ अभिदुद्राव काकुत्स्थं लक्ष्मणं च विनेदुषी । तामापतंतीं वेगेन विक्रांतामशनीमिव ॥२५॥ शरेणोरसि विव्याध पपात च म
मार च ॥ तां हतां भीमसंकाशां दृष्ट्वा सुरपतिस्तदा ॥२६॥ साधु साध्विति काकुत्स्थं सुराश्चाप्यभिपूजयन् । उवाच परमप्रीतः स
हस्राक्षः पुरंदरः ॥२७॥ सुराश्च सर्वे संहृष्टा विश्वामित्रमथाब्रुवन् । मुने कौशिक भद्रं ते सेंद्राः सर्वे मरुद्गणाः ॥२८॥ तोषिताः कर्मणा
नेन स्नेहं दर्शय राघवे । प्रजापतेः कृशाश्वस्य पुत्रान्सत्यपराक्रमान् ॥२९॥ तपोबलभृतो ब्रह्मन् राघवाय निवेदय । पात्रभूतश्च ते
ब्रह्मंस्तवानुगमने रतः ॥३०॥ कर्त्तव्यं सुमहत्कर्म सुराणां राजसूनुना । एवमुक्त्वा सुराः सर्वे जग्मुर्हृष्टा विहायसं ॥३१॥ विश्वामित्रं पू
जयंतस्ततः संध्या प्रवर्त्तते । ततो मुनिवरः प्रीतस्ताटकावधतोषितः ॥३२॥ मूर्ध्नि राममुपाघ्राय इदं वचनमब्रवीत् । इहाद्य र
जनीं राम वसाम शुभदर्शन ॥३३॥ श्वः प्रभाते गमिष्यामस्तदाश्रमपदं मम । विश्वामित्रवचः श्रुत्वा हृष्टो दशरथात्मजः ॥३४॥ उवा
स रजनीं तत्र ताटकाया वने सुखं । मुक्तशापं वनं तच्च तस्मिन्नेव तदाहनि ॥३५॥ रमणीयं विबभ्राज यथा चैत्ररथं वनं ॥३६॥ निह

।।रा०बा०।।
।।३१।।

त्यतांयक्षसुतांसरामःप्रशस्यमानःसुरसिद्धसंघैः।।उवासतस्मिन्मुनिनासहैवप्रभातवेलांप्रतिबोध्यमानः।।३६।।इत्यार्षे
श्रीरामायणेवाल्मीकीयेबालकांडेषड्विंशःसर्गः।।अथतांरजनीमुष्यविश्वामित्रोमहायशाः।।प्रहस्यराघवंवाक्यमुवाचम
धुरस्वरं।।१।।परितुष्टोस्मिभद्रंतेराजपुत्रमहायशः।।प्रीत्यापरमयायुक्तोददाम्यस्त्राणिसर्वशः।।देवासुरगणान्वापिसगंधर्वो
रगान्भुवि येरमित्रान्प्रसह्याजौवशीकृत्यजयिष्यसि।।३।।तानिदिव्यानिभद्रंतेददाम्यस्त्राणिसर्वशः।।दंडचक्रंमहद्दिव्यंतव
दास्यामिराघव।।४।।धर्मचक्रंततोवीरकालचक्रंतथैवच।।विष्णुचक्रंतथात्युग्रमैंद्रंचक्रंतथैवच।।५।।वज्रमस्त्रंनरश्रेष्ठ
शैवंशूलवरंतथा।।अस्त्रंब्रह्मशिरश्चैवऐशीकमपिराघव।।६।।ददामितेमहाबाहोब्राह्ममस्त्रमनुत्तमम्।।७।।गदेद्वेचैवकाकु
त्स्थमोदकीशिखरेशुभे।प्रदीप्तेनरशार्दूलप्रयच्छामिनृपात्मज।धर्मपाशमहंरामकालपाशंतथैवच।।८।।वारुणंपाशमस्त्रं
चददाम्यहमनुत्तमं।।अशनीद्वेप्रयच्छामिशुष्कार्द्रेरघुनंदन।।९।।ददामिचास्त्रंपैनाकमस्त्रंनारायणंतथा।।आग्नेयमस्त्रंद
यितंशिखरंनामनामतः।।१०।।वायव्यंप्रथमंनामददामितवचानघ।।अस्त्रंहयशिरोनामक्रौंचमस्त्रंतथैवच।।११।।शक्तिद्वयंच
काकुत्स्थददामितवराघव।कंकालंमुशलंघोरंकापालमथकिंकिणीं।।१२।।वधार्थंरक्षसांयानिददाम्येतानिसर्वशः।।वैद्या
धरंमहास्त्रंचनंदनंनामनामतः।।१३।।असिरत्नंमहाबाहोददामिनृवरात्मज।गांधर्वमस्त्रंदयितंमोहनंनामनामतः।।१४।।प्रस्वा

।।राम।।
।।३१।।

पनं प्रशमनं दद्मि सौम्यं च राघव ॥ वर्षणं शोषणं चैव संतापनविलापने ॥१५॥ मादनं चैव दुर्धर्षं कंदर्प्पदयितं तथा ॥१६॥ गां
धर्वमस्त्रं दयितं मानवं नाम नामतः ॥ पैशाचमस्त्रं दयितं मोहनं नाम नामतः ॥ प्रतीच्छ नरशार्दूल राजपुत्र महायशः
१७॥ तामसं नरशार्दूल सौमनं च महाबल ॥ संवर्त्तं चैव दुर्द्धर्षं मौशलं च नृपात्मज ॥१८॥ सत्यमस्त्रं महाबाहो तथा मायाम
यं परं ॥ सौरं तेजःप्रभं नाम परतेजोपकर्षणं ॥१९॥ सोमास्त्रं शिशिरं नाम त्वाष्टुमस्त्रं सुदारुणं दारुणं च भगस्यापि शीते
षुमथ मादनं ॥२०॥ एतान् राम महाबाहो कामरूपान् महाबलान् ॥ गृह्णाण परमोदारान् क्षिप्रमेव नृपात्मज ॥२१॥ स्थितस्तु
प्राङ्मुखो भूत्वा शुचिर्मुनिवरस्तदा ॥ ददौ रामाय सुप्रीतो मंत्रग्राममनुत्तमं ॥२२॥ सर्वसंग्रहणं येषां दैवतैरपि दुर्लभं ॥ तान्य
स्त्राणि तदा विप्रो राघवायन्यवेदयत् ॥२३॥ जपतस्तु मुनेस्तस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ॥ उपतस्थुर्महार्हाणि सर्वाण्यस्त्रा
णि राघवं ॥२४॥ ऊचुश्च मुदिता रामं सर्वे प्रांजलयस्तदा ॥ इमे च परमोदार किंकरास्तव राघव ॥२५॥ यद्यदिच्छसि भद्रं ते तत्स
र्वं करवाम वै ॥ ततो रामः प्रसन्नात्मा तैरित्युक्तो महाबलैः ॥२६॥ प्रतिगृह्य च काकुत्स्थः समालभ्य च पाणिना मानसा मे भ
विष्यध्वमिति तान्यभ्यचोदयत् ॥२७॥ ततः प्रीतमना रामो विश्वामित्रं महामुनिं अभिवाद्य महातेजा गमनायोपचक्रमे ॥
२८॥ इत्यार्षे रा० बालकांडे सप्तविंशतिः सर्गः ॥२७॥ प्रतिगृह्य ततोस्त्राणि प्रहृष्टवदनः शुचिः ॥ गच्छन्नेव च काकुत्स्थो वि

॥रा०बा०॥
॥३२॥

श्वामित्रमथाब्रवीत्॥१॥गृहीतास्त्रोऽस्मि भगवन्दुराधर्षःसुरैरपि॥अस्त्राणांत्वहमिच्छामिसंहारान्मुनिपुंगव॥२॥एवंब्रुव
तिकाकुत्स्थेविश्वामित्रोमहातपा॥संहारान्व्याजहाराथधृतिमानसुव्रतःशुचि॥३॥सत्यवंतंसत्यकीर्तिंधृष्टंरभसमेवच
प्रतिहारतरंनामपराङ्मुखमवाङ्मुखं॥४॥लक्ष्यालक्ष्याविमौचैवदृढनाभसुनाभकौ॥५॥दशाक्षशतवक्त्रौचदशशीर्षशतो
दरौ॥६॥पद्मनाभमहानाभौदुंदुनाभसुनाभकौ ज्योतिषंशकुनंचैवनैराश्यविमलावुभौ॥७॥योगंधरविनिद्रौचदैत्यप्रम
थनौतथा॥शुचिबाहुर्महाबाहुर्निष्कलिर्विरुचस्तथा सार्चिमालीधृतिमालीवृत्तिमान्रुचिरस्तथा॥८॥पित्र्यःसौमनसश्चै
वविधूतमकरावुभौ॥करवीरंरतिंचैवधनधान्यौचराघव॥९॥कामरूपंकामरुचिंमोहमावरणंतथा॥जृंभकंसर्पनाथं
चपंथानवरुणौतथा॥१०॥भृशाश्वतनयान्रामभास्वरान्कामरूपिणः॥प्रतीच्छममभद्रंतेपात्रभूतोसिराघव॥११॥बाढमित्ये
वकाकुत्स्थःप्रहृष्टेनांतरात्मना॥दिव्यभास्वरदेहाश्चमूर्तिमंतःसुखप्रदाः॥१२॥केचिदंगारसदृशाःकेचिद्धूमोपमास्तथा॥चं
द्रार्कसदृशाःकेचित्प्रह्वांजलिपुटास्तथा॥१३॥रामंप्रांजलयोभूत्वाब्रुवन्मधुरभाषिणः॥इमेस्मनरशार्दूलसाधिकिंकरवामते
॥१४॥गम्यतामितितानाहयथेष्टंरघुनंदनः॥मानसाःकार्यकालेषुसहायंमेकरिष्यथ॥१५॥अथतेराममामंत्र्यकृत्वाचापिप्रदक्षि
णं एवमस्त्वितिकाकुत्स्थमुक्त्वाजग्मुर्यथागतं॥१६॥सचतान्राघवोज्ञात्वाविश्वामित्रंमहामुनिं॥गच्छन्नेवाथमधुरंश्लक्ष्णंवच

॥राम॥
॥३२॥

मेनेब्रवीत् ॥१६॥ किमेतन्मेघसंकाशंपर्वतस्याविदूरतः ॥ वृक्षषंडमितोभातिपरंकौतूहलंहिमे ॥१७॥ दर्शनीयंमृगाकीर्णंमनो
हरमतीवच ॥ नानाप्रकारैःशकुनैर्वल्गुभाषैरलंकृतं ॥१८॥ निःसृताःस्ममुनिश्रेष्ठकांताराद्रोमहर्षणात् । अनयात्ववगच्छा
मिदेशस्यसुखवत्तया ॥१९॥ सर्वंमेशंसभगवन्कस्याश्रमपदंत्विदं संप्राप्तायत्रतेपापाव्रह्मघ्नादुष्टचारिणः ॥२०॥ तवयज्ञस्य
विघ्नायदुरात्मानोमहामुने ॥ भगवंस्तस्यकोदेशःसायत्रतवयाज्ञिकी ॥२१॥ रक्षितव्याक्रियाव्रह्मन्मयावध्याश्चराक्षसाः
एतत्सर्वंमुनिश्रेष्ठश्रोतुमिच्छाम्यहंप्रभो ॥२२॥ इत्यार्षेश्रीरामायणेवाल्मीकीयेवालकांडेअष्टाविंशःसर्गः ॥२८॥ अथतस्या
प्रमेयस्यवचनंपरिपृच्छतः ॥ विश्वामित्रोमहातेजाव्याहर्तुमुपचक्रमे ॥१॥ इहराममहावाहोविष्णुर्देवनमस्कृतः ॥ वर्षाणि
सुवहून्यत्रतथायुगशतानिच ॥२॥ तपश्चरणयोगार्थमुवाससुमहातपाः ॥ एषपूर्वाश्रमोरामवामनस्यमहात्मनः ॥३॥ सि
द्धाश्रमइतिख्यातःसिद्धोह्यत्रमहातपाः ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुराजावैरोचनिर्वलिः ॥४॥ निर्जित्यदैवतगणान्सेंद्रान्सहमरु
द्गणान् ॥ कारयामासतद्राज्यंत्रिषुलोकेषुविश्रुतः ॥५॥ यज्ञंचकारसुमहानसुरेंद्रोमहावलः ॥ वलेस्तुयजमानस्यदेवाःसा
ग्निपुरोगमाः ॥६॥ समागम्यस्वयंचैवविष्णुमूचुरिहाश्रमे ॥७॥ वलिर्वैरोचनिर्विष्णोयजतेयज्ञमुत्तमम् । असमाप्तेव्रतेत
स्मिन्स्वकार्यमभिपद्यताम् ॥८॥ येचैनमभिवर्तंतेयाचितारइतस्ततः यच्चयत्रयथावच्चसर्वंतेभ्यःप्रयच्छति ॥९॥ सत्वंसुर

हितार्थं यमायायोगमुपाश्रित॥ वामनत्वं गतो विष्णो कुरु कल्याणमुत्तमं॥९॥ एतस्मिन्नंतरे राम कश्यपोग्निसमप्रभः॥ अदित्या
सहितो राम दीप्यमान इवौजसा॥१०॥ देवीसहायो भगवान् दिव्यं वर्षसहस्रकं व्रतं समाप्य वरदं तुष्टाव मधुसूदनम्॥११॥ त
पोमयं तपोराशिं तपोमूर्त्तिं तपात्मकम्॥ तपसा त्वां सुतप्तेन पश्यामि पुरुषोत्तमं॥१२॥ शरीरे तव पश्यामि जगत्सर्वमिदं प्रभो
त्वमनादिरनिर्देश्यस्त्वामहं शरणं गतः॥१३॥ तमुवाच हरिः प्रीतः कश्यपं धूतकल्मषं॥ वरं वरय भद्रं ते वरार्होसि मतो मम
१४॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य मारीचः कश्यपोब्रवीत्॥ अदित्या देवतानां च मम चैवानुयाचितं॥१५॥ वरं वरद सुप्रीतो दातुमर्ह
सि सुव्रत॥ पुत्रत्वं गच्छ भगवन्नदित्या मम चानघ॥१६॥ भ्राता भव यवीयांस्त्वं शक्रस्यासुरसूदन॥ शोकार्त्तानां तु देवानां सहा
य्यं कर्त्तुमर्हसि॥१७॥ अयं सिद्धाश्रमो नाम प्रसादात्ते भविष्यति॥ सिद्धे कर्मणि देवेश उत्तिष्ठ भगवन्निति॥१८॥ अथ विष्णुर्महा
तेजा अदित्यां समजायत॥ वामनं रूपमास्थाय वैरोचनिमुपागमत्॥१९॥ त्रीन्पदानथ भिक्षित्वा प्रतिगृह्य च मेदिनीं॥
आक्रम्य लोकान्लोकार्थः सर्वलोकहिते रत॥२०॥ महेंद्राय पुनः प्रादान्नियम्य बलिमोजसा। त्रैलोक्यं स महातेजाश्चक्रे श
क्रवशं पुन॥२१॥ तेनैव पूर्वमाक्रांत आश्रमः श्रमनाशन॥ मयापि भक्त्या तस्यैव वामनस्योपभुज्यते॥२२॥ एनमाश्रममायांति
राक्षसा विघ्नकारिण॥ अत्र ते पुरुषव्याघ्र हंतव्या दुष्टचारिणः॥२३॥ अद्य गच्छामहे राम सिद्धाश्रममनुत्तमम्॥ तदाश्रमपदं

त.

नातेवाप्येतद्यथामम ॥२४॥ इत्युक्त्वापरमप्रीतोगृह्यरामंसलक्ष्मणं प्रविशन्नाश्रमपदंव्यरोचतमहामुनिः ॥२५॥ शशीव
गतनीहारःपुनर्वसुसमन्वितः ॥ तंदृष्ट्वामुनयःसर्वेसिद्धाश्रमनिवासिनः ॥२६॥ उत्पत्योत्पत्यसहसाविश्वामित्रमपूजयन् ॥
२७॥ यथार्हंचक्रिरेपूजांविश्वामित्रायधीमते । तथैवराजपुत्राभ्यामकुर्वन्नतिथिक्रियां ॥२८॥ मुहूर्त्तमथविश्रांतौराजपुत्राव
रिंदमौ । प्रांजलीमुनिशार्दूलमूचतूरघुनंदनौ ॥२९॥ अद्यैवदीक्षांप्रविशभद्रंतेमुनिपुंगव । सिद्धाश्रमोयंसिद्धःस्यात्सत्यमस्तु
वचस्तव ॥३०॥ एवमुक्तोमहातेजाविश्वामित्रोमहानृषिः । प्रविवेशतदादीक्षांनियतोनियतेंद्रियः ॥३१॥ कुमारावपितांरा
त्रिमुषित्वासुसमाहितौ । प्रभातकालेचोत्थायपूर्वांसंध्यामुपास्यच ॥३२॥ प्रशुचीपरमंजाप्यंसमाप्यनियमेनच । हुताग्नि
होत्रमासीनंविश्वामित्रमवंदतां ॥३३॥ इत्यार्षेरामायणेवालकांडेएकोनत्रिंशःसर्गः ॥ अथतौदेशकालज्ञौराजपुत्रावरिं
दमौ ॥ देशेकालेचवाक्य[illegible]ज्ञावब्रूतांकौशिकंवचः ॥१॥ भगवन्श्रोतुमिच्छावोयस्मिन्कालेनिशाचरौ संरक्षणीयौतौब्रूहि
नातिवर्त्तेततत्क्षणं ॥२॥ एवंब्रुवाणौकाकुत्स्थौत्वरमाणौयुयुत्सया । सर्वेतेमुनयःप्रीताःप्रशशंसुर्नृपात्मजौ ॥३॥ अद्यप्रभृति
षड्रात्रंरक्षतांराघवौयुवां । दीक्षांगतोह्येषमुनिर्मौनित्वंचगमिष्यति ॥४॥ तौतुतद्वचनंश्रुत्वाराजपुत्रौयशस्विनौ । अनिद्रं
षडहोरात्रंतपोवनमरक्षतां ॥५॥ उपासांचक्रतुर्वीरौयत्तौपरमधन्विनौ । ररक्षतुर्मुनिवरंविश्वामित्रमरिंदमौ ॥६॥ अथ

कालेगतेतस्मिन्षष्ठेहनितथागते।सौमित्रीमब्रवीद्रामोयत्तोभवसमाहित॥७॥रामस्यैवंब्रुवाणस्यत्वरितस्ययुयुत्सया।प्र
जज्वालततोवेदिःसोपाध्यायपुरोहिता॥८॥सदर्भचमसस्रुक्कासमसमित्कुसुमोच्चया।विश्वामित्रेणसहितावेदिर्जज्वाल
सर्त्विजा॥९॥मंत्रवच्चयथान्यायंयज्ञोसौसंप्रवर्त्तते।एवंप्रवर्त्तितेयज्ञेविश्वामित्रस्यधीमत।आकाशेचमहांछब्दःप्रादुरा
सीद्भयानक॥१०॥आवार्यगगनंमेघोयथाप्रावृषिदृश्यते।तथामायांविकुर्वाणौराक्षसावभ्यधावतां॥११॥मारीचश्चसुबाहु
श्चतयोरनुचरास्तथा।आगम्यभीमसंकाशारुधिरौघानवासृजन्॥१२॥तांतेनरुधिरौघेणवेदिंवीक्ष्यसमुक्षितां।सहसा
भिद्रुतोरामस्तानपश्यन्ततोदिवि॥१३॥तावापतंतौसहसादृष्ट्वाराजीवलोचन।लक्ष्मणंत्वभिसंप्रेक्ष्यरामोवचनमब्रवी
त्॥१४॥पश्यलक्ष्मणदुर्वृत्तान्राक्षसान्पिशिताशनान्।मानवास्त्रसमाधूताननिलेनयथाघनान्॥१५॥करिष्यामिनसं
देहोनोत्सहेहंतुमीदृशान्॥इत्युक्त्वावचनंरामश्चापेसंधायवेगवान्॥१६॥मानवंपरमोदारमस्त्रंपरमभास्वरं।चिक्षेप
परमक्रुद्धोमारीचोरसिराघव॥१७॥सतेनपरमास्त्रेणमानवेनसमाहत।संपूर्णयोजनशतंक्षिप्तःसागरसंप्लवे॥१८॥वि
चेतनंविघूर्णतंशीतेषुबलपीडितं निरस्तंदृश्यमारीचंरामोलक्ष्मणमब्रवीत्॥१९॥पश्यलक्ष्मणशीतेषुंमानवंमनुसंहि
तं॥मोहयित्वानयत्येनंनचप्राणैर्वियुज्यते॥२०॥इमानपिवधिष्यामिनिर्घृणान्दुष्टचारिण॥राक्षसान्पापकर्मस्थान्य॥

ज्जघानरुधिराशनान्॥१९॥इत्युक्त्वालक्ष्मणंचाशुलाघवंदर्शयन्निव विशल्यसुमहच्चास्त्रमाग्नेयंरघुनंदनः॥२०॥सुवाहूरसि
चिक्षेपसविद्धःप्रापतद्भुवि॥२१॥शेषान्वायव्यमादायनिजघानमहायशाः॥२२॥राघवःपरमोदारोमुनीनांमुदमावहन्॥२३
सहत्वाराक्षसान्सर्वान्यज्ञघ्नान्रघुनंदनः॥ऋषिभिःपूजितस्तत्रयथेंद्रोविजयेपुरा॥२४॥अथयज्ञेसमाप्तेतुविश्वामि
त्रोमहामुनिः॥निरीतिकादिशोदृष्ट्वाकाकुत्स्थमिदमब्रवीत्॥२५॥कृतार्थोस्मिमहावाहोकृतंगुरुवचस्त्वया सिद्धाश्र
ममिदंसत्यंकृतंवीरमहायशः सहिरामंप्रशस्यैवंताभ्यांसंध्यामुपागमत्॥२६॥इत्यार्षेरामायणेवालकांडेत्रिंशःसर्गः
॥३०॥अथतांरजनींतत्रकृतार्थौरामलक्ष्मणौ।ऊषतुर्मुदितौवीरौप्रहृष्टेनांतरात्मना॥२॥प्रभातायांतुशर्वर्यांकृतपौर्वाह्णि
कक्रियौ विश्वामित्रमृषींश्चान्यान्सहितावभिजग्मतुः॥३॥अभिवाद्यमुनिश्रेष्ठंज्वलंतमिवपावकं ऊचतुर्मधुरोदारंवा
क्यंमधुरभाषिणौ॥४॥इमौस्मसुनिशार्दूलकिंकरौसमुपागतौ॥आज्ञापयमुनिश्रेष्ठशासनंकरवामकिं॥५॥एवमुक्तेतयोर्वा
क्येसर्वएवमहर्षयः॥विश्वामित्रंपुरस्कृत्यरामंवचनमब्रुवन्॥६॥मैथिलस्यनरश्रेष्ठजनकस्यभविष्यति॥यज्ञःपरमधर्मिष्ठस्त
त्रयास्यामहेवयं॥७॥त्वंचैवनरशार्दूलसहास्माभिर्गमिष्यसि अद्भुतंचधनूरत्नंतत्रत्वंद्रष्टुमर्हसि॥८॥तद्धिपूर्वंनरश्रेष्ठ
दत्तंसदसिदैवतैः॥अप्रमेयवलंघोरंमखेपरमभास्वरं॥९॥नास्यदेवानगंधर्वानासुरानचराक्षसाः॥कर्तुमारोपणंशक्ता

नकथंचनमानुषा॥९॥धनुषस्तस्यवीर्यंहिजिज्ञासंतोमहीक्षितः॥नशेकुरारोपयितुंराजपुत्रामहाबला॥१०॥तद्धनुर्नर
शार्दूलमैथिलस्यमहात्मनः॥तत्रद्रक्ष्यसिकाकुत्स्थयज्ञंचपरमाद्भुतं॥११॥तद्धियज्ञफलंतेनमैथिलेनोत्तमंधनुः॥याचितं
नरशार्दूलसुनाभंसर्वदैवतैः॥१२॥आयागभूतंनृपतेस्तस्यवेश्मनिराघव॥अर्चितंविविधैर्गंधैर्धूपैश्चागरुगंधिभिः॥१३॥ए
वमुक्त्वामुनिवरःप्रस्थानमकरोत्तदा॥सर्षिसंघःसकाकुत्स्थआमंत्र्यवनदेवता॥१४॥स्वस्तिवोस्तुगमिष्यामिसिद्धःसि
द्धाश्रमादहं॥उत्तरेजाह्नवीतीरेहिमवंतंशिलोच्चयम्॥प्रदक्षिणंततःकृत्वासिद्धाश्रममनुत्तमं॥१५॥इत्युक्त्वामुनिशा
र्दूलः॥कौशिकः॥सतपोधनः॥उत्तरांदिशमुद्दिश्यप्रस्थातुमुपचक्रमे॥१६॥तंव्रजंतंमुनिवरमन्वगादनुसारिणां॥शक
टीशतमात्रंतुप्रयाणेब्रह्मवादिनां॥१७॥मृगपक्षिगणाश्चैवसिद्धाश्रमनिवासिनः॥अनुजग्मुर्महात्मानोविश्वामित्रंत
पोधनं॥१८॥निवर्तयामासततःसर्षिसंघः॥सपक्षिणः॥तेगत्वादूरमध्वानंलंबमानेदिवाकरे॥१९॥वासंचक्रुर्मुनिगणाः
शोणाकूलेसमाहिताः॥तेस्तंगतेदिनकरेस्नात्वाहुतहुताशनाः॥२०॥विश्वामित्रंपुरस्कृत्यनिषेदुरमितौजसः॥रामोपिस
हसौमित्रीर्मुनींस्तानभिपूज्यच २१ अग्रतोनिषसादाथविश्वामित्रस्यधीमतः॥अथरामोमहातेजाविश्वामित्रंतपोधनं
२२॥पप्रच्छमुनिशार्दूलंकौतूहलसमन्वितः॥भगवन्कोन्वयंदेशःसमृद्धवनशोभितः॥२३॥श्रोतुमिच्छामिभद्रंतेवक्तुमर्हसि

तत्वत॥ नोदितो राम वाक्येन कथयामास सुव्रत॥ तस्य देशस्य निखिलमृषिमध्ये महातपाः॥ २४॥ इत्यार्षे रामायणे बाल।
कांडे एकत्रिंशः सर्गः॥ ३१॥ ब्रह्मयोनिर्महानासीत्कुशोनाम महातपाः॥ अक्लिष्टव्रत धर्मज्ञः सज्जनप्रतिपूजकः॥ १॥ स महात्मा
कुलीनायां युक्तायां सुमहाबलान्॥ वैदर्भ्यां जनयामास चतुरः सदृशान् सुतान्॥ २॥ कुशांबं कुशनाभं च असूर्त्तरजसं वसुं
दीप्तियुक्तान्महोत्साहान्क्षत्रधर्मचिकीर्षया॥ तानुवाच कुशः पुत्रान्धर्मिष्ठान्सत्यवादिनः क्रियतां पालनं पुत्रा धर्मं
प्राप्स्यथ पुष्कलं॥ ४॥ कुशस्य वचनं श्रुत्वा चत्वारो लोकसत्तमाः॥ निवेशं चक्रिरे सर्वे पुराणां नृवरास्तदा॥ ५॥ कुशांबस्तु म
हातेजाः कौशांबीमकरोत्पुरीं॥ कुशनाभस्तु धर्मात्मा पुरं चक्रे महोदयं॥ ६॥ असूर्त्तरजसं नाम धर्मारण्यं महीपतिः
चक्रे पुरवरं राजा वसुर्नाम गिरिव्रजं॥ ७॥ एषा वसुमती नाम वसोस्तस्य महात्मनः॥ एते शैलवराः पंच प्रकाशंते समंततः
८॥ सुमागधी नदी रम्या मगधान्विश्रुतायया॥ पंचानां शैलमुख्यानां मध्ये मालेव शोभते॥ ९॥ सैषा हि मागधी राम वसो
स्तस्य महात्मनः॥ पूर्वाभिचरिता राम सुक्षेत्रा सस्यमालिनी॥ १०॥ कुशनाभस्तु राजर्षिः कन्याशतमनुत्तमं॥ जनयामास
धर्मात्मा घृताच्यां रघुनंदन॥ ११॥ तास्तु यौवनशालिन्यो रूपवत्यः स्वलंकृताः॥ उद्यानभूमिमागम्य प्रावृषीव शतह्रदाः॥ १२॥ गा
यंत्यो नृत्यमानाश्च वादयंत्यस्तु राघव॥ आमोदं परमं जग्मुर्वराभरणभूषिताः॥ १३॥ अथ ताश्चारुसर्वांग्यो रूपेणाप्रतिमा भुवि

॥रा० वा०॥
॥३६॥

उद्यानभूमिमागम्यताराइवघनांतरे॥१४॥ताःसर्वगुणसंपन्नारूपयौवनसंयुताः॥दृष्ट्वासर्वात्मकोवायुरिदंवचनम
ब्रवीत्॥१५॥अहंवःकामयेसर्वाभार्याममभविष्यथ॥मानुषस्त्यज्यतांभावोदीर्घमायुरवाप्स्यथ॥१६॥चलंहियौवनंनित्यं
मानुषेषुविशेषतः॥अक्षयंयौवनंप्राप्ता अमर्यश्चभविष्यथ॥१७॥तस्यतद्वचनंश्रुत्वावायोरक्लिष्टकर्मणः॥अपहास्यततो
वाक्यंकन्याशतमथाब्रवीत्॥१८॥अंतश्चरसिभूतानांसर्वेषांसुरसत्तम प्रभावज्ञाश्चतेसर्वाःकिमर्थमवमन्यसे॥१९॥कु
शनाभसुतादेवसमस्तासुरसत्तम॥स्थानाच्च्यावयितुंदेवंरक्षामस्तुतपोनयम्॥२०॥माभूत्सकालोदुर्मेधःपितरंसत्य
वादिनं॥नावमन्यस्वधर्मेणस्वयंवरमुपास्महे॥२१॥पिताहिप्रभुरस्माकंदैवतंपरमंचसः॥यस्यनोदास्यतिपितासनोभ
र्ताभविष्यति॥२२॥तासांतुवचनंश्रुत्वाहरिःपरमकोपनः॥प्रविश्यसर्वगात्राणिबभंजभगवान्प्रभुः॥२३॥ताःकन्यावायु
नाभग्नाविविशुर्नृपतेर्गृहं॥प्रविश्यचसुसंभ्रांताःसलज्जाःसास्रुलोचनाः॥२४॥सचतादयिताभग्नाःकन्याःपरमशो
भनाः॥दृष्ट्वादीनास्तदाराजासंभ्रांतइदमब्रवीत्॥२५॥किमिदंकथ्यतांपुत्र्यःकोधर्ममवमन्यते॥कुब्जाःकेनकृताःसर्वा
श्चेष्टंत्योनाभिभाषथ॥२६॥एवंराजाविनिश्वस्यसमाधिंसंदधेततः॥२७॥इत्यार्षेरामायणेवाल्मीकीयेबालकांडेद्वात्रिं
शःसर्गः॥तस्यतद्वचनंश्रुत्वाकुशनाभस्यधीमतः॥शिरोभिश्चरणौस्पृष्ट्वाकन्याशतमभाषत॥१॥वायुःसर्वात्मकोराज

॥राम॥
॥३६॥

न्त्र धर्षयितुमिच्छति। अशुभं मार्गमास्थाय न धर्मं प्रत्यवेक्षते॥२॥ पितृमत्यः स्म भद्रं ते स्वच्छंदे न वयं स्थिता॥ पितरं नो वृणी
ष्व त्वं यदि नो दास्यते तव॥३॥ तेन पापानुबंधेन वचनं न प्रतीच्छता। एवं ब्रुवत्यः सर्वाः स्म वायुनाभिहता भृसं॥४॥ तासां तु वचनं
श्रुत्वा राजा परमधार्मिकः॥ प्रत्युवाच महातेजाः कन्याशतमनुत्तमं॥५॥ क्षांतं क्षमावतां पुत्र्यः कर्त्तव्यं सुमहत्कृतं ऐकम
त्यमुपागम्य कुलं चावेक्षितं मम॥६॥ अलंकारो हि नारीणां क्षमा तु पुरुषस्य वा दुष्करं तच्च वै क्षांतं त्रिदशेषु विशेषतः
॥७॥ यादृशी वः॥ क्षमा पुत्र्यः सर्वासामविशेषतः॥ क्षमा दानं क्षमा सत्यं क्षमा यज्ञश्च पुत्रिकाः॥८॥ क्षमा यशः क्षमा धर्मः क्षमा
यां विष्ठितं जगत् विसृज्य कन्याः काकुत्स्थ राजा त्रिदशविक्रमः॥९॥ मंत्रज्ञो मंत्रयामास प्रदानं सह मंत्रिभिः॥ देशे काले
च कर्त्तव्यं सदृशे प्रतिपादनं॥१०॥ एतस्मिन्नेव काले तु चूली नाम महाद्युतिः॥ ऊर्ध्वरेताः॥ शुभाचारो ब्राह्मं तप उपागम
त्॥११॥ तपस्यंतमृषिं तत्र गंधर्वी पर्युपासते॥ सोमदा नाम भद्रं ते ऊर्मिलातनया तदा॥१२॥ सा च तं प्रणता भूत्वा शुश्रूष
णपरायणा॥ उवास काले धर्मिष्ठा तस्यास्तुष्टोऽभवद्गुरुः॥१३॥ स च तां कालयोगेन प्रोवाच रघुनंदन परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते
किं करोमि तव प्रियं॥१४॥ परितुष्टं मुनिं ज्ञात्वा गंधर्वी मधुरस्वरं॥ उवाच परमप्रीता वाक्यज्ञा वाक्यकोविदं॥१५॥ लक्ष्म्या
समुदितो ब्राह्म्या ब्रह्मभूतो महातपाः॥ ब्राह्मेण तपसा युक्तं पुत्रमिच्छामि धार्मिकं॥१६॥ अपतिश्चास्मि भद्रं ते भार्या चास्मि न

।।वा०रा०।।
।।३७।।

कस्यचित्।।ब्राह्म्येणोपगतायाश्चदातुमर्हसिमेसुतं।।१७।।तस्याःप्रसन्नोब्रह्मर्षिर्ददौब्राह्ममनुत्तमं ब्रह्मदत्तइतिख्यातंमा
नसंचूलिनःसुतं।।१८।।सराजाब्रह्मदत्तस्तुपुरीमध्यवसत्तदा।।कांपिल्यांपरयालक्ष्म्यादेवराजोयथादिवि।।१९।।सबुद्धिंकृतवा
न्राजाकुशनाभःसुधार्मिकः।।ब्रह्मदत्तायकाकुत्स्थदातुंकन्याशतंतदा।।२०।।तमाहूयमहातेजाब्रह्मदत्तंमहीपतिः।।ददौ
कन्याशतंराजासुप्रीतेनांतरात्मना।।२१।।यथाक्रमंतदापाणिंजग्राहरघुनंदन।।ब्रह्मदत्तोमहीपालस्तासांदेवपतिर्यथा
।।२२।।स्पृष्टमात्रेतदापाणौविकुब्जाविगतज्वराः।।युक्तंपरमयालक्ष्म्याबभौकन्याशतंतदा।।२३।।सदृष्ट्वावायुनायुक्ताःकु
शनाभोमहीपतिः।।बभूवपरमप्रीतोहर्षंलेभेपुनःपुनः।।२४।।कृतोद्वाहंतुराजानंब्रह्मदत्तंमहीपतिं।।सदारंप्रेषयामाससो
पाध्यायगणंतदा।।२५।।सोमदापिसुतंदृष्ट्वापुत्रस्यसदृशींक्रियां।।यथान्यायंचगंधर्वःस्नुषास्ताःप्रत्यनंदत।।स्पृष्ट्वास्पृ
ष्ट्वाचताःकन्याःकुशनाभंप्रशस्यच।।२६।।इत्यार्षेरामायणेवा०बालकांडेत्रयःस्त्रिंशःसर्गः।।कृतोद्वाहेगतेतस्मिन्ब्रह्मदत्ते
चराघव।।अपुत्रःपुत्रलाभायपौत्रीमिष्टिमकल्पयत्।।१।।इष्ट्यांतुवर्त्तमानायांकुशनाभंमहीपतिं।।उवाचपरमोदारःकुशो
ब्रह्मसुतस्तदा।।२।।पुत्रस्तेसदृशःपुत्रभविष्यतिसुधार्मिकः।।गाधिंप्राप्स्यसितेनत्वंकीर्त्तिंलोकेचशाश्वतीं।।३।।एवमुक्त्वाकुशोरा
मकुशनाभंमहीपतिं जगामाकाशमाविश्यब्रह्मलोकंसनातनं।।४।।कस्यचित्त्वथकालस्यकुशनाभस्यधीमतः।।जज्ञेपरम

।।राम।।
।।३७।।

धर्मिष्टो गाधिरित्येव नामत ॥५॥ स पिता मम काकुत्स्थ गाधिः परमधार्मिक ॥ कुशवंशप्रसूतोस्मि कौशिको रघुनंदन ॥६॥ पूर्व
जा भगिनी चापि मम राघव सुव्रता ॥ नाम्ना सत्यवती नाम ऋचीके प्रतिपादिता ॥७॥ सशरीरा गता स्वर्गं भर्त्तारमनुवर्त्तिनी ॥ कौ
शिकी परमोदारा प्रवृत्ता च महानदी ॥८॥ दिव्या पुण्योदका रम्या हिमवंतमुपाश्रिता ॥ लोकस्य हितकार्यार्थं प्रवृत्ता भगिनी

म४०

मम ॥९॥ ततोहं हिमवत्पार्श्वे वसामि नियतः सुखं ॥ भगिन्यां स्नेहसंयुक्तः कौशिक्यां रघुनंदन ॥१०॥ सा तु सत्यवती पुण्या सत्ये ध
र्मे प्रतिष्ठिता ॥ पतिव्रता महाभागा कौशिकी सरितां वरा ॥११॥ अहं हि नियमाद्राम हित्वा तां समुपागतः ॥ सिद्धाश्रममनुप्राप्य ॥
सिद्धोस्मि तव तेजसा ॥१२॥ एषा राम ममोत्पत्तिः स्वस्य वंशस्य कीर्त्तिता ॥ देशस्य हि महाबाहो यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥१३॥ गतोर्धरा
त्रः काकुत्स्थ कथाः कथयतो मम ॥ निद्रामभ्येहि भद्रं ते मा भूद्विघ्नो ध्वनीह न ॥१४॥ निष्पंदास्तरवः सर्वे निलीना मृगपक्षिणः

सा।४

नैशेन तमसा व्याप्ता दिशश्च रघुनंदन ॥१५॥ शनैर्विसृज्यते संध्या नभो नेत्रैरिवावृतं ॥ नक्षत्रतारागहनं ज्योतिर्भिरवभासते ॥१६॥
उत्तिष्ठते च शीतांशुः शशी लोकतमोनुदः ॥ ह्लादयन्प्राणिनां लोके मनांसि प्रभया स्वया ॥१७॥ नैशानि सर्वभूतानि प्रचरंति त
तस्ततः ॥ यक्षराक्षससंघाश्च रौद्राश्च पिशिताशनाः ॥१८॥ एवमुक्त्वा महातेजा विरराम महामुनिः ॥ साधु साध्विति ते सर्वे मुन
यो त्यभ्यपूजयन् ॥१९॥ कुशिकानामयं वंशो महान्धर्मपरः सदा ॥ ब्रह्मोपमा महात्मानः कुशवंश्या नरोत्तमाः ॥२०॥ विशेषेण

॥वा०रा०
॥३८॥

भवानेव विश्वामित्र महायशः॥ कौशिकी सरितां श्रेष्ठा कुलोद्योतकरी तव॥२१॥ मुदिते मुनिशार्दूलैः प्रशस्तः कुशिकात्मजः॥
निद्रामुपागमच्छ्रीमानस्तंगत इवांशुमान्॥२२॥ रामोपि सह सौमित्रिः किंचिदागतविस्मयः॥ प्रशस्य मुनिशार्दूलं निद्रां समुप
सेवते॥२३॥ इत्यार्षे श्रीरामायणे वा० बालकांडे चतुस्त्रिंशः सर्गः॥ उपास्य रात्रिशेषं तु शोणाकूले महर्षिभिः॥ निशायां सुप्रभाता
यां विश्वामित्रोभ्यभाषत॥१॥ सुप्रभाता निशा राम पूर्वा संध्या प्रवर्त्तते॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते गमनायाभिरोचय॥२॥ तच्छ्रुत्वा वचनं
तस्य कृतपूर्वाह्णिकक्रियः॥ गमनं रोचयामास वाक्यं चेदमुवाच ह॥३॥ अयं शोणः शुभजलो गाधः पुलिनमंडितः॥ कतरेण प
था ब्रह्मन् संतरिष्यामहे वयं॥४॥ एवमुक्तस्तु रामेण विश्वामित्रोब्रवीदिदं॥ एष पंथा मयोद्दिष्टो येन यांति महर्षयः॥५॥ ते गत्वा
दूरमध्वानं गतेर्द्धदिवसे तदा॥ जाह्नवीं सरितां श्रेष्ठां ददृशुर्मुनिसेवितां॥६॥ तां दृष्ट्वा पुण्यसलिलां हंससारससेवितां॥ बभूवु
र्मुनयः सर्वे मुदिताः सहराघवाः॥७॥ तस्यास्तीरे तदा सर्वे चक्रुर्वासपरिग्रहं॥ ततः स्नात्वा यथान्यायं संतर्प्य पितृदेवताः॥८॥ हुत्वा
चैवाग्निहोत्राणि प्राश्य चामृतवद्धविः॥ विविशुर्जाह्नवीतीरे शुभा मुदितमानसाः॥९॥ विश्वामित्रं महात्मानं परिवार्य समंततः
विष्ठिताश्च यथान्यायं राघवौ च यथार्हतः॥ संप्रहृष्टमना रामो विश्वामित्रमथाब्रवीत्॥१०॥ भगवन् श्रोतुमिच्छामि गंगां त्रिपथ
गां नदीं॥ त्रैलोक्यं कथमाक्रम्य गता नदनदीपतिं॥११॥ चोदितो रामवाक्येन विश्वामित्रो महामुनिः॥ वृद्धिं जन्म च गंगाया वक्तुमेवो

॥राम॥
॥३८॥

पचक्रमे ॥ १२ ॥ शैलेंद्रो हिमवान्राम धातूनामाकरो महान् । तस्य कन्याद्वयं राम रूपेणाप्रतिमं भुवि ॥ १३ ॥ या मेरुदुहिता रा
मतयोर्माता सुमध्यमा । नाम्ना मेना मनोज्ञा वै पत्नी हिमवतः प्रिया ॥ १४ ॥ तस्यां गंगेयमभवज्ज्येष्ठा हिमवतः सुता । उमा नाम द्वि
तीयाभूत्कन्या तस्यैव राघव ॥ १५ ॥ अथ ज्येष्ठां सुराः सर्वे देवकार्यचिकीर्षया । शैलेंद्रं वरयामासुर्गंगां त्रिपथगां नदीं ॥ १६ ॥ ददौ
धर्मेण हिमवांस्तनयां लोकपावनीं स्वच्छंदपथगां गंगां त्रैलोक्यहितकाम्यया ॥ १७ ॥ प्रतिगृह्य त्रिलोकार्थं त्रिलोकहितकां
क्षिणः । गंगामादाय तेगच्छन्कृतार्थेनांतरात्मना ॥ १८ ॥ या चान्या शैलदुहिता कन्यासीद्रघुनंदन उग्रं सुव्रतमास्थाय त
पस्तेपे तपोधना ॥ १९ ॥ उग्रेण तपसा युक्तां ददौ शैलवरः सुतां । रुद्रायाप्रतिरूपाय उमां लोकनमस्कृतां ॥ २० ॥ एते ते शैलराज
स्य सुते लोकनमस्कृते । गंगा च सरितां श्रेष्ठा उमा देवी च राघव ॥ २१ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं यथा त्रिपथगामिनी । खं गता प्रथ
मं तात गतिं गतिम तां वर । सैषा सुरनदी रम्या शैलेंद्रस्य सुता तदा ॥ २२ ॥ सुरलोकं समारूढा विपापा जलवाहिनी ॥ २३ ॥ इत्या
र्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये बालकांडे पंचत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥ उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्नुभौ राघवलक्ष्मणौ । प्रतिनंद्य कथां वीरा
वूचतुर्मुनिपुंगवं ॥ १ ॥ धर्मयुक्तमिदं ब्रह्मन्कथितं परमं त्वया । दुहितुः शैलराजस्य ज्येष्ठाया वक्तुमर्हसि ॥ विस्तरं विस्तरज्ञो
सि दिव्यमानुषसंभवं ॥ २ ॥ त्रीन्पथो हेतुना केन प्लावयेल्लोकपावनी कथं गंगा त्रिपथगा विश्रुता सरिदुत्तमा ॥ ३ ॥ त्रिषु लोकेषु धर्म

ज्ञकर्मभिःकैःसमन्विता॥तथाब्रुवतिकाकुत्स्थेविश्वामित्रस्तपोधन॥४॥निखिलेनकथांसर्वामृषिमध्येन्यवेदयत्।पुराराम
कृतोद्वाह॥शितिकंठोमहातपा॥५॥दृष्ट्वाचभगवान्देवींमैथुनायोपचक्रमे।तस्यसंक्रीडमानस्यमहादेवस्यधीमत॥शितिकं
ठस्यदेवस्यदिव्यंवर्षशतंगतं॥६॥एवंमन्मथयुद्धेतुतयोर्नासीत्पराजय॥नचापितनयोरामतस्यामासीत्परंतप॥सर्वेदेवाः
समुद्युक्ताःपितामहपुरोगमा॥७॥यदिहोत्पद्यतेभूतंकस्तत्प्रतिसहिष्यति॥अभिगम्यसुराःसर्वेप्रणिपत्येदमब्रुवन्॥८॥
देवदेवमहादेवलोकस्यास्यहितेरत॥सुराणांप्रणिपातेनप्रसादंकर्त्तुमर्हसि॥९॥नलोकाधारयिष्यंतितवतेजःसुरोत्त
म ब्राह्मेणतपसायुक्तोदेव्यासहतपश्चर॥१०॥त्रैलोक्यहितकामार्थंतेजस्तेजसिधारय।रक्षसर्वानिमांलोकान्नालोकं
भर्त्तुमर्हसि॥११॥देवतानांवच॥श्रुत्वासर्वलोकमहेश्वर॥बाढमित्यब्रवीत्सर्वान्पुनश्चेदमुवाचह॥१२॥धारयिष्याम्यहंते
जस्तेजसैवसहोमया॥त्रिदशा।पृथिवीचैवनिर्वाणमधिगच्छतु॥१३॥यदिदंक्षुभितंस्थानान्ममतेजोह्यनुत्तमं॥धारयिष्य
तिकस्तन्मेब्रुवंतुसुरसत्तमा॥१४॥एवमुक्तास्ततोदेवा।प्रत्यूचुर्वृषभध्वजं॥यत्तेज॥क्षुभितंह्यद्यतद्धराधारयिष्यति॥१५॥
एवमुक्तः॥सुरपतिःप्रमुमोचमहाबल॥तेजसापृथिवीयेनव्याप्तासगिरिकानना॥१६॥ततोदेवाःपुनरिदमूचुश्चापिहु
ताशनं॥आविशत्वंमहातेजोरौद्रंवायुसमन्वित॥१७॥तदग्निनापुनर्व्याप्तंसंजातंश्वेतपर्वतं दिव्यंशरवणंचैवपावकादि

त्यसन्निभं॥१९॥यत्रजातोमहातेजाः कार्त्तिकेयोग्निसंभवः॥अथोमांचशिवंचैवदेवाःसर्षिगणास्तथा॥२०॥पूजयामासुरत्य
र्थंसुप्रीतमनसस्तदा॥अथशैलसुतारामत्रिदशानिदमब्रवीत्॥२०॥समन्युरशपत्सर्वान्क्रोधसंरक्तलोचना॥यस्मान्निवारि
ताचाहंसंगतापुत्रकाम्यया॥२१॥अपत्यंस्वेषुदारेषुनोत्पादयितुमर्हथ अद्यप्रभृतियुष्माकमप्रजाःसंतुपत्नयः॥२२॥एवमुक्का
सुरान्सर्वान्शशापपृथिवीमपि॥अवनेनैकरूपात्वंबहुभार्याभविष्यति॥२३॥नचपुत्रकृतांप्रीतिंमत्क्रोधकलुषीकृता॥प्रा
प्स्यसेत्वंसुदुर्मेधोममपुत्रमनिच्छती॥२४॥तान्सर्वान्पीडितान्दृष्ट्वासुरान्सुरपतिस्तदा गमनायोपचक्रामदिशंवरुणपालितां
२५॥सगत्वातपआतिष्ठन्पार्श्वेतस्योत्तरेगिरेः॥हिमवत्प्रभवेशृंगेसहदेव्यामहेश्वरः॥२६॥एषतेविस्तरोरामशैलपुत्र्यानिवे
दितः॥गंगायाःप्रभवंचैवशृणुमेसहलक्ष्मण॥२७॥इत्यार्षेश्रीरामायणेवाल्मीकीयेबालकांडेषट्त्रिंशःसर्गः॥तप्यमानेत
दादेवेसेंद्राःसाग्निपुरोगमाः सेनापतिमभीप्संतःपितामहमुपागमन्॥१॥ततोब्रुवन्सुराःसर्वेभगवंतंपितामहं॥प्रणिप
त्यसुराःरामसेंद्राःसाग्निपुरोगमाः॥२॥येनसेनापतिर्देवदत्तोभगवतापुरा॥सतपःपरमास्थायतप्यतेस्मसहोमया॥३॥यद
त्रानंतरंकार्यंलोकानांहितकाम्यया॥संविधत्स्वविधानज्ञत्वंहिनःपरमागतिः॥४॥देवतानांवचःश्रुत्वासर्वलोकपितामहः॥
सांत्वयन्मधुरैर्वाक्यैस्त्रिदशानिदमब्रवीत्॥५॥शैलपुत्र्यायदुक्तंतन्नप्रजाःस्वासुपत्निषु तस्यावचनमक्लिष्टंसत्यमेवनसं

रा३२

॥रा० बा०॥ शय॥६॥द्वय माकाशगंगा च यस्यां पुत्रं हुताशन॥जनयिष्यति देवानां सेनापतिमरिंदमं॥७॥ज्येष्ठा शैलेंद्र दुहिता मानयिष्य

॥४०॥ तितं सुतं॥उमायास्तद्बहुमतं भविष्यति न संशय॥८॥तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कृतार्था रघुनंदन प्रणिपत्य सुराः सर्वे पिताम

हमपूजयन्॥९॥ते गत्वा परमं राम कैलासं धातुमंडितं॥अग्निं नियोजयामासुः पुत्रार्थे सर्वदेवता॥१०॥देवकार्यमिदं देव

ता० ५ समाधत्स्व हुताशन॥शैलपुत्र्यां महातेजो गंगायां तेज उत्सृज॥११॥देवतानां प्रतिज्ञाय गंगामभ्येत्य पावक॥गर्भं धारय वै देवि

देवतानामिदं प्रियम्॥१२॥इत्येतद्वचनं श्रुत्वा दिव्यं रूपमधारयत्॥सतस्या महिमां दृष्ट्वा समंतादवशीर्यत॥१३॥समंततस्तदा

देवीमभ्यषिंचत पावक॥सर्वस्रोतांसि पूर्णानि गंगाया रघुनंदन॥१४॥तमुवाच ततो गंगा सर्वदेवपुरोगमं॥अशक्ता धारणे

देव तेजस्तव समुद्धतं॥१५॥दह्यमानाग्निना तेन संप्रव्यथितचेतना॥अथाब्रवीदिदं गंगां सर्वदेव हुताशन॥१६॥इह हैमव

ते पार्श्वे गर्भोयं सन्निवेश्यतां॥श्रुत्वा त्वग्निवचो गंगा तं गर्भमतिभास्वरं॥१७॥उत्ससर्ज महातेजः स्रोतोभ्यो हि तदानघ यद

स्य निर्गतं तस्मात्तप्तजांबूनदप्रभं॥१८॥कांचनं धरणीं प्राप्तं हिरण्यमतुलप्रभं॥ताम्रं कार्ष्णायसं चैव तैक्ष्ण्यादेवाभिजायत

॥राम॥ १९॥मलं तस्याभवत्तत्र त्रपुसीसकमेव च॥तदेतद्धरणीं प्राप्य नानाधातुरवर्द्धत॥२०॥निक्षिप्तमात्रे गर्भे तु तेजोभिरभिरंजितं

॥४०॥ सर्वं पर्वतसन्नद्धं सौवर्णमभवद्वनम्॥२१॥तं देशं तु ततो ब्रह्मा संप्राप्यैनमभाषत॥जातस्य रूपं यस्मात्तु ज्ञातं रूपं भविष्यति

२१॥जातरूपमितिख्यातंतदाप्रभृतिराघव सुवर्णंपुरुषव्याघ्रहुताशनसमप्रभं॥२२॥तंकुमारंततोजातंसेंद्राःसहमरुद्ग

णाः॥क्षीरसंभावनार्थायकृत्तिकाःसमयोजयन्॥२३॥ताःक्षीरंजातमात्रस्यकृत्वासमयमुत्तमं।ददुःपुत्रोयमस्माकंसर्वासा

मितिनिश्चिताः॥२४॥ततस्तुदेवताःसर्वाःकार्तिकेयइतिब्रुवन्॥पुत्रस्त्रैलोक्यविख्यातोभविष्यतिनसंशयः॥२५॥तेषांतद्व

चनंश्रुत्वास्कन्नंगर्भपरिस्रवे स्नापयन्परयालक्ष्म्यादीप्यमानंयथानलं २६ स्कंदइत्यब्रुवन्देवाःस्कन्नंगर्भपरिस्रवे का

र्तिकेयंमहाबाहुंकाकुत्स्थज्वलनोपमं।२७।प्रादुर्भूतंततःक्षीरंकृत्तिकानामनुत्तमं षण्णांषडाननोभूत्वाजग्राहस्तनजंप

यः॥२८॥गृहीत्वाक्षीरमेकाह्नासुकुमारवपुस्तदा अजयत्स्वेनवीर्येणदैत्यसैन्यगणान्विभुः॥२९॥सुरसेनागणपतिमभ्यषिं

चन्महाद्युतिं।ततस्तममराःसर्वेसमेत्याग्निपुरोगमाः॥३०॥एषतेरामगंगायाविस्तरोभिहितोमया।कुमारसंभवश्चैवधन्यः

पुण्यस्तथैवच॥३१॥भक्तश्चयःकार्तिकेयेकाकुत्स्थभुविमानवः॥आयुष्मान्पुत्रपौत्रैश्चस्कंदसालोक्यतांव्रजेत्॥३२॥इत्या

र्षेरामायणेबा०सप्तत्रिंशःसर्गः॥तांकथांकौशिकोरामेनिवेद्यमधुराक्षरां।पुनरेवापरंवाक्यंकाकुत्स्थमिदमब्रवीत्॥१॥

अयोध्याधिपतिर्वीरःपूर्वमासीन्नराधिपः॥सगरोनामधर्मात्माप्रजाकामःसचाप्रजः॥२॥वैदर्भदुहितारामकेशिनीनामना

मतः॥ज्येष्ठासगरपत्नीसाधर्मिष्ठासत्यवादिनी॥३॥अरिष्टनेमेर्दुहितासुपर्णभगिनीतुसा।द्वितीयासगरस्यासीत्पत्नीसुम

तिसंज्ञिता॥४॥ताभ्यांसहमहाराजःपत्नीभ्यांतप्तवांस्तपः॥ हिमवंतंसमासाद्यभृगुप्रस्रवणेगिरौ॥५॥अथवर्षशतेपूर्णेतप
साराधितोमुनिः॥सगरायवरंप्रादाद्भृगुःसत्यवतांवरः॥६॥अपत्यलाभःसुमहान्भविष्यतितवानघ॥कीर्त्तिंचाप्रतिमांलो
केप्राप्स्यसेपुरुषर्षभ॥७॥एकाजनयितातातपुत्रंवंशकरंतव॥षष्टिंपुत्रसहस्राणिअपराजनयिष्यति॥८॥भाषमाणंनर
व्याघ्रंराजपुत्र्यौप्रसाद्यतं॥ऊचतुःपरमप्रीतेकृतांजलिपुटेतदा॥९॥एकःकस्याःसुतोब्रह्मन्काबहून्जनयिष्यति॥श्रोतुमि
च्छावहेब्रह्मन्सत्यमस्तुवचस्तव॥१०॥तयोस्तद्वचनंश्रुत्वाभृगुःपरमधार्मिकः॥उवाचपरमांवाणींस्वच्छंदोऽत्रविधीयतां॥
११॥एकोवंशकरोवास्तुबहवोवामहाबलाः॥कीर्त्तिमंतोमहोत्साहाःकावाकंवरमिच्छति॥१२॥मुनेस्तुवचनंश्रुत्वाकेशिनी
रघुनंदन॥पुत्रंवंशकरंरामजग्राहनृपसन्निधौ॥१३॥षष्टिंपुत्रसहस्राणिसुपर्णभगिनीतदा॥महोत्साहान्कीर्त्तिमतोजग्राह
सुमतिःसुतान्॥१४॥प्रदक्षिणमृषिंकृत्वाशिरसाभिप्रणम्यतं॥जगामस्वपुरंराजासभार्योरघुनंदन॥१५॥अथकालेगतेतस्य
ज्येष्ठापुत्रंव्यजायत॥असमंजइतिख्यातंकेशिनीसगरात्मजं॥१६॥सुमतिस्तुनरव्याघ्रगर्भतुंबंव्यजायत॥षष्टिःपुत्रसहस्रा
णितुंबभेदाद्विनिःसृताः॥१७॥घृतपूर्णेषुकुंभेषुधात्र्यस्तान्समवर्द्धयन्॥कालेनमहतासर्वेयौवनंप्रतिपेदिरे॥१८॥अथदी
र्घेणकालेनरूपयौवनशालिनः॥षष्टिःपुत्रसहस्राणिसगरस्याभवंस्तदा॥१९॥सचज्येष्ठोनरश्रेष्ठःसगरस्यात्मसंभवः॥बाला

न्गृहीत्वातुजलेसरय्वांरघुनंदन।२०।प्रक्षिप्यप्राहसन्नित्यंमज्जतस्तान्निरीक्ष्यवै।एवंपापसमाचारःसज्जनप्रतिबाध
क।२१।पौराणामहितेयुक्तःपित्रानिर्वासितःपुरात्।तस्यपुत्रोंऽशुमान्नामअसमंजस्यवीर्यवान्।२२।संमतःसर्वलोकस्य
सर्वस्यापिप्रियंवदः।ततःकालेनमहतामतिःसमभिजायत।२३।सगरस्यनरश्रेष्ठयजेयमितिनिश्चिता।सकृत्वानिश्चयं
राजासोपाध्यायगणस्तदा।२४।यज्ञकर्मणिवेदज्ञोयष्टुंसमुपचक्रमे।२५।इत्यार्षेरामायणेवाल्मीकीयेबालकांडेअष्टत्रिं
शःसर्गः।३८।विश्वामित्रवचःश्रुत्वाकथांतेरघुनंदन।उवाचपरमप्रीतोमुनिंदीप्तमिवानलं।१।श्रोतुमिच्छामिभद्रंतेवि
स्तरेणकथामिमां पूर्वजोमेकथंब्रह्मन्यज्ञंवैसमुपाहरत्।२।तस्यतद्वचनंश्रुत्वाकौतूहलसमन्वितं।विश्वामित्रस्तुका
कुत्स्थमुवाचप्रहसन्निव।३।श्रूयतांविस्तरोरामसगरस्यमहात्मनः।शंकरश्वशुरोनाम्नाहिमवानितिविश्रुतः।४।विंध्य
पर्वतमासाद्यनिरीक्षेतेपरस्परं तयोर्मध्येसमभवद्यज्ञःसपुरुषोत्तम।५।सहिदेशोनरव्याघ्रप्रशस्तोयज्ञकर्मणि।त
स्याश्वचर्यांकाकुत्स्थदृढधन्वामहारथः।६।अंशुमानकरोत्तातसगरस्यमतेस्थितः।तस्यपर्वणितंयज्ञंयजमानस्यवास
वः।७।राक्षसींतनुमास्थाययज्ञियाश्वमपाहरत्।ह्रियमाणेतुकाकुत्स्थतस्मिन्नश्वेमहात्मनः।८।उपाध्यायगणाःसर्वेय
जमानमथाब्रुवन्।अयंपर्वणिवेगेनयज्ञियोश्वोपनीयते।९।हर्तारंजहिकाकुत्स्थहयश्चैवोपनीयतां।यज्ञछिद्रंभवत्येत

त्सर्वेषामशिवायनः॥१०॥तत्तथाक्रियतांराजन्यज्ञोऽछिद्रःकृतोभवेत्॥सोपाध्यायवचःश्रुत्वातस्मिन्सदसिपार्थिवः॥११॥ष
ष्टिंपुत्रसहस्राणिवाक्यमेतदुवाचह॥गतिंपुत्रानपश्यामिरक्षसांपुरुषर्षभाः॥१२॥मंत्रपूतैर्महाभागैरास्थितोपिमहाक्रतुः॥त
द्गच्छथविचिनध्वंपुत्रकाभद्रमस्तुवः॥१३॥समुद्रमालिनींसर्वांपृथिवीमनुगच्छथ॥एकैकंयोजनंपुत्राविस्तारमभिगच्छथ
॥१४॥यावत्तुरगसंदर्शस्तावत्खनतमेदिनीं॥तमेवहयहर्तारंमार्गमाणाममाज्ञया॥१५॥दीक्षितःपौत्रसहितःसोपाध्याय
गणस्त्वहं॥इहस्थास्यामिभद्रंवोयावत्तुरगदर्शनम्॥१६॥तेसर्वेहृष्टमनसोराजपुत्रामहाबलाः॥जग्मुर्महीतलंरामपितु
र्वचनयंत्रिताः॥१७॥योजनायामविस्तारमेकैकोधरणीतलं॥बिभिदुःपुरुषव्याघ्रावज्रस्पर्शसमैर्भुजैः॥१८॥शूलैरशनि
कल्पैश्चहलैश्चापिसुदारुणैः॥भिद्यमानावसुमतीननादरघुनंदन॥१९॥नागानांवध्यमानानामसुराणांचराघव॥राक्षसा
नांदुराधर्षसत्वानांनिनदोभवत्॥२०॥योजनानांसहस्राणिषष्टिंतुरघुनंदन॥बिभिदुर्धरणींरामरसातलमनुत्तमम्॥२१॥
एवंपर्वतसंबाधंजंबूद्वीपंनृपात्मजाः॥खनंतोनृपशार्दूलसर्वतःपरिचक्रमुः॥२२॥ततोदेवाःसगंधर्वाःसासुराःसहपन्न
गाः॥संभ्रांतमनसःसर्वेपितामहमुपागमन्॥२३॥तेप्रसाद्यमहात्मानंविषण्णवदनास्तदा॥ऊचुःपरमसंत्रस्ताःपितामहमि
दंवचः॥२४॥भगवन्पृथिवीसर्वाखन्यतेसगरात्मजैः॥बहवश्चमहात्मानोवध्यंतेजलचारिणः॥२५॥अयंयज्ञहरोस्माक

मनेनाश्वोपनीयते। इतितेसर्वभूतानिहिंसंतिसगरात्मजा॥२६॥ इत्यार्षेरामायणेवाल्मीकीयेवालकांडेएकोनचत्वारिं
शःसर्गः॥३९॥ देवतानांवचः श्रुत्वाभगवान्वैपितामहः॥ प्रत्युवाचसुसंत्रस्तान्कृतांतवलमोहितान्॥१॥ यस्येयंवसुधाकृत्स्ना
वासुदेवस्यधीमतः॥ महिषीमाधवस्यैषासएषभगवान्प्रभुः॥२॥ कापिलंरूपमास्थायधारयत्यनिशंधरां॥ तस्यकोपाग्नि
नादग्धाभविष्यंतिनृपात्मजाः॥३॥ पृथिव्याश्चापिनिर्भेदोदृष्टएवसनातनः॥ सगरस्यचपुत्राणांविनाशोदीर्घदर्शिनां॥४॥
पितामहवचःश्रुत्वात्रयस्त्रिंशदरिंदमाः॥ देवाःपरमसंहृष्टाःपुनर्जग्मुर्यथागतं॥५॥ सगरस्यचपुत्राणांप्रादुरासीन्महा
स्वनः॥ पृथिव्यांभिद्यमानायांनिर्घातसमनिःस्वनः॥६॥ ततोभित्वामहींसर्वांकृत्वाचापिप्रदक्षिणं सहिताःसागराःसर्वेपितरं
वाक्यमब्रुवन्॥७॥ परिक्रांतामहीसर्वासत्ववंतश्चसूदिताः॥ देवदानवरक्षांसिपिशाचोरगपन्नगाः॥८॥ नचपश्यामहेश्वंते
अश्वहर्त्तारमेवच॥ किंकरिष्यामभद्रंतेवुद्धिरत्रविचार्यतां॥९॥ तेषांतद्वचनंश्रुत्वापुत्राणांराजसत्तमः॥ समन्युरब्रवीद्वाक्यं
सगरोरघुनंदन॥१०॥ भूयःखनतभद्रंवोनिर्भिद्यवसुधातलं अश्वहर्त्तारमासाद्यकृतार्थाश्चनिवर्त्तथ॥११॥ पितुर्वचनमासा
द्यसगरस्यमहात्मनः॥ षष्टिःपुत्रसहस्राणिरसातलमभिद्रवत्॥१२॥ खन्यमानेततस्तस्मिन्ददृशुःपर्वतोपमं॥ दिशागजंवि
रूपाक्षंधारयंतंमहीतलं॥१३॥ सपर्वतवनांकृत्स्नांपृथिवींरघुनंदन॥ धारयामासशिरसाविरूपाक्षोमहागजः॥१४॥ यदापर्वे

वा०रा०
४३

णिकाकुत्स्यविश्रमार्थमहागजः खेदाच्चालयतेशीर्षंभूमिकंपस्तदाभवेत् १५ तंतेप्रदक्षिणंकृत्वादिशापालंमहागजं मा
नयंतोहितेरामजग्मुर्भित्वारसातलं तेतः पूर्वांदिशंहित्वादक्षिणांविभिदुःपुनः दक्षिणस्यामपिदिशिददृशुस्तेमहागजं १७ म
हापद्मंमहात्मानंसुमहापर्वतोपमं शिरसाधारयंतंतेविस्मयंजग्मुरुत्तमं १८ तेतंप्रदक्षिणंकृत्वासगरस्यमहात्मनः ष
ष्टिःपुत्रसहस्राणिपश्चिमांविभिदुर्दिशं १९ पश्चिमायामपिदिशिमहांतमचलोपमं दिशागजंसौमनसंददृशुस्तेमहाबलाः
२० तेतंप्रदक्षिणंकृत्वापृष्ट्वाचापिनिरामयं खनंतःसमुपाक्रांतादिशंसोमवतींतदा २१ उत्तरस्यांरघुश्रेष्ठददृशुर्हिम
पांडुरं भद्रंभद्रेणवपुषाधारयंतंमहीमिमां २२ समालभ्यततःसर्वेकृत्वाचैनंप्रदक्षिणं षष्टिःपुत्रसहस्राणिविभिदुर्व
सुधातलं २३ ततःप्रागुत्तरांगत्वासागराःप्रथितांदिशं रोषादभ्यखनन्सर्वेपृथिवींसगरात्मजाः २४ तेतुसर्वेमहात्मा
नोभीमवेगामहाबलाः ददृशुःकपिलंतत्रवासुदेवंसनातनं २५ हयंचतस्यदेवस्यचरंतमविदूरतः प्रहर्षमतुलंप्राप्ताः
सर्वेतेरघुनंदन २६ तेतंयज्ञहनंज्ञात्वाक्रोधपर्याकुलेक्षणाः खनित्रलांगलधरानानावृक्षशिलाधराः २७ अभ्यधाव
तसंक्रुद्धास्तिष्ठतिष्ठेतिचाब्रुवन् अस्माकंत्वंहितुरगंयज्ञियंहृतवानसि २८ दुर्मेधस्त्वंहिसंप्राप्तान्विद्धिनःसगरात्मजा
न् श्रुत्वातद्वचनंतेषांकपिलोरघुनंदन २९ रोषेणमहताविष्टोहुंकारमकरोत्तदा ततस्तेनाप्रमेयेणकपिलेनमहात्मना

पि २

राम
४३

भस्मराशीकृता। सर्वे काकुत्स्थ सगरात्मजा॥ ३० इत्यार्षे रामायणे बालकांडे चत्वारिंशः सर्गः ४० पुत्रांश्चिरगतान्ज्ञात्वा सग
रो रघुनंदन। नप्तारमब्रवीद्राजा दीप्यमानं स्वतेजसा॥ १ शूरश्च कृतविद्यश्च पूर्वैस्तुल्योसि तेजसा। पितॄणां गतिमन्विच्छ येन
चाश्वोपवाहितः॥ २ अंतर्भौमानि सत्वानि वीर्यवंति महांति च तेषां तु प्रतिघातार्थं सासिं गृह्णीष्व कार्मुकं॥ ३ अभिवाद्या
भिवाद्यांस्त्वं हत्वा विघ्नकरानपि। सिद्धार्थः सन्निवर्तस्व मम यज्ञस्य पारग॥ ४ एवमुक्तोंशुमान्सम्यक्सगरेण महात्मना॥
धनुरादाय खड्गं च जगाम लघुविक्रम॥ ५ स खातं पितृभिर्मार्गमंतर्भौमं महात्मभिः। प्रापद्यत नरश्रेष्ठ तेन राज्ञाभिचोदितः
६ देवदानवरक्षोभिः पिशाचपतगोरगैः। पूज्यमानं महातेजा दिशागजमपश्यत॥ ७ स तं प्रदक्षिणं कृत्वा पृष्ट्वा चैव निराम
यं॥ पितॄन्स परिपप्रच्छ वाजिहर्तारमेव च॥ ८ दिशागजस्तु तच्छ्रुत्वा प्रत्युवाच महामति॥ आसमंज कृतार्थस्त्वं महाश्वः
शीघ्रमेष्यसि॥ ९ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सर्वानेव दिशागजान् यथाक्रमं यथान्यायं प्रष्टुं समुपचक्रमे॥ १० तैश्च सर्वैर्दिशाप
लैर्वाक्यज्ञैर्वाक्यकोविदैः पूजितः सहयश्चैवागंतासीत्यभिचोदितः॥ ११ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा जगाम लघुविक्रमः॥ भस्मरा
शीकृता यत्र पितरस्तस्य सागराः॥ १२ स दुःखवशमापन्नस्त्वसमंजसुतस्तदा चुक्रोश परमार्तस्तु वधात्तेषां सुदुःखितः
१३ यज्ञियं च हयं तत्र चरंतमविदूरतः॥ ददर्श पुरुषव्याघ्रो दुःखशोकसमन्वितः॥ १४ स तेषां राजपुत्राणां कर्तुकामो जल

क्रियां॥सजलार्थः महातेजा नचापश्यज्जलाशयं॥१५॥विसार्यनिपुणांदृष्टिंततोपश्यत्खगाधिपं॥पितृणांमातुलंरामसुपर्ण
मनिलोपमं॥१६॥सचैनमब्रवीद्वाक्यंवैनतेयोमहाबलः॥माशुचःपुरुषव्याघ्रवधोयंलोकसंमतः॥१७॥कपिलेनाप्रमेयेनदग्धा
हीमेमहाबलाः॥सलिलंनार्हसेप्राज्ञदातुमेषांहिलौकिकं॥१८॥गंगाहिमवतोज्येष्ठादुहितापुरुषर्षभ॥तस्यांकुरुमहाबाहो॥
पितृणांसलिलक्रियां॥१९॥भस्मराशीकृतानेतान्प्लावयेल्लोकपावनी॥तयाक्लिन्नमिदंभस्मगंगयालोककांतया॥षष्टिंपु
त्रसहस्राणिस्वर्गलोकंगमिष्यति॥२०॥निर्गच्छाश्वंमहाभागसंगृह्यपुरुषर्षभ॥यज्ञंपैतामहंवीरनिवर्तयितुमर्हसि॥२१॥सु
पर्णवचनंश्रुत्वासोंशुमानतिवीर्यवान्॥त्वरितंहयमादायपुनरायान्महातपाः॥२२॥ततोराजानमासाद्यदीक्षितंरघुनं
दन॥न्यवेदयद्यथावृत्तंसुपर्णवचनंतथा॥२३॥तच्छ्रुत्वाघोरसंकाशंवाक्यमंशुमतोनृपः॥यज्ञंनिवर्तयामाससयथाकल्पंय
थाविधि॥२४॥स्वपुरंत्वगमच्छ्रीमानिष्टयज्ञोमहीपतिः॥गंगायाश्चागमेराजानिश्चयंनाध्यगच्छत॥२५॥अगत्वानिश्चयंराजा
कालेनमहतामहान्॥त्रिंशद्वर्षसहस्राणिराज्यंकृत्वादिवंगतः॥२६॥इत्यार्षेरामायणेबालकांडेएकचत्वारिंशःसर्गः॥काल
धर्मंगतेरामसगरेप्रकृतीजनाः॥राजानंरोचयामासुरंशुमंतंसुधार्मिकं॥१॥सराजासुमहानासीदंशुमान्रघुनंदन॥तस्य
पुत्रोमहानासीद्दिलीपइतिविश्रुतः॥२॥तस्मैराज्यंसमादिश्यदिलीपेरघुनंदन॥हिमवच्छिखरेरम्येतपस्तेपेसुदारुणं॥

३ द्वात्रिंशच्छतसाहस्रं वर्षाणि सुमहायशाः॥ तपोवनगतो राजा स्वर्गं लेभे तपोधनः॥ ४ दिलीपस्तु महातेजाः श्रुत्वा पैतामहं वधं॥ दुःखोपहतया बुध्या निश्चयं नाध्यगच्छत॥ ५ कथं गंगावतरणं कथं तेषां जलक्रिया॥ तारयेयं कथं चैतानिति चिंतापरो भवत्॥ ६॥ तस्य चिंतयतो नित्यं धर्मेण विदितात्मनः॥ पुत्रो भगीरथो नाम जज्ञे परमधार्मिकः॥ ७ दिलीपस्तु महातेजा यज्ञैर्वहुभिरिष्टवान्॥ त्रिंशद्वर्षसहस्राणि राजा राज्यमकारयत्॥ ८ अगत्वा निश्चयं राजा तेषामुद्धरणं प्रति व्याधिना नरशार्दूल कालधर्ममुपेयिवान्॥ ९ इंद्रलोकं गते राजा स्वार्जितेनैव कर्मणा राज्ये भगीरथं पुत्रमभिषिच्य नरर्षभ॥ १० भगीरथस्तु राजर्षिर्धार्मिको रघुनंदन। अनपत्यो महाराज प्रजाकामः स चाप्रजा॥ ११ मंत्रिष्वाधायतद्राज्यं गंगावतरणे रतः॥ तपो दीर्घं समातिष्ठद्गोकर्णे रघुनंदन॥ १२ ऊर्ध्ववाहुः पंचतपा मासाहारो जितेंद्रियः॥ तस्य वर्षसहस्राणि घोरे तपसि तिष्ठतः॥ १३ अतीतानि महावाहो तस्य राज्ञो महात्मनः॥ सुप्रीतो भगवान्ब्रह्मा प्रजानां प्रभुरीश्वरः॥ १४ ततः सुरगणैः सार्द्धमुपागम्य पितामहः॥ भगीरथं महात्मानं तप्यमानमथाब्रवीत्॥ १५ भगीरथ महाराज प्रीतस्तेऽहं जनाधिप तपसा च सुतप्तेन वरं वरय सुव्रत॥ १६॥ तमुवाच महातेजाः सर्वलोकपितामहं भगीरथो महावाहुः कृतांजलिपुटः स्थितः॥ १७ यदि मे भगवन्प्रीतो यद्यस्ति तपसः फलं॥ सगरस्यात्मजाः सर्वे मत्तः सलिलमाप्नुयुः॥ १८ गंगायाः सलिलक्लिन्ने भस्मन्येषां महात्मनां॥ स्वर्गं गच्छेयुरत्यंतं सर्वे च प्रपिताम

मा ५

हा॥१९॥देवयाचेहसंतप्तैनीवसीदेत्कुलंचन॥इक्ष्वाकूणांकुलेदेवएषमेस्तुवरःपरः॥२०॥उक्तवाक्यंतुराजानंसर्वलोक
पितामहः॥प्रत्युवाचशुभांवाणीमधुरांमधुराक्षरां॥२१॥मनोरथोमहानेषभगीरथमहारथ॥एवंभवतुभद्रंतेइक्ष्वाकुकुल
वर्द्धन॥२२॥इयंहैमवतीज्येष्ठागंगाहिमवतःसुता॥तांवैधारयितुंराजन्हरस्तत्रनियुज्यतां॥२३॥गंगायाःपतनंराजन्पृथि
वीनसहिष्यते॥तांवैधारयितुंराजन्नान्यंपश्यामिशूलिनः॥२४॥तमेवमुक्त्वाराजानंगंगांचाभाष्यलोककृत्॥जगामत्रि
दिवंदेवैःसर्वैःसहमरुद्गणैः॥२५॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेवालकांडेद्विचत्वारिंशःसर्गः॥४२॥देवदेवेगतेतस्मि
न्सोंगुष्ठाग्रनिपीडितां॥कृत्वावसुमतींरामवत्सरंसमुपासत॥१॥अथसंवत्सरेपूर्णेसर्वलोकनमस्कृतः॥उमापतिःपशु
पतीराजानमिदमब्रवीत्॥२॥प्रीतस्तेहंनरश्रेष्ठकरिष्यामितवप्रियं शिरसाधारयिष्यामि शैलराजसुतामहं॥३॥ततोहै
मवतीज्येष्ठासर्वलोकनमस्कृता॥तदासातिमहद्रूपंकृत्वावेगंचदुःसहं॥४॥आकाशादपतद्रामशिवेशिवशिरस्युत॥अचिं
त्यच्चसादेवीगंगापरमदुर्धरा॥५॥विशाम्यहंहिपातालंस्रोतसागृह्यशंकरं॥तस्यावलेपनंज्ञात्वाक्रुद्धस्तुभगवान्हरः॥
तिरोभावयितुंबुद्धिंचक्रेत्रिनयनस्तदा॥सातस्मिन्पतितापुण्यापुण्येरुद्रस्यमूर्द्धनि॥७॥हिमवत्प्रतिमेरामजटामंडल
गह्वरे॥साकथंचिन्महींगंतुंनाशक्नोद्यत्नमास्थिता॥८॥नैवसानिर्गमंलेभेजटामंडलमंततः॥तत्रैवावभ्रमद्देवीसंवत्सरगणा

न्बहून्॥९॥तामपश्यत्सुनस्तत्रतपःपरममास्थित॥सतेनतोषितश्चासीदत्यंतंरघुनंदन॥१०॥विससर्जततोगंगांहरोबिंदु
सरःप्रति॥तस्यांविसृज्यमानायांसप्तस्रोतांसिजज्ञिरे॥११॥ह्लादिनीपावनीचैवनलिनीचतथैवच॥तिस्रःप्राचींदिशंजग्मुर्गं
गाःशिवजलाःशुभाः॥१२॥सुचक्षुश्चैवसीताचसिंधुश्चैवमहानदी॥तिस्रस्त्वेतादिशंजग्मुःप्रतीचींतुदिशंशुभाः॥१३॥सप्तमी
चान्वगात्तासांभगीरथरथंतदा॥भगीरथोपिराजर्षिर्दिव्यंस्यंदनमास्थित॥१४॥प्रायादग्रेमहातेजागंगातंचाप्यनुव्रज
त्॥गगनाच्छंकरशिरस्ततोधरणिमागता॥१५॥असर्पतजलंतत्रतीव्रशब्दपुरस्कृतं॥मत्स्यकच्छपसंघैश्चशिंशुमारग
णैस्तथा॥१६॥पतद्भिःपतितैश्चैवव्यरोचतवसुंधरा॥ततोदेवर्षिगंधर्वायक्षासिद्धगणास्तथा॥१७॥व्यलोकयंततेतत्रगग
नाद्गांगतांतदा॥विमानैर्नगराकारैर्हयैर्गजवरैस्तदा॥१८॥पारिप्लवगताश्चापिदेवतास्तत्रविष्ठिता॥तदद्भुततमंलोकेगं
गावतरमुत्तमम्॥१९॥दिदृक्षवोदेवगणाःसमीयुरमितौजसः॥संपतद्भिःसुरगणैस्तेषांचाभरणौजसा॥२०॥शतादित्यमि
वाभातिगगनंगततोयदं॥शिंशुमारोरगगणैर्मीनैरपिचचंचलैः॥२१॥विद्युद्भिरिवविक्षिप्तैराकाशमभवत्तदा॥पांडुरैःस
लिलोत्पीडैःकीर्यमाणैःसहस्रधा॥२२॥शारदाभ्रैरिवाकीर्णंगगनंहंससंप्लवैः॥क्वचिद्द्रुततरंयातिकुटिलंक्वचिदायतं॥
२३॥विनतंक्वचिदुद्धूतंक्वचिद्यातिशनैःशनैः॥सलिलेनैवसलिलंक्वचिदभ्याहतंपुनः॥२४॥मुहुरूर्ध्वपथंगत्वापपातव

सुधांपुनः॥ तच्छंकरशिरोभ्रष्टंभ्रष्टंभूमितलेपुनः॥ २५॥ व्यरोचततदातोयंनिर्मलंगतकल्मषं तत्रर्षिगणगंधर्वावसुधात
लवासिनः॥ २६॥ भवांगपतितंतोयंपवित्रमितिपस्पृशुः॥ शापात्प्रपतितायेचगगनाद्वसुधातलं॥ २७॥ कृत्वातत्राभिषेकंते
बभूवुर्गतकल्मषाः॥ धूतपापाःपुनस्तेनतोयेनाथशुभान्विताः॥ २८॥ पुनराकाशमाविश्यस्वान्लोकान्प्रतिपेदिरे॥ मुमुदे
मुदितोलोकस्तेनतोयेनभास्वता॥ २९॥ कृताभिषेकोगंगायांबभूवगतकल्मषः॥ भगीरथोहिराजर्षिर्दिव्यंस्यंदनमास्थितः
३०॥ प्रायादग्रेमहाराजस्तंगंगापृष्ठतोऽन्वगात्॥ देवाःसर्षिगणाःसर्वेदैत्यदानवराक्षसाः॥ ३१॥ गंधर्वयक्षप्रवराःसकिन्न
रमहोरगाः॥ सर्पाश्चाप्सरसोरामभगीरथरथानुगाः॥ ३२॥ गंगामन्वगमन्प्रीताःसर्वेजलचराश्चये॥ यतोभगीरथोराजात
तोगंगायशस्विनी॥ ३३॥ जगामसरितांश्रेष्ठासर्वपापप्रणाशिनी॥ ततोहियजमानस्यजह्नोरद्भुतकर्मणः॥ ३४॥ गंगासंप्लाव
यामासयज्ञवाटंमहात्मनः॥ तस्यावलेपनंज्ञात्वाक्रुद्धोजह्नुश्चराघव॥ ३५॥ अपिबत्तुजलंसर्वंगंगायाःपरमाद्भुतं॥ ततोदेवाः
सगंधर्वाःऋषयश्चसुविस्मिताः॥ ३६॥ पूजयंतिमहात्मानंजह्नुंपुरुषसत्तमं॥ गंगांचापिनयंतिस्मदुहितृत्वेमहात्मनः॥ ३७॥
ततस्तुष्टोमहातेजाःश्रोत्राभ्यामसृजत्प्रभुः॥ तस्माज्जह्नुसुतागंगाप्रोच्यतेजाह्नवीतिच॥ ३८॥ जगामचपुनर्गंगाभगीरथरथा
नुगा सागरंचापिसंप्राप्तासासरित्प्रवरातदा॥ ३९॥ रसातलमुपागच्छत्सिध्यर्थंतस्यकर्मणः॥ भगीरथोपिराजर्षिर्गंगामादाय

यत्नतः॥४०॥पितामहान् भस्मकृतानपश्यद्गतचेतनः।अथतद्भस्मनांराशिंगंगासलिलमुत्तमम्॥४१॥प्लावयत्पूतपाप्मानः
स्वर्गंप्राप्तारघूत्तम॥४२॥इत्यार्षेरामायणेबालकांडेत्रिचत्वारिंशःसर्गः॥४३॥सगत्वासागरंराजागंगयानुगतस्तदा॥प्रविवेश
तलंभूमेर्यत्रते भस्मसात्कृताः॥१॥भस्मन्यथाप्लुतेरामगंगायाःसलिलेनवै॥सर्वलोकप्रभुर्ब्रह्माराजानमिदमब्रवीत्॥२॥ता
रितानरशार्दूलदिवंयाताश्चदेववत्॥षष्टिःपुत्रसहस्राणिसगरस्यमहात्मनः॥३॥सागरस्यजलंलोकेयावत्स्थास्यतिपार्थि
व।सगरस्यात्मजाःसर्वेदिविस्थास्यंतिदेववत्॥४॥इयंचदुहिताज्येष्ठातवगंगाभविष्यति॥त्वत्कृतेनचनाम्नाथलोकेस्थास्य
तिविश्रुता॥५॥गंगात्रिपथगानामदिव्याभागीरथीतिच।त्रीन्पथोभावयंतीतितस्मात्त्रिपथगास्मृता।६॥पितामहानांसर्वेषांत्व
मत्रमनुजाधिप।कुरुष्वसलिलंराजन्प्रतिज्ञामपवर्ज्जय॥७॥पूर्वकेणहितेराजंस्तेनातियशसातदा॥धर्मिणांप्रवरेणाथ
नैषप्राप्तोमनोरथः॥८॥तथैवांशुमतावत्सलोकेप्रतिमतेजसा॥गंगांप्रार्थयतानेतुंप्रतिज्ञानापवर्ज्जिता॥९॥राजर्षिणागुण
वतामहर्षिसमतेजसा॥मत्तुल्यतपसाचैवक्षत्रधर्मस्थितेनच॥१०॥दिलीपेनमहाभागतवपित्रातितेजसा॥पुनर्नशक्नि
तानेतुंगंगांप्रार्थयतानघ॥११॥सात्वयासमतिक्रांताप्रतिज्ञापुरुषर्षभ॥प्राप्तोसिपरमंलोकेयशःपरमसंमतं॥१२॥तच्चगं
गावतरणंत्वयाकृतमरिंदम॥अनेनचभवान्प्राप्तोधर्मस्यायतनंमहत्॥१३॥प्लावयस्वत्वमात्मानंनरोत्तमसदोचिते॥सलि

लेपुरुषश्रेष्ठशुचिःपुण्यफलोभव॥१६॥पितामहानांसर्वेषांकुरुषसलिलक्रियां॥स्वस्तितेस्तुगमिष्यामिस्वंलोकंगम्यतांनृप
इत्येवमुक्त्वादेवेशःसर्वलोकपितामहः यथाऽऽगतंतथागच्छद्देवलोकंमहायशाः॥१८॥भगीरथस्तुराजर्षिःकृत्वासलिलमुत्तमं
यथाक्रमंयथान्यायंसागराणांमहायशाः॥१९॥कृतोदकःशुचीराजास्वपुरंप्रविवेशह समृद्धार्थोनरश्रेष्ठस्वराज्यंप्रशशास
ह॥२०॥प्रमुमोदचलोकस्तंनृपमासाद्यराघव॥नष्टशोकसमृद्धार्थोबभूवविगतज्वरः॥२१॥एषतेरामगंगायाविस्तरोभिहितो
मया॥स्वस्तिप्राप्नुहिभद्रंतेसंध्याकालोतिवर्तते॥२२॥धन्यंयशस्यमायुष्यंपुत्र्यंस्वर्ग्यमथापिच॥यःश्रावयतिविप्रेषुक्षत्रिये
ष्वितरेषुच॥२३॥प्रीयंतेपितरस्तस्यप्रीयंतेदेवतानिच॥इदमाख्यानमायुष्यंगंगावतरणंशुभं॥२४॥यःशृणोतिचकाकुत्स्थ
सर्वान्कामानवाप्नुयात्॥सर्वेपापाःप्रणश्यंतिआयुःकीर्तिश्चवर्द्धते॥२५॥इत्यार्षेश्रीरामायणेबालकांडेचतुश्चत्वारिंशःसर्गः
विश्वामित्रवचःश्रुत्वाराघवःसहलक्ष्मणः॥विस्मयंपरमंगत्वाविश्वामित्रमथाब्रवीत्॥१॥अत्यद्भुतमिदंब्रह्मन्कथितंपरमं
त्वया॥गंगावतरणंपुण्यंसागरस्यापिपूरणं॥२॥क्षणभूतेवनौरात्रिःसंवृत्तेयंपरंतप॥इमांचिंतयतःसर्वांनिखिलेनकथांत
व॥३॥तस्यसाशर्वरीसर्वाममसौमित्रिणासह॥जगामचिंतयानस्यविश्वामित्रकथांशुभां॥४॥ततःप्रभातेविमलेविश्वामित्रंत
पोधनं उवाचराघवोवाक्यंकृताह्निकमरिंदमः॥५॥गताभगवतीरात्रिःश्रोतव्यंपरमाद्भुतं॥तरामसरितांश्रेष्ठांपुण्यांत्रिपथगां

नद्याः॥ घनौरेषा हि सुखास्तीर्णा ऋषीणां पुण्यकर्म्मणां॥ भगवंतमिह प्राप्तं ज्ञात्वा त्वरितमागता॥७ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राघवस्य
महात्मनः॥ संतारं कारयामास सर्षिसंघस्य कौशिकः॥८॥ उत्तरं तीरमासाद्य संपूज्यर्षिगणं ततः॥ गंगाकूले निविष्टास्ते विशालां
ददृशुः पुरीं॥९ ततो मुनिवरस्तूर्णं जगाम सहराघवः॥ विशालां नगरीं रम्यां दिव्यां स्वर्गोपमां तदा॥१०॥ अथ रामो महाप्राज्ञो विश्वा
मित्रं महामुनिं॥ पप्रच्छ प्रांजलिर्भूत्वा विशालामुत्तमां पुरीं॥११ कतमो राजवंशोऽयं विशालायां महामुने॥ श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते
परं कौतूहलं हि मे॥१२ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा रामस्य मुनिपुंगवः॥ आख्यातुं तत्समारेभे विशालस्य पुरातनं॥१३ श्रूयतां राम
शक्रस्य कथां कथयतः श्रुतां॥ अस्मिन्देशे हि यद्वृत्तं शृणु तत्त्वेन राघव॥१४ पूर्वं कृतयुगे राम दितेः पुत्रा महाबलाः॥ अदिते
श्च महाभागा वीर्यवंतः सुधार्मिकाः॥१५ ततस्तेषां नरव्याघ्र बुद्धिरासीन्महात्मनां॥ अमरा विजराश्चैव कथं स्यामो निरामयाः॥
१६ तेषां चिंतयतां तत्र बुद्धिरासीद्विपश्चितां॥ क्षीरोदमथनं कृत्वा रसं प्राप्स्याम तत्र वै॥१७ ततो निश्चित्य मथनं योक्त्रं कृत्वा च
वासुकिं॥ मंथानं मंदरं कृत्वा ममंथुरमितौजसः॥१८ अथ वर्षसहस्रेण योक्त्रसर्पशिरांसि च॥ वमंतोऽतिविषं तत्र ददंशुर्दश
नैः शिलाः॥१९ उत्पपाताग्निसंकाशं हालाहलमहाविषं॥ तेन दग्धं जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषं॥२० अथ देवा महादेवं शंकरं
शरणार्थिनः॥ जग्मुः पशुपतिं रुद्रं त्राहि त्राहीति तुष्टुवुः॥२१ एवमुक्तस्ततो देवैर्देवदेवेश्वरः प्रभुः॥ प्रादुरासीत्ततोऽत्रैव शंखचक्र

धरोहरिः ॥ २२ ॥ उवाचैनं स्मितं कृत्वा रुद्रं शूलधरं हरिः ॥ दैवतैर्मथ्यमाने तु यत्पूर्वं समुपस्थितं ॥ २३ ॥ तत्त्वदीयं सुरश्रेष्ठ सुराणामग्रतो हि यत्
अग्रपूजामिह स्थित्वा गृहाणेदं विषं प्रभो ॥ २४ ॥ इत्युक्त्वा च सुरश्रेष्ठस्तत्रैवांतरधीयत ॥ देवतानां भयं दृष्ट्वा श्रुत्वा वाक्यं तु शार्ङ्गिणः
॥ २५ ॥ हालाहलं विषं घोरं संजग्राहामृतोपमं ॥ देवान्विसृज्य देवेशो जगाम भगवान्हरः ॥ २६ ॥ ततो देवासुराः सर्वे ममंथू रघुनंद
न ॥ प्रविवेशाथ पातालं मंथानः पर्वतोत्तमः ॥ २७ ॥ ततो देवाः सगंधर्वास्तुष्टुवुर्मधुसूदनं ॥ त्वं गतिः सर्वभूतानां विशेषेण दिवौ
कसां ॥ २८ ॥ पालयास्मान्महाबाहो गिरिमुद्धर्तुमर्हसि ॥ इति श्रुत्वा हृषीकेशः कामठं रूपमास्थितः ॥ २९ ॥ पर्वतं पृष्ठतः कृत्वा
शिश्ये तत्रोदधौ हरिः ॥ पर्वताग्रं तु लोकात्मा हस्तेनाक्रम्य केशवः ॥ ३० ॥ देवानां मध्यतः स्थित्वा ममंथ पुरुषोत्तमः ॥ अथ वर्ष
सहस्रेण आयुर्वेदमयः पुमान् ॥ ३१ ॥ उदतिष्ठत्सुधर्मात्मा सदंडः सकमंडलुः ॥ अथ धन्वंतरिर्नाम अप्सराश्च सुवर्चसः ॥ ३२
अप्सु निर्मथनादेव रसात्तस्माद्वरस्त्रियः ॥ उत्पेतुर्मनुजश्रेष्ठ तस्मादप्सरसोऽभवन् ॥ ३३ ॥ षष्टिः कोट्योऽभवंस्तासामप्सरसां
सुवर्चसां ॥ असंख्येयास्तु काकुत्स्थ यास्तासां परिचारिकाः ॥ ३४ ॥ न ताः स्म प्रतिगृह्णंति सर्वे ते देवदानवाः ॥ अप्रतिग्रहणादे
व ता वै साधारणाः स्मृताः ॥ ३५ ॥ वरुणस्य ततः कन्या वारुणी रघुनंदन ॥ उत्पपात महाभागा मार्गमाणा परिग्रहं ॥ ३६ ॥ दितेः पुत्रा न
तां राम जगृहुर्वरुणात्मजां ॥ अदितेस्तु सुता वीर जगृहुस्तामनिंदितां ॥ ३७ ॥ असुरास्तेन दैतेयाः सुरास्तेनादितेः सुताः ॥ हृष्टाः प्रमु

रा१ गेमार

दिताश्चासन्वारुणीग्रहणात्सुराः॥३८॥उच्चैःश्रवाहयःश्रेष्ठोमणिरत्नंचकौस्तुभं॥उदतिष्ठन्नरश्रेष्ठतथैवामृतमुत्तमं
॥३९॥अथतस्यकृतेराममहानासीत्कुलक्षयः॥अदितेस्तुततःपुत्रादितिपुत्रानयोधयन्॥४०॥एकतामगमन्सर्वेअसु
राराक्षसैःसह॥युद्धमासीन्महाघोरंवीरत्रैलोक्यमोहनम्॥४१॥यदाक्षयंगतंसर्वंतदाविष्णुर्महाबलः॥अमृतंसोऽहरत्तू
र्णंमायामास्थायमोहिनीं॥४२॥येगताभिमुखंविष्णुमक्षरंपुरुषोत्तमं॥संपिष्टास्तेतदायुद्धेविष्णुनाप्रभविष्णुना॥४३॥अ
दितेरात्मजावीरादितेःपुत्रान्निजघ्निरे॥अस्मिन्घोरेमहायुद्धेदैतेयादित्ययोर्भृशं॥४४॥निहत्यदितिपुत्रांस्तुराज्यंप्रा
प्यपुरंदरः॥शशासमुदितोलोकान्सर्षिसंघान्सचारणान्॥४५॥इत्यार्षेरामायणेवाल्मीकीयेबालकांडेपंचचत्वा
रिंशःसर्गः॥४५॥हतेषुतेषुपुत्रेषुदितिःपरमदुःखिता॥मारीचंकश्यपंनामभर्तार[illegible]मिदमब्रवीत्॥१॥हतपुत्रा
स्मिभगवंस्तवपुत्रैर्महात्मभिः॥शक्रहंतारमिच्छामिपुत्रंदीर्घतपोर्जितं॥२॥साहंतपश्चरिष्यामिगर्भंमेदातुमर्हसि॥
ईश्वरंशक्रहंतारंत्वमनुज्ञातुमर्हसि॥३॥तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वामारीचःकश्यपस्तदा॥प्रत्युवाचमहातेजादितिंपरम
दुःखितां॥४॥एवंभवतुभद्रंतेशुचिर्भवतपोधने॥जनयिष्यसिपुत्रंत्वंशक्रहंतारमाहवे॥५॥पूर्णेवर्षसहस्रेतुशुचिर्यदि
भविष्यसि॥पुत्रंत्रैलोक्यहंतारंमत्तस्त्वंजनयिष्यसि॥६॥एवमुक्त्वामहातेजाःपाणिनासंममार्ज्जतां॥तामालभ्यततःस्व

स्ति इत्युक्त्वा तपसे ययौ ॥७॥ गते तस्मिन्नरश्रेष्ठ दितिः परमहर्षिता । कुशप्लवं समासाद्य तपस्तेपे सुदारुणं ॥८॥ तपस्त-
स्यां हि कुर्वत्यां परिचर्य्यां चकार ह सहस्राक्षो नरश्रेष्ठ परया गुणसंपदा ॥९॥ अग्निं कुशान्काष्ठमपः फलं मूलं तथैव च
न्यवेदयत्सहस्राक्षो यच्चान्यदपि कांक्षितं ॥१०॥ गात्रसंवाहनैश्चैव श्रमापनयनैस्तथा । शक्रः सर्वेषु कालेषु दितिं परिचचा-
र ह ॥११॥ पूर्णे वर्षसहस्रे सा दशोने रघुनंदन । दितिः परमसंहृष्टा सहस्राक्षमथाब्रवीत् ॥१२॥ तपश्चरंत्या वर्षाणि दश वी-
र्यवतां वर ॥ अवशिष्टानि भद्रं ते भ्रातरं द्रक्ष्यसे ततः ॥१३॥ यमहं त्वत्कृते पुत्र तमाधास्ये जयोत्सुकं ॥ त्रैलोक्यविजयं पुत्र सह
भोक्ष्यसि विज्वरः ॥१४॥ याचितेन सुरश्रेष्ठ पित्रा तव महात्मना ॥ वरो वर्षसहस्रांते मम दत्तः सुतं प्रति ॥१५॥ इत्युक्त्वा च दिति-
स्तत्र प्राप्ते मध्यंदिने श्वरे ॥ निद्रयापहृता देवी पादौ कृत्वाथ शीर्षतः ॥१६॥ दृष्ट्वा तामशुचिं शक्रः पादयोः कृतमूर्द्धजां । शिरः॥
स्थाने कृतौ पादौ जहास स मुमोद च ॥१७॥ तस्याः शरीरविवरं प्रविवेश पुरंदरः ॥ गर्भं च सप्तधा राम चिच्छेद परमात्मवान् ॥१८॥
भिद्यमानस्ततो गर्भो वज्रेण शतपर्वणा । रुरोद सुस्वरं राम ततो दितिरबुध्यत ॥१९॥ मा रुदो मा रुदश्चेति गर्भं शक्रोऽभ्यभाषत ॥
बिभेद च महातेजा रुदंतमपि वासवः ॥२०॥ न हंतव्यं न हंतव्यमित्येव दितिरब्रवीत् । निष्पपात ततः शक्रो मातुर्वचनगौरवा-
त् ॥२१॥ प्रांजलिर्वज्रसहितो दितिं शक्रोऽभ्यभाषत ॥ अशुचिर्देवी सुप्तासि पादयोः कृतमूर्द्धजा ॥२२॥ तदंतरमहं लब्ध्वा श-

कृहंतारमाहवे॥ अभिदंसप्तधादेवितन्मेत्वंक्षंतुमर्हसि॥२३॥ इत्यार्षेश्रीरामायणेवाल्मीकीयेबालकांडेषट्चत्वारि
शःसर्गः॥ सप्तधातुकृतेगर्भेदितिःपरमदुःखिता॥ सहस्राक्षंदुराधर्षंवाक्यंसानुनयाब्रवीत्॥ ममापराधाद्गर्भोयंसप्त
धाशकलीकृतः॥ नापराधोहिदेवेशतवात्रबलसूदन॥२॥ प्रियंत्वत्कृतमिच्छामिममगर्भविपर्यये॥ मरुतांसप्तसप्ता
नांस्थानपालाभवंतुते॥३॥ वातस्कंधाइमेसप्तचरंतुदिविपुत्रक॥ मारुताइतिविख्यातादिव्यरूपममात्मजाः॥४॥
ब्रह्मलोकंचरत्वेकइंद्रलोकंतथापरः॥ दिव्यवायुरितिख्यातस्तृतीयोपिमहायशाः॥५॥ चत्वारस्तुसुरश्रेष्ठदिशोवैत
शासनात्॥ संचरिष्यंतिभद्रंतेकालेवहिममात्मजाः॥६॥ त्वत्कृतेनैवनाम्नावैमारुताइतिविश्रुताः॥ तस्यास्तद्वचनं
श्रुत्वासहस्राक्षःपुरंदरः॥७॥ उवाचप्रांजलिर्वाक्यमितीदंबलसूदनः॥ सर्वमेतद्यथोक्तंतेभविष्यतिनसंशयः॥८॥ विच
रिष्यंतिभद्रंतेदेवरूपास्तवात्मजाः॥ एवंतौनिश्चयंकृत्वामातापुत्रौतपोवने॥९॥ जग्मतुस्त्रिदिवंरामकृतार्थाविति नः
श्रुतं॥ एषदेशःसकाकुत्स्थमहेंद्राध्युषितःपुरा॥१०॥ दितिंयत्रतपस्सिद्धामेवंपरिचचारसः॥ इक्ष्वाकोस्तुनरव्याघ्रपुत्रः
परमधार्मिकः॥११॥ अलंबुसायामुत्पन्नोविशालइतिविश्रुतः॥ तेनचासीदिहस्थानेविशालेतिपुरीकृता॥१२॥ विशालस्य
सुतोरामहेमचंद्रोमहाबलः॥ सुचंद्रइतिविख्यातोहेमचंद्रादनंतरः॥१३॥ सुचंद्रतनयोरामधूम्राश्वइतिविश्रुतः॥ धूम्राश्वत

ति१

॥रा०बा०
॥५०॥

नयश्चापि संजयः समपद्यत ॥१४॥ संजयस्य सुतः श्रीमान्सहदेवः प्रतापवान् ॥ कुशाश्वः सहदेवस्य पुत्रः परमधार्मिकः ॥१५॥ कुशाश्वस्य महातेजाः सोमदत्तः प्रतापवान् ॥ सोमदत्तस्य पुत्रस्तु काकुत्स्थ इति विश्रुतः ॥१६॥ तस्य पुत्रो महातेजाः संप्रत्येष पुरीमिमां आवसत्परमप्रख्यः सुमतिर्नाम दुर्जयः ॥१७॥ इक्ष्वाकोस्तु प्रसादेन सर्वे वैशालिका नृपाः दीर्घायुषो महात्मानो वीर्यवंतः सुधार्मिकाः ॥१८॥ इहाद्य रजनीमेकां सुखं स्वप्स्यामहे वयं ॥ श्वः प्रभाते नरश्रेष्ठ जनकं द्रष्टुमर्हसि ॥१९॥ सुमतिस्तु महातेजा विश्वामित्रमुपागतं ॥ श्रुत्वा नरवरः श्रेष्ठः प्रत्यागच्छन्महायशाः ॥२०॥ पूजां च परमां कृत्वा सोपाध्यायः सबांधवः ॥ प्रांजलिः कुशलं पृष्ट्वा विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥२१॥ धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मि यस्य मे विषयं मुने संप्राप्तो दर्शनं चैव नास्ति धन्यतरो मम ॥२२॥ इत्यार्षे श्रीरामायणे वाल्मीकीये बालकांडे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥ पृष्ट्वा तु कुशलं तत्र परस्परसमागमे ॥ कथांते सुमतिर्वाक्यं व्याजहार महामुनिं ॥१॥ इमौ कुमारौ भद्रं ते देवतुल्यपराक्रमौ ॥ गजसिंहगती वीरौ शार्दूलवृषभोपमौ ॥२॥ पद्मपत्रविशालाक्षौ खड्गतूणीधनुर्धरौ ॥ अश्विनाविव रूपेण समुपस्थितयौवनौ ॥३॥ यदृच्छयेव गां प्राप्तौ देवलोकादिवामरौ ॥ कथं पद्भ्यामिह प्राप्तौ किमर्थं कस्य वा मुने ॥४॥ भूषयंताविमं देशं चंद्रसूर्याविवांबरं ॥ परस्परेण सदृशौ प्रमाणेंगितचेष्टितैः ॥५॥ किमर्थं च नरश्रेष्ठौ संप्राप्तौ दुर्गमे पथि ॥ वरायुधधरौ वीरौ श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥६॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा यथावृत्तं न्यवेद

म ४

राम
५०

यत्। विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राजा परमविस्मितः॥७।अतिथी परमं प्राप्तौ पुत्रौ दशरथस्य तौ। पूजयामास विधिवत्कौ त्से
रार्हौ महाबलौ॥८। ततः परमसत्कारं सुमतेः प्राप्य राघवौ। उष्य तत्र निशामेकां जग्मतुर्मिथिलां ततः।९।तां दृष्ट्वा मुनयः सर्वे ज
नकस्य पुरीं शुभां॥साधु साध्विति शंसंतो मिथिलां समपूजयन्॥१०।मिथिलोपवने तत्र आश्रमं दृश्य राघवः।पुराणं निर्ज्जनं र
म्यं पप्रच्छ मुनिपुंगवं॥११।इदमाश्रमसंकाशं किं न्विदं मुनिवर्जितं॥श्रोतुमिच्छामि भगवन् कस्यायं पूर्व आश्रमः॥१२॥तच्छ्रुत्वा
राघवेणोक्तं वाक्यं वाक्यविशारदः॥प्रत्युवाच महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः।१३।हंत ते कथयिष्यामि शृणु तत्वेन राघ
व॥यस्यैतदाश्रमपदं शप्तं कोपान्महात्मनः॥१४।गौतमस्य नरश्रेष्ठ पूर्वमासीन्महात्मनः।आश्रमो दिव्यसंकाशः सुरैरपि सु
पूजितः॥१५।स चात्र तप आतिष्ठदहल्यासहितः पुरा॥वर्षपूगान्यनेकानि राजपुत्र महायशः॥१६॥कदाचिद्दिवसे राम ततो दूर
गते मुनौ॥तस्यांतरं विदित्वा च सहस्राक्षः शचीपतिः॥मुनिवेषधरो भूत्वा अहल्यामिदमब्रवीत्॥१७॥ऋतुकालं प्रतीक्षंते ना
र्थिनः सुसमाहिते॥संगमं त्वहमिच्छामि त्वया सह सुमध्यमे॥१८।मुनिवेषं सहस्राक्षं विज्ञाय रघुनंदन॥मतिं चकार दुर्मेधा देव
राजकुतूहलात्॥१९॥अथाब्रवीत्सुरश्रेष्ठं कृतार्थेनांतरात्मना।कृतार्थास्मि सुरश्रेष्ठ गच्छ शीघ्रमितः प्रभो॥२०।आत्मानं मां च दे
वेश सर्वथा रक्ष गौतमात्॥इंद्रस्तु प्रहसन्वाक्यमहल्यामिदमब्रवीत्॥२१।सुश्रोणि परितुष्टोस्मि गमिष्यामि यथागतं॥एवं संगम्य

तुतदानिश्चक्रामोटजात्ततः॥२४॥ससंभ्रमात्वरन्रामशंकितोगौतमंप्रति॥ गौतमंसददर्शाथप्रविशंतंमहामुनिं॥२५॥ देवदा
नवदुर्द्धर्षंतपोवलसमन्वितं॥ तीर्थोदकपरिक्लिन्नंदीप्यमानमिवानलं॥२६॥ गृहीतसमिधंतत्रसकुशंमुनिपुंगवं॥ दृष्ट्वासु
रपतिस्त्रस्तोविषण्णवदनोभवत्॥२७॥ अथदृष्ट्वासहस्राक्षंमुनिर्वेषधरंमुनिः॥ दुर्वृत्तंवृत्तसंपन्नोरोषाद्वचनमब्रवीत्॥२८॥
ममरूपंसमास्थायकृतवानसिदुर्मते॥ अकर्तव्यमिदंयस्माद्विफलस्त्वंभविष्यसि॥२९॥ गौतमेनैवमुक्तस्यसरोषेणमहात्मना॥
पेततुर्वृषणौभूमौसहस्राक्षस्यतत्क्षणात्॥२१०॥ तथाशप्त्वाचवैशक्रंभार्यामपिचसप्तवान्॥ इहवर्षसहस्राणिवहूनिनिव
सिष्यसि॥२९॥ वातभक्ष्यानिराहारातप्यंतीभस्मशायिनी॥ अदृश्यासर्वभूतानामाश्रमेस्मिन्वसिष्यसि॥३०॥ यदेतच्चवनंघोरं
रामोदशरथात्मजः॥ आगमिष्यतिदुर्द्धर्षस्तदापूताभविष्यसि ३१ तस्यातिथ्येनदुर्वृत्तेलोभमोहविवर्जिता॥ मत्सकाशंमुदायु
क्तास्वंवपुर्धारयिष्यसि॥३२॥ एवमुक्त्वामहातेजागौतमोदुष्टचारिणीं इममाश्रममुत्सृज्यसिद्धचारणसेविते॥३३॥ इत्यार्षेश्री
रामायणेवालकांडेअष्टचत्वारिंशः सर्गः॥४८॥ अफलस्तुततःशक्रोदेवानग्निपुरोगमान्॥ अब्रवीत्त्रस्तनयनःसिद्धगंधर्व
चारणान्॥१॥ कुर्वतातपसोविघ्नंगौतमस्यमहात्मनः॥ क्रोधमुत्पाद्यहिमयासुरकार्यमिदंकृतं॥२॥ अफलोस्मिकृतस्तेनक्रो
धात्साचनिराकृता॥ शापमोक्षेणमहतातपोस्यापहृतंमया॥३॥ तन्मांसुरवराःसर्वेसर्षिसंघाःसचारणाः॥ सुरकार्यकरंयूयंसफ

४ हिमवच्छिखरेरम्येतपस्तेपेमहातपा ३४

लंकर्तुमर्हथ॥४॥शतक्रतोर्वचःश्रुत्वादेवाःसाग्निपुरोगमाः॥पितृदेवानुपेत्याहुस्सर्वैःसहमरुद्गणैः॥५॥अयंमेषःसवृषणःश
क्रोह्यवृषणःकृतः॥मेषस्यवृषणौगृह्यशक्रायाशुप्रयच्छत॥६॥अफलस्तुकृतोमेषःपरांतुष्टिंप्रदास्यति॥भवतांहर्षणार्थं
चयेचदास्यंतिमानवाः॥अक्षयंहिफलंतेषांयूयंदास्यथपुष्कलं॥७॥अग्नेस्तुवचनंश्रुत्वापितृदेवाःसमागताः॥उत्पाट्यमेषवृ
षणौसहस्राक्षेन्यवेदयन्॥८॥तदाप्रभृतिकाकुत्स्थपितृदेवाःसमागताः॥अफलान्भुंजतेमेषान्फलैस्तेषामयोजयन्॥९॥इंद्र
स्तुमेषवृषणस्तदाप्रभृतिराघव॥गौतमस्यप्रभावेण॥तपसाचमहात्मनः॥१०॥तदागच्छमहातेजआश्रमंपुण्यकर्मणः॥ता
रयैनांमहाभागामहल्यांदेवरूपिणीं॥११॥विश्वामित्रवचःश्रुत्वाराघवःसहलक्ष्मणः॥विश्वामित्रंपुरस्कृत्यआश्रमंप्रविवेश
ह॥१२॥ददर्शचमहाभागांतपसाद्योतितप्रभां लोकैरपिसमागम्यदुर्निरीक्ष्यांसुरासुरैः॥१३॥प्रयत्नान्निर्मितांधात्रादिव्यांमाया
मयीमिव॥धूमेनाभिपरीतांगींदीप्तामग्निशिखामिव॥१४॥सतुषारावृतांसाभ्रांपूर्णचंद्रप्रभामिव॥मध्येंभसोदुराधर्षांदीप्तां
सूर्यप्रभामिव॥१५॥साहिगौतमवाक्येनदुर्निरीक्ष्याबभूवह॥त्रयाणामपिलोकानांयावद्रामस्यदर्शनं॥१६॥शापस्यांतमुपा
गम्यतेषांदर्शनमागता॥राघवौतुतदातस्याःपादौजगृहतुर्मुदा॥स्मरंतीगौतमवचःप्रतिजग्राहसाहितौ॥१७॥पाद्यमर्घ्यं
तथातिथ्यंचकारसुसमाहिता॥प्रतिजग्राहकाकुत्स्थोविधिदृष्टेनकर्मणा॥१८॥पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्देवदुंदुभिनिःस्वनैः॥गं

धर्वाप्सरसां चैव महानासीत्समुत्सव॥२०॥साधुसाध्विति देवास्ता महल्यांसमपूजयन्। तपोबलविशुद्धांगीं गौतमस्यवशानु
गां॥२१॥गौतमोपिमहातेजा अहल्यासहितःसुखी॥रामंसंपूज्य विधिवत्तपस्तेपे महातपा॥२२॥रामोपिपरमां पूजांगौतमस्यम
हामुने॥सकाशाद्विधिवत्प्राप्यजगाममिथिलां तत॥२३॥इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये बालकांडे एकोनपंचाशःसर्ग॥४९॥ततः
प्रागुत्तरांगत्वारामःसौमित्रिणासह। विश्वामित्रंपुरस्कृत्ययज्ञवाटमुपागमत्॥१॥रामस्तुमुनिशार्दूलमुवाच सहलक्ष्मण॥सा
ध्वी यज्ञसमृद्धिर्हिजनकस्यमहात्मन॥२॥बहूनीह सहस्राणिनानादेशनिवासिनां॥ब्राह्मणानां महाभागवेदाध्ययनशा।
लिनां॥३॥ऋषिवाटाश्चदृश्यंतेशकटीशतसंकुला॥देशो विधीयतांब्रह्मन्यत्रवत्स्यामहे वयं॥४॥रामस्यवचनंश्रुत्वा विश्वामि
त्रोमहामुनि॥निवासमकरोद्देशे विविक्तेसलिलान्विते॥५॥विश्वामित्रमनुप्राप्तंश्रुत्वानृपवरस्तदा शतानंदंपुरस्कृत्यपुरोहि
तमनिंदित॥६॥ऋत्विजोपिमहात्मानस्त्वर्घ्यमादायसत्वरं॥प्रत्युज्जगामसहसाविनयेनसमन्वित॥७॥विश्वामित्रायधर्मेण
ददौ धर्मपुरस्कृतं॥प्रतिगृ[illegible]त्यतुतांपूजांजनकस्यमहात्मन॥८॥प[illegible]प्रच्छकुशलंराज्ञोयज्ञस्यचनिरामयं॥सतांश्चाप्यमुनीन्
पृष्ट्वासोपाध्यायपुरोधस॥९॥यथार्हमृषिभिःसर्वैःसमागच्छत्प्रहृष्टवत्॥अथराजामुनिश्रेष्ठंकृतांजलिरभाषत॥१०॥आसनेभग
वानास्तांसहैभिर्मुनिपुंगवै॥जनकस्यवचःश्रुत्वानिषसादमहामुनि॥११॥पुरोधाऋत्विजश्चैवराजाचसहमंत्रिभि॥आसनेषुय

थान्यायमुपविष्टाः समंततः ॥ १२ ॥ दृष्ट्वा स नृपतिस्तत्र विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ अद्य यज्ञसमृद्धिर्मे सफला दैवतैः कृता ॥ १३ ॥
अद्य यज्ञफलं प्राप्तं भगवद्दर्शनान्मया ॥ धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मि यस्य मे मुनिपुंगव ॥ १४ ॥ यज्ञोपसदनं ब्रह्मन् प्राप्तोसि मुनि
भिः सह ॥ द्वादशाहं तु ब्रह्मर्षे दीक्षामाहुर्मनस्विनः ॥ १५ ॥ ततो भागार्थिनो देवान् द्रष्टुमर्हसि कौशिक ॥ इत्युक्त्वा मुनिशार्दूलं प्र
हृष्टवदनस्तदा ॥ १६ ॥ पुनस्तं परिपप्रच्छ प्रांजलिः प्रयतो नृपः ॥ इमौ कुमारौ भद्रं ते देवतुल्यपराक्रमौ ॥ गजतुल्यगती वीरौ शार्दूल
वृषभोपमौ ॥ अश्विनाविव रूपेण समुपस्थितयौवनौ ॥ १८ ॥ यदृच्छयेव गां प्राप्तौ देवलोकादिवामरौ । कथं पद्भ्यामिह प्राप्तौ ।
किमर्थं कस्य वा मुने ॥ १९ ॥ वरायुधधरौ वीरौ कस्य पुत्रौ महामुने ॥ भूषयंताविमं देशं चंद्रसूर्याविवांबरं ॥ २० ॥ परस्परस्य सदृशौ
प्रमाणेंगितचेष्टितैः ॥ काकपक्षधरौ वीरौ श्रोतुमिच्छामि तत्वतः ॥ २१ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा जनकस्य महात्मनः ॥ निवेदयदमे
यात्मा पुत्रौ दशरथस्य तौ ॥ २२ ॥ सिद्धाश्रमनिवासं च राक्षसानां वधं तथा ॥ तत्रागमनमव्यग्रं विशालायाश्च दर्शनं ॥ २३ ॥ अहल्या
दर्शनं चैव गौतमेन समागमं ॥ महाधनुषि जिज्ञासां कर्तुमागमनं तथा ॥ २४ ॥ एतत्सर्वं महातेजा जनकाय महात्मने ॥ निवेद्य
विररामाथ विश्वामित्रो महामुनिः ॥ २५ ॥ इत्यार्षे रामायणे बालकांडे पंचाशः सर्गः ॥ ५० ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रस्य धी
मतः । हृष्टरोमा महातेजाः शतानंदो महातपाः ॥ १ ॥ गौतमस्य सुतो ज्येष्ठस्तपसा द्योतितप्रभः । रामसंदर्शनादेव परं विस्मयमागतः ।

एतौविषण्णौसंप्रेक्ष्यशतानंदोनृपात्मजौ॥सुखासीनोमुनिश्रेष्ठंविश्वामित्रमथाब्रवीत्॥३॥अपितेमुनिशार्दूलमममाता
यशस्विनी॥दर्शिताराजपुत्रायतपोदीर्घमुपागता॥४॥अपिरामेमहातेजाममंमातायशस्विनी वन्यैरुपाहरत्पूजांपू
जार्हेसर्वदेहिनां॥५॥अपिरामायकथितंयद्वृत्तंतत्पुरातनं॥मममातुर्महातेजोदैवेनदुरनुष्ठितं॥६॥अपिकौशिकभद्रं
तेगुरुणाममसंगता॥मममातामुनिश्रेष्ठरामसंदर्शनादितः॥७॥अपिमेगुरुणारामःपूजितःकुशिकात्मज॥इहागतोमहा
तेजाःपूजांप्राप्यमहात्मनः॥८॥अपिशांतेनमनसागुरुर्मेकुशिकात्मज॥इहागतेनरामेणपूजितेनाभिवादितः॥९॥त
च्छ्रुत्वावचनंतस्यविश्वामित्रोमहामुनिः॥प्रत्युवाचशतानंदंवाक्यज्ञोवाक्यकोविदं॥१०॥नातिक्रांतंमुनिश्रेष्ठयत्कर्तव्यं
कृतंमया संगतामुनिनापत्नीभार्गवेणेवरेणुका॥११॥तच्छ्रुत्वावचनंतस्यविश्वामित्रस्यधीमतः॥शतानंदोमहातेजारामंव
चनमब्रवीत्॥१२॥स्वागतंतेनरश्रेष्ठदिष्ट्याप्राप्तोसिराघव विश्वामित्रंपुरस्कृत्यमहर्षिमपराजितं॥१३॥अचिंत्यकर्मातपसा
ब्रह्मर्षिरमितप्रभः॥विश्वामित्रोमहातेजावेत्स्येनंपरमांगतिं॥१४॥ [illegible] नास्तिधन्यतरोरामत्वत्तोन्योभुविकश्चन॥गोप्ताकुशि
कपुत्रस्तेयेनतप्तंमहत्तपः॥१५॥श्रूयतांचाभिधास्यामिकौशिकस्यमहात्मनः॥यथाबलंयथातत्वंतन्मेनिगदतःशृणु॥१६॥रा
जासीदेषधर्मात्मादीर्घकालमरिंदम॥धर्मज्ञःकृतविद्यश्चप्रजानांचहितेरतः॥१७॥प्रजापतिसुतस्त्वासीत्कुशोनाममहीपतिः॥कु

सी१

शस्यपुत्रोवलवान्कुशनाभःसुधार्मिकः।१७।कुशनाभसुतस्त्वासीद्गाधिरित्येवविश्रुतः गाधेःपुत्रोमहातेजाविश्वामि
त्रोमहामुनिः।१९।विश्वामित्रोमहातेजाःपालयामासमेदिनीं।वहुवर्षसहस्राणिराजाराज्यमकारयत्।२०।कदाचित्तुमहा
तेजायोजयित्वावरूथिनीं।अक्षौहिणीपरिवृतःपरिचक्राममेदिनीं।२१।नगराणिचराष्ट्राणिसरितश्चमहागिरीन्।आश्रमा
न्क्रमशोराजाविचरन्नाजगामह।२२।वसिष्ठस्याश्रमपदंनानापुष्पलताद्रुमं।नानामृगगणाकीर्णंसिद्धचारणसेवितं।२३।
देवदानवगंधर्वैःकिन्नरैरुपशोभितं।प्रशांतहरिणाकीर्णंद्विजसंघनिषेवितं।२४।ब्रह्मर्षिगणसंकीर्णंदेवर्षिगणसेवितं।त
पश्चरणसंसिद्धैरग्निकल्पैर्महात्मभिः।२५।सततंसंकुलंश्रीमद्ब्रह्मकल्पैर्महात्मभिः।अब्भक्षैर्वायुभक्षैश्चशीर्णपर्णाशनैस्त
था।२६।फलमूलाशनैर्दांतैर्जितदोषैर्जितेंद्रियैः।ऋषिभिर्वालखिल्यैश्चजपहोमपरायणैः।२७।अन्यैर्वैखानसैश्चैवसमंता
दुपशोभितं।वसिष्ठस्याश्रमपदंब्रह्मलोकमिवापरं।ददर्शजयतांश्रेष्ठोविश्वामित्रोमहावलः।२८।इत्यार्षेरामायणेवाल
कांडेएकपंचाशःसर्गः।५१।तंदृष्ट्वापरमप्रीतोविश्वामित्रोमहावलः।प्रणतोविनयाद्वीरोवसिष्ठंजपतांवरं।१।स्वागतंत
वचेत्युक्तोवसिष्ठेनमहात्मना।आसनंचास्यभगवान्वसिष्ठोव्यादिदेशह।२।उपविष्टायचतदाविश्वामित्रायधीमते।य
थान्यायंमुनिवरःफलमूलमुपाहरत्।३।प्रतिगृह्यतुतांपूजांवसिष्ठाद्राजसत्तमः।तपोग्निहोत्रशिष्येषुकुशलंपर्यपृच्छत।४।

॥रा॰बा॰
॥५४॥

विश्वामित्रोमहातेजावनस्पतिगणेतदा॥सर्वत्रकुशलंप्राहवसिष्ठोराजसत्तमं॥५॥सुखोपविष्टंराजानंविश्वामित्रंमहात
पा॥पप्रच्छजपतांश्रेष्ठोवसिष्ठोब्रह्मणःसुतः॥६॥कच्चित्तेकुशलंराजन्कच्चिद्धर्मेणरंजयन्॥प्रजाःपालयसेराजन्राजवृत्ते
नधार्मिक॥७॥कच्चित्तेसंभृताभृत्याःकच्चित्तिष्ठंतिशासने॥कच्चित्तेविजिताःसर्वेरिपवोरिपुसूदन॥८॥कच्चिद्बलेषुकोशेषु
मित्रेषुचपरंतप॥कुशलंतेनरव्याघ्रपुत्रपौत्रेतथानघ॥९॥सर्वत्रकुशलंराजावसिष्ठंप्रत्युदाहरत्॥विश्वामित्रोमहातेजाव
सिष्ठंविनयान्वितं॥१०॥कृत्वातौसुचिरंकालंधर्मिष्ठौताःकथास्तदा॥मुदापरमयायुक्तौप्रीयेतांतौपरस्परं॥११॥ततोवसिष्ठोभ
गवान्कथांतेरघुनंदन॥विश्वामित्रमिदंवाक्यमुवाचप्रहसन्निव॥१२॥आतिथ्यंकर्तुमिच्छामिबलस्यास्यमहाबल॥तवचै
वाप्रमेयस्ययथार्हंसंप्रतीच्छमे॥१३॥सत्क्रियांहिभवानेतांप्रतीच्छतुमयाकृतां॥राजंस्त्वमतिथिश्रेष्ठःपूजनीयःप्रयत्नतः॥१४॥
एवमुक्तोवसिष्ठेनविश्वामित्रोमहामुनिः॥कृतमित्यब्रवीद्राजापूजावाक्येनमेत्वया॥१५॥फलमूलेनभगवन्विद्यतेयत्तवाश्र
मे॥पाद्येनाचमनीयेनभगवद्दर्शनेनच॥१६॥सर्वथाचमहाप्राज्ञपूजार्हेणसुपूजितः॥१७॥गमिष्यामिनमस्तेस्तुमैत्रेणेक्षस्वचक्षु
षा॥१८॥एवंब्रुवंतंराजानंवसिष्ठःपुनरेवहि॥न्यमंत्रयतधर्मात्मापुनःपुनरुदारधी॥१९॥बाढमित्येवगाधेयोवसिष्ठंप्रत्युवा
चह॥यथाप्रियंभगवतस्तथास्तुमुनिपुंगव॥२०॥एवमुक्तस्तथातेनवसिष्ठोजपतांवरः॥आजुहावततःप्रीतःकल्माषीधूतक

॥राम॥
॥५४॥

ल्मपां॥२०॥एह्येहिशवलेक्षिप्रंशृणुचापिवचोममसवलस्यास्यराजर्षेःकर्त्तुंव्यवसितोस्म्यहं॥२१॥भोजनेनमहार्हेणसत्कारंसं
विधत्स्वमेयस्ययस्ययथाकामंषड्रसेष्वभिपूजितं॥२२॥तत्सर्वंकामधुग्दिव्येअभिवर्षकृतेममरसेनान्नेनपानेनलेह्यचो
ष्येणसंयुतं॥२३॥अन्नानांनिचयंसर्वंसृजस्वशवलेत्वर॥२४॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेबालकांडेद्विपंचाशःसर्गः॥
५२एवमुक्तावसिष्ठेनशवलाशत्रुसूदन॥विदधेकामधुक्कामान्यस्ययस्येप्सितंयथा॥१॥इक्षून्मधूंस्तथालाजान्मैरेयांश्चव
रासवान्॥पानानिचमहार्हाणिभक्ष्यांश्चोच्चावचानपि॥२॥उष्णाढ्यस्यौदनस्यात्रराशयःपर्वतोपमाः॥मृष्टान्नानिसूपांश्च
दधिकुल्यास्तथैवच॥३॥नानास्वादुरसानांचखांडवानांतथैवच॥भोजनानिसुपूर्णानिगोडानिचसहस्रशः॥४॥सर्वमासीत्सुसं
तुष्टंहृष्टपुष्टजनायुतं॥विश्वामित्रवलंरामवसिष्ठेनसुतर्पितं॥५॥विश्वामित्रोपिराजर्षिर्हृष्टपुष्टस्तदाभवत्॥सांतःपुरवरो
राजासब्राह्मणपुरोहितः॥६॥सामात्योमंत्रिसहितःसभृत्यःपूजितस्तदा॥युक्तःपरेणहर्षेणवसिष्ठमिदमब्रवीत्॥७॥पूजितोहं
त्वयाब्रह्मन्पूजार्हेणसुसत्कृतः॥श्रूयतामभिधास्यामिवाक्यंवाक्यविशारद॥८॥गवांशतसहस्रेणदीयतांशवलामम॥
रत्नंहिभगवन्नेतद्रत्नहारीचपार्थिवः॥९॥तस्मान्मेशवलांदेहिममैषाधर्मतोद्विज॥एवमुक्तस्तुभगवान्वसिष्ठोमुनिपुंगवः॥
१०॥विश्वामित्रेणधर्मात्माप्रत्युवाचमहीपतिं॥नाहंशतसहस्रेणनापिकोटिशतैर्गवां॥११॥राजन्दास्यामिशवलांराशिभिरजत

स्य वा ॥ न परित्यागमर्हेयं मत्सकाशादरिंम ॥ १२ ॥ शाश्वती शवला मत्यं कीर्तिरात्मवतो यथा ॥ अस्यां हव्यं च कव्यं च प्राणयात्रा त
थैव च ॥ १३ ॥ आयत्तमग्निहोत्रं च वलिर्होमस्तथैव च ॥ स्वाहाकारवषट्कारौ विद्याश्च विविधास्तथा ॥ १४ ॥ आयत्तमत्र राजर्षे सर्व
मेतन्न संशयः ॥ सर्वस्वमेतत्सत्येन मम तुष्टिकरी तथा ॥ १५ ॥ कारणैर्वहुभी राजन्न दास्ये शवलां तव ॥ वसिष्ठेनैवमुक्तस्तु वि
श्वामित्रो ब्रवीत्तदा ॥ १६ ॥ संरब्धतरमत्यर्थं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ हैरण्यकक्ष्यग्रैवेयान्सुवर्णांकुशभूषितान् ॥ १७ ॥ ददामि कुं
जराणां ते सहस्राणि चतुर्दश ॥ हैरण्यानां रथानां च श्वेताश्वानां चतुर्युजां ॥ १८ ॥ ददामि ते शतान्यष्टौ किंकिणीकविभूषितान् ॥
हयानां देशजातानां कुलजानां महौजसां ॥ १९ ॥ सहस्रमेकं दश च ददामि तव सुव्रत ॥ नानावर्णविभक्तानां वयस्थानां तथैव
च ॥ २० ॥ ददाम्येकां गवां कोटिं शवला दीयतां मम ॥ यावदिच्छसि रत्नानि हिरण्यं वा द्विजोत्तम ॥ २१ ॥ तावद्ददामि ते सर्वं दीयतां ।
शवला मम ॥ एवमुक्तस्तु भगवान्विश्वामित्रेण धीमता ॥ २२ ॥ न दास्यामीति शवलां प्राह राजन्कथंचन ॥ एतदेव हि मे रत्नमेत
देव हि मे धनं ॥ २३ ॥ एतदेव हि मे सर्वमेतदेव हि जीवितं ॥ दर्शश्च पौर्णमासश्च यज्ञाश्चैवाप्तदक्षिणाः ॥ २४ ॥ एतदेव हि मे राज
न् विविधाश्च क्रियास्तथा ॥ अतो मूलाः क्रियाः सर्वाः मम राजन्न संशयः ॥ २५ ॥ वहुना किं प्रलापेन न दास्ये कामदोहिनीं ॥ २६ ॥ इ
त्यार्षे रामायणे वालकांडे त्रिपंचाशः सर्गः ॥ कामधेनुं वसिष्ठोपि यदा न त्यजते मुनिः ॥ तदास्य शवलां राम विश्वामित्रोन्वकर्षत ॥

१॥नीयमानातुशवलारामराज्ञामहात्मना॥दुःखिताचिंतयामासरुदतीशोककर्शिता।२॥परित्यक्तावसिष्ठेनकिमहंसुमहा
त्मना।नाहंराजभृतैर्दीनाह्रियेयभृशदुःखिता॥३॥किंमयापकृतंतस्यमहर्षेर्भावितात्मनः॥यन्मामनागसंदृष्ट्वाभक्तांत्यजति
धार्मिकः॥४॥इतिसंचिंतयित्वातुनिःश्वस्यचपुनःपुनः॥जगामवेगेनतदावसिष्ठंपरमौजसं॥५॥निर्धूयतांस्तदाभृत्यांछतशःशत्रु
सूदन॥जगामानिलवेगेनपादमूलंमहात्मनः॥६॥शवलासारुदंतीचेदमब्रवीत्॥वसिष्ठस्याग्रतःस्थित्वारुदंतीमेघनिःस्व
ना॥७॥भगवन्किंपरित्यक्तात्वयाहंब्रह्मणःसुत॥यस्माद्राजभटामांहिनयंतेत्वत्सकाशतः॥८॥एवमुक्तस्तुब्रह्मर्षिरिदंवच
नमब्रवीत्॥शोकसंतप्तहृदयांस्वसारमिवदुःखितां॥९॥नत्वांत्यजामिशवलेनापिमेपकृतंत्वया॥ एषत्वांनयतेराजावला
न्मत्तोमहावलः॥१०॥नहितुल्यंवलंमह्यंराजात्वद्यविशेषतः॥वलीराजाक्षत्रियश्चपृथिव्याःपतिरेवच॥११॥इयमक्षौहिणीपू
र्णागजवाजिरथाकुला॥हस्तिध्वजसमाकीर्णातेनासौवलवत्तरः॥१२॥एवमुक्तावसिष्ठेनप्रत्युवाचविनीतवत्।वचनंवचन
ज्ञासाब्रह्मर्षिमतुलप्रभं॥१३॥नवलंक्षत्रियस्याहुर्ब्राह्मणावलवत्तराः॥ब्रह्मन्ब्रह्मवलंदिव्यंक्षात्राच्चवलवत्तरं॥१४॥अप्रमेयं
वलंतुभ्यंनत्वयावलवत्तरः॥विश्वामित्रोमहावीर्यस्तेजस्तवदुरासदं॥१५॥नियुंक्ष्वमांमहातेजस्त्वंब्रह्मवलसंभृतां॥तस्यद
र्पंवलंयत्नान्नाशयामिदुरात्मनः॥१६॥इत्युक्तस्तुतयारामवसिष्ठस्तुमहायशाः।सृजस्वेतितदोवाचवलंपरवलार्दनं॥१७॥त

चक्रोशंती ८

॥ रा० बा०
॥५६॥

स्यतद्दृचनंक्षत्वासुरभिःसासृजत्तदा। तस्याहुंकारवोत्सृष्टाःपल्हवाःशतशोनृप॥२१॥नाशयंतिवलंसर्वविश्वामित्रस्यपश्य
तःसराजापरमक्रुद्धःक्रोधविस्फारितेक्षणः॥२२॥पल्हवान्नाशयामासशस्त्रैरुच्चावचैरपि॥विश्वामित्रार्दितान्दृष्ट्वापल्ह
वान्शतशस्तदा॥२०॥भूयएवासृजद्घोरान्छकान्यवनमिश्रितान्॥तैरासीत्संवृताभूमिःशकैर्यवनमिश्रितैः॥२३॥प्रभावद्भि
र्महावीर्यैःहेमकिंजल्कसन्निभैः॥तीक्ष्णासिपट्टिशधरैर्हेमवर्णांवरावृतैः॥२४॥निर्दग्धंतद्बलंसर्वप्रदीप्तैरिवपावकैः ततो
स्त्राणिमहातेजाविश्वामित्रोमुमोचह॥२५॥तैस्तेयवनकांबोजावर्वराश्चाकुलीकृताः॥२६॥इत्यार्षेश्रीरामायणेवालकांडे
चतुःपंचाशःसर्गः॥५४॥ततस्तानाकुलान्दृष्ट्वाविश्वामित्रास्त्रमोहितान्॥वसिष्ठश्चोदयामासकामधुक्सृजयोगतः॥१॥
तस्याहुंकारतोजाताःकांबोजारविसन्निभाः॥ऊधसस्त्वाथसंभूता वर्वराःशस्त्रपाणयः॥२॥योनिदेशाच्चयवनाःशकृद्देशाच्छकाः
स्मृताः॥रोमकूपेषुम्लेछाश्चहारीताःसकिरातकाः॥३॥तैस्तन्निषूदितंसर्वविश्वामित्रस्यतत्क्षणात्॥सपदातिगजंसाश्वंसरथंर
घुनंदन॥४॥दृष्ट्वानिषूदितंसैन्यंवसिष्ठेनमहात्मना॥विश्वामित्रसुतानांतुशतंनानाविधायुधं॥५॥अभ्यधावत्सुसंक्रुद्धंवसि
ष्ठंजपतांवरं॥हुंकारेणैवतान्सर्वान्निर्ददाहमहानृषिः॥६॥तेसाश्वरथपादातावसिष्ठेनमहात्मना॥भस्मीकृतामुहूर्तेनवि
श्वामित्रसुतास्तथा॥७॥दृष्ट्वाविनाशितान्सर्वान्बलंचसुमहायशाः॥सव्रीडंचिंतयाविष्टोविश्वामित्रोभवत्तदा॥८॥समुद्रइ

राम॥
॥५६॥

व निर्वेगो भग्नदंष्ट्र इवोरगः॥ उपरक्त इवादित्यः सद्यो निष्प्रभतां गतः॥९॥ हतपुत्रबलो दीनो लूनपक्ष इव द्विजः॥ हतसर्वबलो
त्साहो निर्वेदं समपद्यत॥१०॥ स पुत्रमेकं राज्याय पालयेति नियुज्य च॥ पृथिवीं क्षत्रधर्मेण वनमेवाभ्यपद्यत॥११॥ स गत्वा हि
मवत्पार्श्वे किन्नरोरगसेविते॥ महादेवप्रसादार्थं तपस्तेपे महातपाः॥१२॥ केनचित्त्वथ कालेन देवेशो वृषभध्वजः॥ दर्श
यामास वरदो विश्वामित्रं महामुनिं॥१३॥ किमर्थं तप्यसे राजन् ब्रूहि यत्ते विवक्षितं॥ वरदोस्मि वरो यस्ते कांक्षितः सो
भिधीयतां॥१४॥ एवमुक्तस्तु देवेन विश्वामित्रो महातपाः॥ प्रणिपत्य महादेवं विश्वामित्रोब्रवीदिदं॥१५॥ यदि तुष्टो महादे
व धनुर्वेदो ममानघ॥ सांगोपांगोपनिषदः सरहस्यः प्रदीयतां॥१६॥ यानि देवेषु चास्त्राणि दानवेषु महर्षिषु॥ गंधर्वयक्षर
क्षस्सु प्रतिभांतु ममानघ॥१७॥ तव प्रसादाद्भवतु देवदेव ममेप्सितं॥ एवमस्त्विति देवेशो वाक्यमुक्त्वा गतस्तदा॥१८॥ प्राप्य
चास्त्राणि देवेशाद्विश्वामित्रो महाबलः॥ दर्पेण महता युक्तो दर्पपूर्णोभवत्तदा॥१९॥ विवर्द्धमानो वीर्येण समुद्र इव पर्वणि॥ हतं
मेने तदा राम वसिष्ठमृषिसत्तमं॥२०॥ ततो गत्वाश्रमपदं मुमोचास्त्राणि पार्थिवः॥ यैस्तत्तपोवनं नाम निर्दग्धं चास्त्रतेजसा॥२१॥
उदीर्यमाणमस्त्रं तद्विश्वामित्रस्य धीमतः॥ दृष्ट्वा विप्रद्रुता भीता मुनयः शतशो दिशः॥२२॥ वसिष्ठस्य च ये शिष्या ये च वै मृगपक्षि
णः॥ विद्रवंति भयाद्भीता नानादिग्भ्यः सहस्रशः॥२३॥ वसिष्ठस्याश्रमपदं शून्यमासीन्महात्मनः॥ मुहूर्तमिव निःशब्दमासीदिरि

णसन्निभं॥२४॥वदतो वै वसिष्ठस्य माभैरिति मुहुर्मुहुः॥ नाशयाम्यद्य गाधेयं नीहारमिव भास्करः॥२५॥ एवमुक्त्वा महातेजा व
सिष्ठो जपतां वरः॥ विश्वामित्रं तदा वाक्यं सरोषमिदमब्रवीत्॥२६॥ आश्रमं चिरसंवृद्धं यद्विनाशितवानसि॥ दुराचारो हि यन्मू
ढ तस्मात्त्वं न भविष्यसि॥२७॥ इत्युक्त्वा परमक्रुद्धो दंडमुद्यम्य सत्वरः॥ विधूम इव कालाग्निर्यमदंडमिवापरं॥२८॥ इत्यार्षे रा
मायणे बालकांडे पंचपंचाशस्सर्गः॥५५॥ एवमुक्तो वसिष्ठेन विश्वामित्रो महाबलः॥ आग्नेयमस्त्रमुद्दिश्य तिष्ठ तिष्ठेति चाब्र
वीत्॥१॥ ब्रह्मदंडं समुद्यम्य कालदंडमिवापरं॥ वसिष्ठो भगवान्क्रोधादिदं वचनमब्रवीत्॥२॥ क्षत्रबंधो स्थितोस्म्येष यद्बलं
तद्विदर्शय॥ नाशयाम्यद्य ते दर्पं शस्त्रस्य तव गाधिज॥३॥ क्व च ते क्षत्रियबलं क्व च ब्रह्मबलं महत्॥ पश्य ब्रह्मबलं दिव्यं मम
क्षत्रियपांसन॥४॥ तस्यास्त्रं गाधिपुत्रस्य घोरमाग्नेयमुत्तमं॥ ब्रह्मदंडेन तच्छांतमग्नेर्वेग इवांभसा॥५॥ वारुणं चैव रौद्रं च ऐंद्रं
पाशुपतं तथा॥ ऐषीकं चापि चिक्षेप कुपितो गाधिनंदनः॥६॥ मानवं मोहनं चैव गांधर्वं स्वापनं तथा॥ जृंभणं मोहनं चैव संतापन
विलापने॥७॥ शोषणं दारणं चैव वज्रमस्त्रं सुदुर्जयं॥ ब्रह्मपाशं कालपाशं वारुणं पाशमेव च॥८॥ पिनाकमस्त्रं दयितं शुष्कार्द्रे
अशनी तथा॥ दंडास्त्रमथ पैशाचं क्रौंचमस्त्रं तथैव च॥९॥ धर्मचक्रं कालचक्रं विष्णुचक्रं तथैव च॥ वायव्यं मथनं चैव अस्त्रं हयशि
रस्तथा॥१०॥ शक्तिद्वयं च चिक्षेप कंकालं मुसलं तथा॥ वैद्याधरं महास्त्रं च कालास्त्रमथ दारुणं॥११॥ त्रिशूलमस्त्रं घोरं च कापाल

मथकंकणं॥एतान्यस्त्राणि चिक्षेप सर्वाणि रघुनंदन॥१२॥वसिष्ठे जपतां श्रेष्ठे तदद्भुतमिवाभवत् तानि सर्वाणि दंडेन
ग्रसते ब्रह्मणः सुतः॥१३॥तेषु शांतेषु ब्रह्मास्त्रं क्षिप्तवान् गाधिनंदनः॥तदस्त्रमुद्यतं दृष्ट्वा देवाः साग्निपुरोगमाः॥१४॥देवर्षी
यश्च संभ्रांता गंधर्वाः समहोरगाः॥त्रैलोक्यमासीत्संत्रस्तं ब्रह्मास्त्रे समुदीरिते॥१५॥तदप्यस्त्रं महाघोरं ब्राह्मं ब्राह्मेण तेज
सा॥वसिष्ठो ग्रसते सर्वं ब्रह्मदंडेन राघव॥१६॥ब्रह्मास्त्रं ग्रसमानस्य वसिष्ठस्य महात्मनः त्रैलोक्यमोहनं रौद्रं रूपमासीत्सुदारु
णं॥१७॥रोमकूपेषु सर्वेषु वसिष्ठस्य महात्मनः॥मरीच्य इव निष्पेतुरग्नेर्धूमाकुलार्चिषः॥१८॥प्राज्वलद्ब्रह्मदंडश्च वसिष्ठस्य क
रोद्यतः॥विधूम इव कालाग्निर्यमदंड इवापरः॥१९॥ततोस्तुवन्मुनिगणा वसिष्ठं जपतां वरं॥अमोघं ते बलं ब्रह्मंस्तेजो धारय तेज
सा॥२०॥निगृहीतस्त्वया ब्रह्मन् विश्वामित्रो महाबलः अमोघं ते बलं श्रेष्ठ लोकाः संतु गतव्यथाः॥२१॥एवमुक्तो महातेजाः शमं च
क्रे महातपाः॥विश्वामित्रो विनिकृतो विनिश्वस्येदमब्रवीत्॥२२॥धिग्बलं क्षत्रियबलं ब्रह्मतेजो बलं बलं एकेन ब्रह्मदंडेन स(र्)
र्वास्त्राणि हतानि मे॥२३॥तदेतत्समीक्ष्याहं प्रसन्नेंद्रियमानसः॥तपो महत्समास्थास्ये यद्वै ब्रह्मत्वकारणं॥२४॥इत्यार्षे रामाय
णे वाल्मीकीये बालकांडे षट्पंचाशः सर्गः॥ततः संतप्तहृदयः स्मरन्निग्रहमात्मनः॥विनिश्वस्य विनिश्वस्य कृतवैरो महात्मना॥१॥
स दक्षिणां दिशं गत्वा महिष्या सह राघव॥तताप परमं घोरं विश्वामित्रो महातपाः॥२॥फलमूलाशनो दांतश्चचार परमं तपः॥अथास्य

५९

जज्ञिरेपुत्राःसत्यधर्मपरायणाः॥३॥हविष्पंदोमधुष्पंदोदृढनेत्रोमहारथः।पूर्णेवर्षसहस्रेतुब्रह्मालोकपितामहः॥४॥अब्रवी
न्मधुरंवाक्यंविश्वामित्रंतपोधनं जिताराजर्षिलोकास्तेतपसाकुशिकात्मज॥५॥अनेनतपसात्वांहिराजर्षिरितिविद्महे
एवमुक्त्वामहातेजाजगामसहदैवतैः॥६॥त्रिविष्टपंब्रह्मलोकंलोकानांपरमेश्वरः।विश्वामित्रोपितच्छ्रुत्वाह्रियाकिंचिदवा
ङ्मुखः॥७॥दुःखेनमहताविष्टःसमन्युरिदमब्रवीत्।तपश्चसुमहत्तप्तंराजर्षिरितिमांविदुः॥८॥देवाःसर्षिगणाःसर्वेनास्ति
मन्येतपःफलं एवंनिश्चित्यमनसाभूयएवमहातपाः॥९॥तपश्चचारधर्मात्माकाकुत्स्थपरमात्मवान्॥एतस्मिन्नेवकालेतु
सत्यवादीजितेंद्रियः॥१०॥त्रिशंकुरितिविख्यातइक्ष्वाकुकुलवर्द्धनः।तस्यबुद्धिःसमुत्पन्नायजेयमितिराघव॥११॥गच्छेयं
स्वशरीरेणदेवतानांपरांगतिं।वसिष्ठंससमाहूयकथयामाससचिंतितं॥१२॥अशक्यमितिचाप्युक्तोवसिष्ठेनमहात्मना।प्र
त्याख्यातोवसिष्ठेनसययौदक्षिणांदिशं॥१३॥ततस्तत्कर्मसिद्ध्यर्थंपुत्रांस्तस्यगतोनृपः।वासिष्ठादीर्घतपसस्तपोयत्रहिते
पिरे॥१४॥त्रिशंकुस्तुमहातेजाःशतंपरमभास्वरं।वसिष्ठपुत्रान्ददृशेतप्यमानान्मनस्विनः॥१५॥सोभिगम्यमहात्मानःसर्वा
नेवगुरोःसुतान्॥अभिवाद्यानुपूर्व्येणह्रियाकिंचिदवाङ्मुखः॥१६॥अब्रवीत्समहात्मानःसर्वानेवकृतांजलिः।शरणंवःप्रप
न्नोहंशरण्यान्शरणंगतः॥१७॥प्रत्याख्यातोहिभद्रंवोवसिष्ठेनमहात्मना।यष्टुकामोमहायज्ञंतदनुज्ञातुमर्हथ॥१८॥गुरुपुत्रा

॥राम॥
॥५८॥

नहं सर्वान्नमस्कृत्य प्रसादये॥ शिरसा प्रणतो याचे ब्राह्मणांस्तपसि स्थितान्॥१९॥ ते मां भवंतः सिध्यर्थं याजयंतु समाहिताः॥ सशरी
रो यथाहं वै देवलोकमवाप्नुयां॥२०॥ प्रत्याख्यातो वसिष्ठेन गतिमन्यां तपोधनाः॥ गुरुपुत्रान् ते सर्वान्नाहं पश्यामि कंचन॥२१॥ इ
क्ष्वाकूणां हि सर्वेषां पुरोधाः परमा गतिः॥ तस्मादनंतरं सर्वे भवंतो दैवतं मम॥२२॥ इत्यार्षे रामायणे बालकांडे सप्तपंचाशः स
र्गः॥५७॥ ततस्त्रिशंकोर्वचनं श्रुत्वा क्रोधसमन्वितं ऋषिपुत्रशतं राम राजानमिदमब्रवीत्॥१॥ प्रत्याख्यातोसि दुर्मेधो गु
रुणा सत्यवादिना॥ तं कथं समतिक्रम्य शाखांतरमुपेयिवान्॥२॥ इक्ष्वाकूणां हि सर्वेषां पुरोधाः परमा गतिः न चातिक्रमि
तुं शक्यं वचनं सत्यवादिनः॥३॥ अशक्यमिति सोवाच वसिष्ठो भगवानृषिः तं वयं वै समाहर्तुं क्रतुं शक्ताः कथंचन॥४॥ बालि
शस्त्वं नरश्रेष्ठ गम्यतां स्वपुरं पुनः॥ याजने भगवान् शक्तस्त्रैलोक्यस्यापि पार्थिव॥५॥ अवमानं कथं कर्तुं तस्य शक्ष्यामहे व
यं तेषां तद्वचनं श्रुत्वा क्रोधपर्याकुलाक्षरं॥६॥ स राजा पुनरेवैतानिदं वचनमब्रवीत्॥ प्रत्याख्यातो भगवता गुरुपुत्रैस्तथै
व हि॥७॥ अन्यां गतिं गमिष्यामि स्वस्ति वोस्तु तपोधनाः॥ ऋषिपुत्रास्तु तच्छ्रुत्वा वाक्यं घोराभिसंहितं॥८॥ शेपुः परमसंक्रुद्धा
श्चंडालत्वं गमिष्यसि॥ इत्युक्त्वा ते महात्मानो विविशुः स्वं स्वमाश्रमं॥९॥ अथ रात्र्यां व्यतीतायां राजा चंडालतां गतः नीलवस्त्रध
रो नीलः परुषो ध्वस्तमूर्धजः॥१०॥ चित्यमाल्यांगरागश्च आयसाभरणोभवत्॥ तं दृष्ट्वा मंत्रिणः सर्वे त्यक्त्वा चंडालरूपिणं॥११॥ प्राद्

वनं सहिता राम पौरा ये स्यानुगामिनः एको हि राजा काकुत्स्थ जगाम परमात्मवान् ॥१२॥ दह्यमानो दिवारात्रं विश्वामित्रं तपोध
नं ॥ विश्वामित्रस्तु तं दृष्ट्वा राजानं विफलीकृतं ॥१३॥ चंडालरूपिणं राम मुनिः कारुण्यमागतः ॥ कारुण्यात्स महातेजा वाक्यं परम
धार्मिकः ॥१४॥ इदं जगाद भद्रं ते राजानं घोरदर्शनं ॥ किमागमनकार्यं ते राजपुत्र महाबल ॥१५॥ अयोध्याधिपते वीर शापाच्चंडा
लतां गतः ॥ अथ तद्वाक्यमाकर्ण्य राजा चंडालतां गतः ॥१६॥ अब्रवीत्प्रांजलिर्वाक्यं वाक्यज्ञो वाक्यकोविदं ॥ प्रत्याख्यातोस्मि गु
रुणा गुरुपुत्रैस्तथैव च ॥१७॥ अनवाप्यैव तं कामं मया प्राप्तो विपर्ययः ॥ सशरीरो दिवं यायामिति मे सौम्य दर्शनं ॥१८॥ मया चेष्टं
क्रतुशतं तच्च नावाप्यते फलं ॥ अनृतं नोक्तपूर्वं मे न च वक्ष्ये कदाचन ॥१९॥ कृच्छ्रेष्वपि गतः सौम्य क्षत्रधर्मेण ते शपे ॥ यज्ञैर्बहु
विधैरिष्टं प्रजा धर्मेण पालिताः ॥२०॥ गुरवश्च महात्मानः शीलवृत्तेन तोषिताः ॥ धर्मे प्रयतमानस्य यज्ञं चाहर्तुमिच्छतः ॥२१॥ परि
तोषं न गच्छंति गुरवो मुनिपुंगव ॥ दैवमेव परं मन्ये पौरुषं तु निरर्थकं ॥२२॥ दैवेनाक्रम्यते सर्वं दैवं हि परमा गतिः ॥ तस्य मे परमा
र्तस्य प्रसादमभिकांक्षतः ॥ कर्तुमर्हसि भद्रं ते दैवोपहतकर्मणः ॥२३॥ नान्यां गतिं गमिष्यामि नान्यच्छरणमस्ति मे ॥ दैवं पु
रुषकारेण निवर्तयितुमर्हसि ॥२४॥ इत्यार्षे रामायणे बालकांडे अष्टपंचाशः सर्गः ॥५८॥ उक्तवाक्यं तु राजानं कृपया कुशिका
त्मजः ॥ अब्रवीन्मधुरं वाक्यं साक्षाच्चंडालतां गतं ॥१॥ इक्ष्वाको स्वागतं वत्स जानामि त्वां सुधार्मिकं ॥ शरणं ते प्रदास्यामि मा भै

षीन्नृपपुंगव॥२॥अहमामंत्रयेसर्वान्महर्षः पुण्यकर्मणः॥ यज्ञसात्वकरान्राजंस्ततोयक्ष्यसिनिर्वृतः॥३॥गुरुशापकृतं
रूपंयदिदंत्वयिवर्त्तते॥अनेनसहरूपेणसशरीरोगमिष्यसि॥४॥हस्तप्राप्तमहंमन्येस्वर्गंतवनराधिप॥यस्त्वंकौ
शिकमागम्यशरण्यंशरणागतः॥५॥एवमुक्त्वामहातेजाःपुत्रान्परमधार्मिकान्॥व्यादिदेशमहाप्राज्ञान्यज्ञसं
भारकारणात्॥६॥सर्वान्शिष्यान्समाहूयवाक्यमेतदुवाचह॥सर्वान्ऋषीन्सवासिष्ठानानयध्वंममाज्ञया॥७॥सशि
ष्यान्सुहृदश्चैवसर्त्विजःसुबहुश्रुतान्॥यदन्योवचनंब्रूयान्मद्वाक्यबलचोदितः॥८॥तत्सर्वमखिलेनोक्तंममाख्ये
यमनादृतं॥तस्यतद्वचनंश्रुत्वादिशोजग्मुस्तदाज्ञया॥९॥आजग्मुरथदेशेभ्यःसर्वेभ्योब्रह्मवादिनः॥तेचशिष्याःसमा
गम्यमुनिंज्वलिततेजसं॥१०॥ऊचुश्चवचनंसर्वेसर्वेषांब्रह्मवादिनां॥श्रुत्वातेवचनंसर्वेसमायांतिद्विजातयः॥११॥स
र्वेदेशेषुचागच्छन्वर्जयित्वामहोदयं॥वासिष्ठंयच्छतंसर्वेक्रोधपर्याकुलाक्षरं॥१२॥यथाहवचनंसर्वंशृणुत्वंमुनिपुंग
व॥क्षत्रियोयाजकोयस्यचंडालस्यविशेषतः॥१३॥कथंसदसिभोक्तारोहविस्तस्यसुरर्षयः॥ब्राह्मणावामहात्मानोभुक्त्वाचां
लभोजनं॥१४॥कथंस्वर्गंगमिष्यंतिविश्वामित्रेणपालिताः॥एतद्वचननैष्ठुर्यमूचुःसंरक्तलोचनाः॥१५॥वासिष्ठामुनिशार्दूलसर्वे
सहमहोदयाः॥तेषांतद्वचनंश्रुत्वासर्वेषांमुनिपुंगवः॥१६॥क्रोधसंरक्तनयनःसरोषमिदमब्रवीत्॥यद्दूषयंत्यदुष्टंमां

६१

तपउग्रंसमास्थितं॥१७॥भस्मीभूतादुरात्मानोभविष्यंतिनसंशयः॥अद्यतेकालपाशेननीतावैवस्वतक्षयं॥१८॥सप्तजातिशता
न्येवमृतपाःसंभवंतुते॥श्वमांसनियताहारामुष्टिकानामनिर्घृणाः॥१९॥विकृताश्चविरूपाश्चलोकाननुचरंत्विमान्॥महोद
यश्चदुर्बुद्धिर्मामदूष्यंत्यदूषयत्॥२०॥दूषितःसर्वलोकेषुनिषादत्वंगमिष्यति॥प्राणातिपातनिरतोनिरनुक्रोशतांगतः॥२१॥
दीर्घकालंममक्रोधाद्दुर्गतिंवर्त्तयिष्यति॥एतावदुक्त्वावचनंविश्वामित्रोमहातपाः॥विरराममहातेजाऋषिमध्येमहामु
निः॥२२॥इत्यार्षेरामायणेबालकांडेएकोनषष्टितमःसर्गः॥तपोबलहतान्ज्ञात्वावासिष्ठान्समहोदयान्॥ऋषिमध्येमहा
तेजाविश्वामित्रोभ्यभाषत॥१॥अयमिक्ष्वाकुदायादस्त्रिशंकुरितिविश्रुतः॥धर्मिष्ठश्चवदान्यश्चमांचैवशरणंगतः॥२॥स्वे
नानेनशरीरेणदेवलोकजिगीषया॥यथायंस्वशरीरेणदेवलोकंगमिष्यति॥३॥तथाप्रवर्त्यतांयज्ञोभवद्भिश्चमयासह॥वि
श्वामित्रवचःश्रुत्वासर्वएवमहर्षयः॥४॥ऊचुःसमेताःसहसाधर्मज्ञाधर्मसंहितं॥अयंकुशिकदायादोमुनिःपरमकोपनः॥५॥
यदाहवचनंसम्यगेतत्कार्यंनसंशयः॥अग्निकल्पोहिभगवान्शापंदास्यतिरोषतः॥६॥तस्मात्प्रवर्त्यतांयज्ञःसशरीरोयथा
दिवि॥गच्छेदिक्ष्वाकुदायादोविश्वामित्रस्यतेजसा॥७॥ततःप्रवर्त्यतांयज्ञःसर्वेसमधितिष्ठत॥एवमुक्त्वामहर्षयःसंजह्रुः॥८
स्ताःक्रियास्तदा॥८॥याजकश्चमहातेजाविश्वामित्रोभवत्क्रतौ॥ऋत्विजश्चानुपूर्व्येणमंत्रवन्मंत्रकोविदाः॥९॥चक्रुःसर्वा

णिकर्म्माणि यथाकल्पं यथाविधि ॥ ततः कालेन महता विश्वामित्रो महातपाः ॥१०॥ चकारावाहनं तत्र भागार्थं सर्वदेवताः ॥ ना
भ्यागमंस्तदा तत्र भागार्थं सर्वदेवताः ॥११॥ ततः कोपसमाविष्टो विश्वामित्रो महामुनिः ॥ स्रुवमुद्यम्य सक्रोधस्त्रिशंकुमिदम
ब्रवीत् ॥१२॥ पश्य मे तपसो वीर्यं स्वार्जितस्य नरेश्वर ॥ एष त्वां स्वशरीरेण नयामि स्वर्गमोजसा ॥१३॥ दुष्प्रापं स्वशरीरेण स्वर्गं ग
च्छ नरेश्वर ॥ स्वार्ज्जितं किंचिदप्यस्ति मया हि तपसः फलं ॥१४॥ राजंस्त्वं तेजसा तस्य सशरीरो दिवं व्रज ॥ उक्तवाक्ये मुनौ तस्मि
न्सशरीरो नरेश्वरः ॥१५॥ दिवं जगाम काकुत्स्थ मुनीनां पश्यतां तदा ॥ स्वर्गलोकं गतं दृष्ट्वा त्रिशंकुं पाकशासनः ॥१६॥ सह
सर्वैः सुरगणैरिदं वचनमब्रवीत् ॥ त्रिशंको गच्छ भूयस्त्वं नासि स्वर्गकृतालयः ॥१७॥ गुरुशापहतो मूढ पत भूमिमवाक्शिराः ॥
एवमुक्तो महेंद्रेण त्रिशंकुरपतत्पुनः ॥१८॥ विक्रोशमानस्त्राहीति विश्वामित्रं तपोधनं ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य क्रोशमानस्य
कौशिकः ॥१९॥ रोषमाहारयत्तीव्रं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ऋषिमध्ये स तेजस्वी प्रजापतिरिवापरः ॥२०॥ सृजन्दक्षिणमार्ग
स्थान्सप्तर्षीनपरान्पुनः ॥ नक्षत्रवंशमपरमसृजत्क्रोधमूर्छितः ॥२१॥ दक्षिणां दिशमास्थाय ऋषिमध्ये महायशाः ॥ सृ
ष्ट्वा नक्षत्रवंशं च क्रोधेन कलुषीकृतः ॥२२॥ अन्यमिंद्रं करिष्यामि लोको वा स्यादनिंद्रकः ॥ देवतान्यपि स क्रोधात्स्रष्टुं स
मुपचक्रमे ॥२३॥ ततः परमसंभ्रांताः सर्षिसंघाः सुरासुराः ॥ विश्वामित्रं महात्मानमूचुः सानुनयं वचः ॥२४॥ अयं राजा महा

भागगुरुशापपरिक्षतः। सशरीरो दिवं यातुं नार्हत्येव तपोधन ॥२५॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा देवानां मुनिपुंगवः। अब्रवीत्सुमहद्वा
क्यं कौशिकः सर्वदेवताः ॥२६॥ सशरीरस्य भद्रं वस्त्रिशंकोरस्य भूपतेः। आरोहणं प्रतिज्ञातं नानृतं कर्त्तुमुत्सहे ॥२७॥ स्वर्गोस्तु
सशरीरस्य त्रिशंकोरस्य शाश्वतः। नक्षत्राणि च सर्वाणि मामकानि ध्रुवाण्यथ ॥२८॥ यावल्लोका धरिष्यंति तिष्ठंत्वेतानि सर्व
शः। मत्कृतानि सुराः सर्वे तदनुज्ञातुमर्हथ ॥ एवमुक्ताः सुराः सर्वे प्रत्यूचुर्मुनिपुंगवं ॥२९॥ एवं भवतु भद्रं ते तिष्ठंत्वेतानि सर्वशः
गगने तान्यनेकानि वैश्वानरपथाद्बहिः ॥३०॥ नक्षत्राणि मुनिश्रेष्ठ तेषु ज्योतिःषु जाज्वलन्। अवाक्शिरास्त्रिशंकुश्च तिष्ठत्व
मरसन्निभः ॥३१॥ अनुयास्यंति चैतानि ज्योतींषि नृपसत्तमं। कृतार्थं कीर्तिमंतं च स्वर्गलोकगतं तथा ॥३२॥ विश्वामित्रस्तु ध
र्मात्मा सर्वदेवैरभिष्टुतः ॥ ऋषिमध्ये महातेजा बाढमित्येव देवताः ॥३३॥ ततो देवा महात्मानः ऋषयश्च तपोधनाः ॥ जग्मु
र्यथागतं सर्वे यज्ञस्यांते नरोत्तम ॥३४॥ इत्यार्षे रामायणे बालकांडे षष्ठितमः सर्गः ॥६०॥ विश्वामित्रो महातेजाः प्रस्थितान्वीक्ष्य
तानृषीन्। अब्रवीन्नरशार्दूल सर्वांस्तान्वनवासिनः ॥१॥ महाविघ्नः प्रवृत्तोयं दक्षिणामास्थितो दिशं। दिशमन्यां प्रपत्स्या
मस्तत्र तप्स्यामहे तपः ॥ पश्चिमायां विशालायां पुष्करेषु महात्मनः। सुखं तपश्चरिष्यामः सुखं तद्धि तपोवनं ॥३॥ एवमुक्त्वा म
हातेजाः पुष्करेषु महामुनिः। तप उग्रं दुराधर्षं तेपे मूलफलाशनः ॥४॥ एतस्मिन्नेव काले तु अयोध्याधिपतिर्महान्। अंब

रीषइतिख्यातोयष्टुंसमुपचक्रमे॥५॥तस्यवैयजमानस्यपशुमिंद्रोजहारह॥प्रनष्टेतुपशौविप्रोराजानमिदमब्रवीत्॥६॥
पशुरभ्याहृतोराजन्प्रनष्टस्तवदुर्नयात्॥अरक्षितारंराजानंघ्नंतिदोषानरेश्वर॥७॥प्रायश्चित्तंमहद्ध्येतन्नरंवापुरुषर्षभ
आनयस्वपशुंशीघ्रंयावत्कर्मप्रवर्त्तते॥८॥उपाध्यायवचःश्रुत्वासराजापुरुषर्षभ॥अन्वियेषमहाबुद्धिःपशुंगोभिःसह
स्रशः॥९॥देशान्जनपदांस्तांस्तान्नगराणिवनानिच॥आश्रमाणिचपुण्यानिमार्गमाणोमहीपतिः॥१०॥सपुत्रसहितंतात
सभार्यंरघुनंदन॥भृगुतुंगेसमासीनमृचीकंसंददर्शह॥११॥तमुवाचमहातेजाःप्रणम्याभिप्रसाद्यच॥ब्रह्मर्षिंतपसादीप्तं
राजर्षिरमितप्रभः॥१२॥पृष्ट्वासर्वत्रकुशलमृचीकंतमिदंवचः॥गवांशतसहस्रेणविक्रीणीषेसुतंयदि॥१३॥पशोरर्थेमहा
भागकृतकृत्योस्मिभार्गव॥सर्वेपरिगतादेशायज्ञियंनलभेपशुं॥१४॥दातुमर्हसिमूल्येनसुतमेकमितोमम॥एवमुक्तो
महातेजाऋचीकस्त्वब्रवीद्वचः॥१५॥नाहंज्येष्ठंनरश्रेष्ठविक्रीणीयांकथंचन॥ऋचीकस्यवचःश्रुत्वातेषांमातामहात्म
नां॥१६॥उवाचनरशार्दूलमंबरीषमिदंवचः॥अविक्रेयंसुतंज्येष्ठंभगवानाहभार्गवः॥१७॥ममापिदयितंविद्धिकनिष्ठंशुन
कंप्रभो॥तस्मात्कनीयसंपुत्रंनदास्येतवपार्थिव॥१८॥प्रायेणहिनरश्रेष्ठज्येष्ठाःपितृषुवल्लभाः॥मातृणांचकनीयांसस्तस्माद्रक्षे
कनीयसं॥१९॥उक्तवाक्येमुनौतस्मिन्मुनिपत्न्यांतथैवच॥शुनःशेपःस्वयंराममध्यमोवाक्यमब्रवीत्॥२०॥पिताज्येष्ठमविक्रे

॥रा०बा०॥
॥६२॥

यंमाताचाहकनीयसं॥विक्रेयंमध्यमंमन्येराजन्पुत्रंनयस्वमां॥२१॥अथराजामहाबाहोवाक्यांतेब्रह्मवादिनः॥हिरण्यस्यसु
वर्णस्यकोटिभीरत्नराशिभिः॥२२॥गवांशतसहस्रेणशुनःशेपंनरेश्वरः॥गृहीत्वापरमप्रीतोजगामरघुनंदन॥२३॥अंबरीषं
राजर्षिःरथमारोप्यसत्वरः॥शुनःशेपंमहातेजाजगामाशुमहायशाः॥२४॥इत्यार्षेरामायणेबालकांडेएकषष्टितमःसर्गः॥शु
नःशेपंनरश्रेष्ठगृहीत्वातुमहायशाः॥व्यश्रमत्पुष्करेराजामध्याह्नेरघुनंदन॥१॥तस्यविश्रममाणस्यशुनःशेपोमहायशाः
पुष्करेज्येष्ठमागम्यविश्वामित्रंददर्शह॥२॥तप्यंतमृषिभिःसार्द्धंमातुलंपरमातुरः॥विषण्णवदनोदीनस्तृष्णयाश्रमेण
च॥३॥पपातांकेमुनेरामवाक्यंचेदमुवाचह॥नमेस्तिमातानपिताज्ञातयोबांधवाःकुतः॥४॥त्रातुमर्हसिमांसौम्यधर्मे
णमुनिपुंगव॥त्रातात्वंहिनरश्रेष्ठसर्वेषांत्वंहिभावनः॥५॥राजाचकृतकार्यःस्यादहंदीर्घायुरव्ययः॥स्वर्गलोकमुपाश्नीयां
तपस्तप्त्वाह्यनुत्तमं॥६॥समेनाथोह्यनाथस्यभवभव्येनचेतसा॥पितेवपुत्रंधर्मात्मंस्त्रातुमर्हसिकिल्बिषात्॥७॥तस्यत
द्वचनंश्रुत्वाविश्वामित्रोमहातपाः॥सांत्वयित्वाबहुविधंपुत्रानिदमुवाचह॥८॥यत्कृतेपितरःपुत्रान्जनयंतिशुभा
र्थिनः॥परलोकहितार्थायतस्यकालोयमागतः॥९॥अयंमुनिसुतोबालोमत्तःशरणमिच्छति॥अस्यजीवितमात्रेणप्रियंकु
रुतपुत्रकाः॥१०॥सर्वेसुकृतकर्माणःसर्वेधर्मपरायणाः॥पशुभूतानरेंद्रस्यतृप्तिमग्नेःप्रयच्छथ॥११॥नाथवांश्चशुनःशेपोय

स्त २
च ५
॥राम॥
॥६२॥

ज्ञश्चाविघ्नतोभवेत्॥देवतास्तर्पिताश्चस्युर्ममचापिकृतंवचः॥१२॥मुनेस्तद्वचनंश्रुत्वामधुच्छंदादयःसुता॥साभिमानंनरश्रेष्ठ
सलीलमिदमब्रुवन्॥१३॥कथमात्मसुतान्हित्वात्रायसेन्यसुतंविभो॥अकार्यमिवपश्यामःश्वमांसमिवभोजने॥१४॥तेषांतद्
वचनंश्रुत्वापुत्राणांमुनिपुंगवः क्रोधसंरक्तनयनोव्याहर्तुमुपचक्रमे॥१५॥निःसाध्वसमिदंप्रोक्तंधर्म्मादपिविगर्हितं॥अति
क्रम्यतुमद्वाक्यंदारुणंरोमहर्षणं॥१६॥श्वमांसभोजिनःसर्वेवासिष्ठाइवजातिषु॥पूर्णंवर्षसहस्रंतुपृथिव्यामनुवत्स्यथ
॥१७॥कृत्वाशापसमायुक्तान्पुत्रान्मुनिवरस्तदा॥शुनःशेपमुवाचार्तंकृत्वारक्षांनिरामयां॥१८॥पवित्रपाशैराबद्धोरक्तमाल्या
नुलेपनः॥वैष्णवंयूपमासाद्यवाग्भिरग्निमुदाहर॥१९॥इंद्रंविष्णुंसुरश्रेष्ठौतोहित्वंमुनिपुंगव॥इमेचगाथेद्वेदिव्येगायेथामु
निपुत्रक॥अंबरीषस्ययज्ञेस्मिं[illegible]स्ततःसिद्धिमवाप्स्यसि॥२०॥शुनःशेपोगृहीत्वातेद्वेगाथेसुसमाहितः॥त्वरयाराजसिंहंतमंब
रीषमुवाचह॥२१॥राजसिंहमहाबुद्धेशीघ्रंगच्छामहेवयं॥निवर्त्तयस्वराजेंद्रदीक्षांचसमुपाहरत्॥२२॥तद्वाक्यमृषिपुत्रस्यश्रु
त्वाहर्षसमन्वितः॥जगामनृपतिःशीघ्रंयज्ञवाटमतंद्रितः॥२३॥सदस्यानुमतेराजापवित्रकृतलक्षणं॥पशुंरक्तांबरंकृत्वायूपेतं
समबंधयत्॥२४॥सबद्धोवाग्भिरग्र्याभिरभितुष्टाववैसुरौ इंद्रमिंद्रानुजंचैवयथावन्मुनिपुत्रकः॥२५॥ततःप्रीतःसहस्राक्षो
रहस्यस्तुतितोषितः॥दीर्घमायुस्तदाप्रादाच्छुनःशेपायवासवः॥२६॥सचराजानरश्रेष्ठयज्ञस्यचसमाप्तवान्॥फलंबहुगुणंराम

वि ३

रा १

सहस्राक्षप्रसादजं ॥२७॥ विश्वामित्रोपि धर्म्मात्मा भूयस्तेपे महातपाः ॥ पुष्करेषु नरश्रेष्ठ दशवर्षशतानि च ॥२८॥ इत्यार्षे रामाय
णे बालकांडे द्विषष्टितमः सर्गः ॥ पूर्णे वर्षसहस्रे तु व्रतस्नातं महामुनिं ॥ अभ्यगच्छन्सुराः सर्वे तपःफलचिकीर्षवः ॥१॥ अब्रवीत्सुम
हातेजा ब्रह्मा सुरुचिरं वचः ॥ ऋषिस्त्वमसि भद्रं ते स्वार्जितैः कर्मभिः शुभैः ॥२॥ तमेवमुक्त्वा देवेशस्त्रिदिवं पुनरभ्ययात् ॥ विश्वा
मित्रो महातेजा भूयस्तेपे महत्तपः ॥३॥ ततः कालेन महता मेनका परमाप्सराः ॥ पुष्करेषु नरश्रेष्ठ स्नातुं समुपचक्रमे ॥४॥ तां दद
र्श महातेजा मेनकां कुशिकात्मजः ॥ रूपेणाप्रतिमां तत्र विद्युतं जलदे यथा ॥५॥ कंदर्पदर्पवशगो मुनिस्तामिदमब्रवीत् ॥ अप्स
रः स्वागतं तेस्तु वस चेह ममाश्रमे ॥६॥ अनुगृह्णीष्व भद्रं ते मदनेन विमोहितं ॥ इत्युक्ता सा वरारोहा तत्रावासमथाकरोत् ॥७॥
तपसो हि महाविघ्नो विश्वामित्रमुपागमत् ॥ तस्यां वसंत्यां वर्षाणि पंच पंच च राघव ॥८॥ विश्वामित्राश्रमे सौम्य सुखेन व्यतिचक्र
मुः ॥ अथ काले गते तस्मिन् विश्वामित्रो महामुनिः ॥९॥ सव्रीड इव संवृत्तश्चिंताशोकपरायणः ॥ बुद्धिर्मुनेः समुत्पन्ना सामर्षा रघुनंद
न ॥१०॥ सर्वे सुराणां कर्मैतत्तपोपहरणं महत् ॥ अहोरात्रापदेशेन गताः संवत्सरा दश ॥११॥ काममोहाभिभूतस्य विघ्नोयं प्रत्युपस्थि
तः ॥ स निःश्वसन्मुनिवरः पश्चात्तापेन दुःखितः ॥१२॥ भीतामप्सरसं दृष्ट्वा वेपंतीं प्रांजलिं स्थितां ॥ मेनकां मधुरैर्वाक्यैर्विसृज्य कु
शिकात्मजः ॥१३॥ उत्तरं पर्वतं राम विश्वामित्रो जगाम ह ॥ स कृत्वा नैष्ठिकीं बुद्धिं जेतुकामो महायशाः ॥१४॥ कौशिकीतीरमासाद्य तपः

स्तेपे दुरासदं ॥ तस्य वर्षसहस्राणि घोरं तप उपासत ॥१५॥ उत्तरे पर्वते राम देवतानामभूद्भयं ॥ अमंत्रयन्समागम्य सर्वे सर्षिग-
णा सुराः ॥१६॥ महर्षिशब्दं लभतां साध्वयं कुशिकात्मजः देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकपितामहः ॥१७॥ अब्रवीन्मधुरं वाक्यं वि-
श्वामित्रं तपोधनम् ॥ महर्षे स्वागतं वत्स तपसोग्रेण तोषितः ॥१८॥ महत्वमृषिमुख्यत्वं ददामि तव कौशिक ब्रह्मणस्तु वचः
श्रुत्वा विश्वामित्रस्तपोधनः ॥१९॥ प्रांजलिः प्रणतो भूत्वा प्रत्युवाच पितामहं ब्रह्मर्षिशब्दमतुलं स्वार्जितैः कर्मभिः शुभैः ॥२०॥
यदि मे भगवानाह ततोहं विजितेंद्रियः ॥ तमुवाच ततो ब्रह्मा न तावत्त्वं जितेंद्रियः ॥२१॥ यतस्व मुनिशार्दूल इत्युक्त्वा त्रिदि-
वंगतः ॥ विप्रस्थितेषु देवेषु विश्वामित्रो महामुनिः ॥२२॥ ऊर्ध्वबाहुर्निरालंबो वायुभक्षस्तपश्चरन् ॥ घर्मे पंचतपा भूत्वा वर्षा-
स्वाकाशसंश्रयः ॥२३॥ शिशिरे सलिलेशायी रात्र्यहानि तपोधनः एवं वर्षसहस्रं हि तपो घोरमुपागमत् ॥२४॥ तस्मिन्संतप्यमा-
ने तु विश्वामित्रे महामुनौ ॥ संतापः सुमहानासीत्सुराणां वासवस्य च ॥२५॥ रंभामप्सरसं शक्रः सर्वैः सह मरुद्गणैः ॥ उवाचात्महि-
तं वाक्यमहितं कौशिकस्य च ॥२६॥ इत्यार्षे रामायणे वा॰ त्रिषष्टितमः सर्गः ॥६३॥ सुरकार्यमिदं रंभे कर्तव्यं सुमहत्त्वया ॥ लोभनं
कौशिकस्येह काममोहसमन्वितं ॥१॥ तथोक्ता साप्सरा राम सहस्राक्षेण धीमता ॥ व्रीडिता प्रांजलिर्वाक्यं प्रत्युवाच सुरेश्वरं ॥२॥
अयं सुरपते घोरो विश्वामित्रो महामुनिः ॥ क्रोधमुत्स्रक्ष्यते घोरं मयि देव न संशयः ॥३॥ ततो हि मे भयं देव प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥

एवमुक्तस्तया राम सभयं भीतया तदा ।४। तामुवाच सहस्राक्षो वेपमानां कृतांजलिं ।मा भैषी रंभे भद्रं ते कुरुष्व मम शासनं ।५।
कोकिलो हृदयग्राही माधवे रुचिरद्रुमे अहं कंदर्पसहितः स्थास्यामि तव पार्श्वतः ।६। त्वं हि रूपं बहुगुणं कृत्वा परमभास्वर
म् ।तमृषिं कौशिकं रंभे भेदयस्व तपस्विनं ।७। सा श्रुत्वा वचनं तस्य कृत्वा रूपमनुत्तमं ।लोभयामास ललिता विश्वामित्रं
शुचिस्मिता ।८। कोकिलस्य तु शुश्राव वल्गु व्याहरतः स्वनं संप्रहृष्टेन मनसा स चैनामन्ववैक्षत ।९। अथ तस्य च शब्देन गीते
नाप्रतिमेन च ।दर्शनेन च रंभाया मुनिः संदेहमागतः ।१०। सहस्राक्षस्य तत्सर्वं विज्ञाय मुनिपुंगवः ।रंभां क्रोधसमावि
ष्टः शशाप कुशिकात्मजः ।११। यन्मां लोभयसे रंभे कामक्रोधजयैषिणं ।दशवर्षसहस्राणि शैली स्थास्यसि दुर्भगे ।१२। ब्रा
ह्मणः सुमहातेजास्तपोबलसमन्वितः ।उद्धरिष्यति रंभे त्वां मत्क्रोधकलुषीकृतां ।१३। एवमुक्त्वा महातेजा विश्वामित्रो महा
मुनिः अशक्नुवन्धारयितुं कोपं संतापमात्मनः ।१४। तस्य शापेन महता रंभा शैली तदाभवत् ।वचः श्रुत्वा च कंदर्पो महर्षेः
स च निर्गतः ।१५। कोपेन च महातेजास्तपोपहरणे कृते इंद्रियैरजितै राम न लेभे शांतिमात्मनः ।१६। बभूवास्य मनश्चिंता त
पोपहरणे कृते ।नैव क्रोधं गमिष्यामि न च वक्ष्ये कथंचन ।१७। अथवा नोच्छ्वसिष्यामि संवत्सरशतान्यपि ।अहं हि शोषयिष्या
मि आत्मानं विजितेंद्रियः ।१८। तावद्यावद्धि मे प्राप्तं ब्राह्मण्यं तपसार्जितं ।अनुच्छ्वसन्नभुंजानस्तिष्ठेयं शाश्वतीः समाः ।१९। नहि

मितप्यमानस्यक्षयंयास्यंतिमूर्तयः॥एवंवर्षसहस्रस्यदीक्षांसमुनिपुंगवः॥२०॥चकाराप्रतिमांलोकेप्रतिज्ञांरघुनंदन॥२१॥इ
त्यार्षेरामा०वा०चतुःषष्टितमःसर्गः॥अथहैमवतींरामदिशंत्यक्त्वामहामुनिः॥पूर्वांदिशमनुप्राप्यतपस्तेपेसुदारुणं॥१॥
मौनंवर्षसहस्रस्यकृत्वाव्रतमनुत्तमं॥चकाराप्रतिमंरामतपःपरमदुष्करं॥२॥पूर्णेवर्षसहस्रेतुकाष्ठभूतंमहामुनिं॥वि
घ्नैर्बहुभिराधूतंक्रोधोनांतरमाविशत्॥३॥सकृत्वानिश्चयंरामतपआतिष्ठताव्ययम्॥तस्यवर्षसहस्रस्यव्रतेपूर्णेमहाव्र
तः॥४॥भोक्तुमारब्धवानन्नंतस्मिन्कालेरघूत्तम॥इंद्रोद्विजातिर्भूत्वान्नंसिद्धमन्नमयाचत॥५॥तस्मैदत्त्वातदासिद्धंसर्वंविप्रा
यनिश्चितः॥निःशेषितेन्नेभगवानभुक्त्वैवमहातपाः॥६॥नकिंचिदवदद्विप्रंमौनव्रतमुपास्थितः॥तथैवासीतुनर्मौनम
नुच्छ्वासंचकारह॥७॥अथवर्षसहस्रंचनोच्छ्वसन्मुनिपुंगवः॥तस्यानुच्छ्वसमानस्यमूर्ध्निधूमोव्यजायत॥८॥त्रैलोक्यंयेनसं
भ्रांतमातापितमिवाभवत्॥ततोदेवर्षिगंधर्वाःपन्नगोरगराक्षसाः॥९॥मोहितास्तपसातस्यतेजसामंदरश्मयः॥कश्मलोपह
ताःसर्वेपितामहमथाब्रुवन्॥१०॥बहुभिःकारणैर्देवविश्वामित्रोमहामुनिः॥लोभितःक्रोधितश्चैवतपसाचाभिवर्द्धते॥११॥
नह्यस्यवृजिनंकिंचिद्दृश्यतेसूक्ष्ममप्युत नदीयतेयदित्वस्यमनसायदभीप्सितं॥१२॥विनाशयतित्रैलोक्यंतपसासच
राचरम्॥व्याकुलाश्चदिशःसर्वानकिंचित्प्रकाशते॥१३॥सागराःक्षुभिताःसर्वेविशीर्यंतेचपर्वताः॥प्रकंपतेचपृथिवीवायु

वीतीहसंकुलः॥१४॥ब्रह्मन्नप्रतिजानीमोनास्तिकोजायतेजनः।संमूढमिवत्रैलोक्यंसंप्रक्षुभितमानसं॥१५॥भास्करोनिःप्रभश्चै
वमहर्षेस्तस्यतेजसा।बुद्धिंनकुरुतेयावन्नाशेदेवमहामुनिः॥१६॥तावत्प्रसाद्योभगवानग्निरूपोमहाद्युतिः।कालाग्निनाय
थापूर्वंत्रैलोक्यंदह्यतेखिलं॥१७॥देवराज्यंचिकीर्षेतदीयतामस्ययन्मनः।ततःसुरगणाःसर्वेपितामहपुरोगमाः॥१८॥विश्वा
मित्रंमहात्मानंवाक्यंमधुरमब्रुवन्।ब्रह्मर्षेस्वागतंतेस्तुतपसास्मसुतोषिताः॥१९॥ब्राह्मण्यंतपसोग्रेणप्राप्तवानसिकौशि
क।दीर्घमायुश्चतेब्रह्मन्ददामिसमरुद्गणः॥२०॥स्वस्तिप्राप्नुहिभद्रंतेगच्छसौम्ययथासुखं।पितामहवचःश्रुत्वासर्वेषां
त्रिदिवौकसां॥२१॥कृत्वाप्रणामंमुदितोव्याजहारमहामुनिः।ब्राह्मण्यंयदिमेप्राप्तंदीर्घमायुस्तथैवच॥२२॥ओंकारोथवषट्का
रोवेदाश्चवरयंतुमां।क्षत्रवेदविदांश्रेष्ठोब्रह्मवेदविदामपि॥२३॥ब्रह्मपुत्रोवसिष्ठोमामेवंवदतुदेवताः।यद्येवंपरमःकामः
कृतोयांतुसुरर्षभाः॥२४॥ततःप्रसादितोदेवैर्वसिष्ठोजपतांवरः।सख्यंचकारब्रह्मर्षिरेवमस्त्वितिचाब्रवीत्॥२५॥ब्रह्मर्षित्वंन
संदेहःसर्वंसंपद्यतेतव।इत्युक्त्वादेवताश्चापिसर्वाजग्मुर्यथागतं॥२६॥विश्वामित्रोपिधर्मात्मालब्ध्वाब्राह्मण्यमुत्तमं।पूजयामा
सब्रह्मर्षिंवसिष्ठंजपतांवरं॥२७॥कृतकामोमहींसर्वांचचारतपसिस्थितः।एवंत्वनेनब्राह्मण्यंप्राप्तंराममहात्मना॥२८॥एषराम
मुनिश्रेष्ठएषविग्रहवांस्तपः।एषधर्मपरोनित्यंवीर्यस्यैषपरायणं॥२९॥एवमुक्त्वामहातेजाविररामद्विजोत्तमः।शतानंदव

वः श्रुत्वा राममलक्ष्मणसन्निधौ ॥३०॥ जनकः प्रांजलिर्वाक्यमुवाच कुशिकात्मजं ॥ धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मि यस्य मे मुनिपुंगव ॥
३१॥ यज्ञं काकुत्स्थसहितः प्राप्तवानसि कौशिक ॥ पावितोहं त्वया ब्रह्मन् दर्शनेन महामुने ॥३२॥ गुणा बहुविधाः प्राप्तास्तव सं
दर्शनान्मया ॥ विस्तरेण च वै ब्रह्मन् कीर्त्यमानं महत्तपः ॥३३॥ श्रुतं मया महातेजो रामेण च महात्मना ॥ सदस्यैः प्राप्य च सदः श्रु
तास्ते बहवो गुणाः ॥३४॥ अप्रमेयं तपस्तुभ्यमप्रमेयं च ते बलं ॥ अप्रमेया गुणाश्चैव नित्यं ते कुशिकात्मज ॥३५॥ तृप्तिराश्चर्यभू
तानां कथानां नास्ति मे विभो ॥ कर्मकालो मुनिश्रेष्ठ लंबते रविमंडलं ॥३६॥ श्वः प्रभाते महातेजो द्रष्टुमर्हसि मां पुनः स्वागतं जप
तां श्रेष्ठ मामनुज्ञातुमर्हसि ॥३७॥ एवमुक्तो मुनिवरः प्रशस्य पुरुषर्षभं ॥ विससर्ज्जाशु जनकं प्रीतं प्रीतमनास्तदा ॥३८॥ एवमु
क्त्वा मुनिश्रेष्ठं वैदेहो मिथिलाधिपः ॥ प्रदक्षिणं चकाराशु सोपाध्यायसबांधवः ॥३९॥ विश्वामित्रोपि धर्मात्मा सहरामः सलक्ष्म
णः ॥ स्ववासमभिचक्राम पूज्यमानो महात्मभिः ॥४०॥ इत्यार्षे श्रीरामायणे वाल्मीकीये बालकांडे पंचषष्टितमः सर्गः ॥६५॥ ततः प्र
भाते विमले कृतकर्मा नराधिपः ॥ विश्वामित्रं महात्मानमाजुहाव सराघवं ॥१॥ तमर्चयित्वा धर्मात्मा शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥ राघ
वौ च महात्मानौ तदा वाक्यमुवाच ह ॥२॥ भगवन् स्वागतं तेस्तु किं करोमि तवानघ ॥ भवानाज्ञापयितुमामाज्ञाप्यो भवता त्व
हं ॥३॥ एवमुक्तः स धर्मात्मा जनकेन महात्मना ॥ प्रत्युवाच मुनिश्रेष्ठो वाक्यं वाक्यविशारदः ॥४॥ पुत्रौ दशरथस्येमौ क्षत्रियौ लोक

विश्रुतौ॥द्रष्टुकामौधनुःश्रेष्ठंयदेतत्त्वयितिष्ठति॥५॥एतद्दर्शयभद्रंतेकृतकामौनृपात्मजौ॥दर्शनादस्यधनुषोयथेष्टंप्रतिया
स्यतः॥६॥एवमुक्तस्तुजनकःप्रत्युवाचमहामुनिं॥श्रूयतामस्यधनुषोयदर्थमिहतिष्ठति॥७॥देवरातइतिख्यातोनिमेर्ज्येष्ठोम
हीपतिः॥न्यासोयंतस्यभगवन्हस्तेदत्तोमहात्मनः॥८॥दक्षयज्ञवधेपूर्वंधनुरायम्यवीर्यवान्॥विध्वस्यत्रिदशान्रोषात्स
लीलमिदमब्रवीत्॥९॥यस्माद्भागार्थिनोभागान्नाकल्पयतमेसुराः॥वरांगाणिमहार्हाणिधनुषाशातयामिवः॥१०॥ततोविम
नसःसर्वेदेवावैमुनिपुंगव॥प्रसादयंतदेवेशंतेषांप्रीतोभवद्भवः॥११॥प्रीतियुक्तस्तुसर्वेषांददौतेषांमहात्मनां॥तदेतद्देवदे
वस्यधनूरत्नंमहात्मनः॥१२॥न्यासभूतंतदान्यस्तमस्माकंपूर्वजेविभो॥अथमेकृषतःक्षेत्रंलांगलादुत्थिताततः॥१३॥क्षेत्रंशो
धयतालब्धानाम्नासीतेतिविश्रुता॥भूतलादुत्थितासातुव्यवर्द्धतममात्मजा॥१४॥वीर्यशुल्केतिमेकन्यास्थापितेयमयोनि
जा॥भूतलादुत्थितांतांतुवर्द्धमानांममात्मजां॥१५॥वरयामासुरागत्यराजानोमुनिपुंगव॥तेषांवरयतांकन्यांसर्वेषांपृथिवी
क्षितां॥१६॥वीर्यशुल्केतिभगवन्नददामिसुतामहं॥ततःसर्वेनृपतयःसमेत्यमुनिपुंगव॥१७॥मिथिलामभ्युपागम्यवीर्यंजिज्ञा
सवस्तदा॥तेषांजिज्ञासमानानांशैवंधनुरुपाहृतं॥१८॥नशेकुर्ग्रहणेतस्यधनुषस्तोलनेपिवा॥तेषांवीर्यवतांवीर्यमल्पंज्ञात्वा
महामुने॥१९॥प्रत्याख्यातानृपतयस्तन्निबोधतपोधन॥ततःपरमकोपेनराजानोमुनिपुंगव॥२०॥अरुंधन्मिथिलांसर्वेवीर्य

संदेहमागता॥ आत्मानमवधूतं मे विज्ञाय नृपपुंगवा॥२१॥ रोषेन महता विष्टाः पीडयन्मिथिलां पुरीं॥ ततः संवत्सरे पूर्णे क्षयं या
तानि सर्वशः॥२२॥ साधनानि मुनिश्रेष्ठ ततोहं भृशदुःखितः॥ ततो देवगणान्सर्वांस्तपसाहं प्रसादयं॥२३॥ ददुश्च परमप्रीता
श्चतुरंगबलं सुराः॥ ततो भग्ना नृपतयो हन्यमाना दिशो ययुः॥२४॥ अवीर्या वीर्यसंदिग्धाः सामात्याः पापकारिणः॥ तदेतन्मु
निशार्दूल धनुः परमभास्वरं॥२५॥ रामलक्ष्मणयोश्चापि दर्शयिष्यामि सुव्रत॥ यद्यस्य धनुषो रामः कुर्यादारोपणं मुने॥२६॥ सु
तामयोनिजां सीतां दद्यां दाशरथेरहं॥२७॥ इत्यार्षे श्रीरामायणे वाल्मीकीये बालकांडे षट्षष्टितमः सर्गः॥६६॥ जनकस्य वचः
श्रुत्वा विश्वामित्रो महामुनिः॥ धनुर्दर्शय रामाय इति होवाच पार्थिवं॥१॥ ततः स राजा जनकः सचिवान्व्यादिदेश ह॥ धनुरानीय
तां दिव्यं गंधमाल्यानुलेपितं॥२॥ जनकेन समादिष्टाः सचिवाः प्राविशन्पुरं॥ तद्धनुः पुरतः कृत्वा निर्जग्मुरमितौजसः॥३॥ नृणां श
तानि पंचाशद्व्यायतानां महात्मनां॥ मंजूषामष्टचक्रां तां समुद्धुस्ते कथंचन॥४॥ तामादाय सुमंजूषामायसीं यत्र तद्धनुः सुरो
पमं ते जनकमूचुर्नृपतिमंत्रिणः॥५॥ इदं धनुर्वरं राजन्पूजितं सर्वराजभिः॥ मिथिलाधिप राजेंद्र दर्शनीयं यदिच्छसि॥६॥ तेषां
नृपो वचः श्रुत्वा कृतांजलिरभाषत॥ विश्वामित्रं महात्मानं तावुभौ रामलक्ष्मणौ॥७॥ इदं धनुर्वरं ब्रह्मन्जनकैरभिपूजितं॥ राज
भिश्च महावीर्यैरशक्तैः पूरितुं तदा॥८॥ नैतत्सुरगणाः सर्वे सासुरा न च राक्षसाः॥ गंधर्वयक्षप्रवराः सकिन्नरमहोरगाः॥९॥ क्व गति

र्मानुषाणां च धनुषोस्य प्रपूरणे ॥ आरोपणे समायोगे वेपने तोलने तथा ॥ १० ॥ तदेतद्धनुषां श्रेष्ठमानीतं मुनिपुंगव ॥ दर्शयेत
न्महाभाग अनयो राजपुत्रयोः ॥ ११ ॥ विश्वामित्रः सरामस्तु श्रुत्वा जनकभाषितं ॥ वत्स राम धनुः पश्य इति राघवमब्रवीत् ॥ १२ ॥ म
हर्षेर्वचनाद्रामो यत्र तिष्ठति तद्धनुः ॥ मंजूषां तामपावृत्य दृष्ट्वा धनुरथाब्रवीत् ॥ १३ ॥ इदं धनुर्वरं दिव्यं संस्पृशामीह पाणिना यत्न
वांश्च भविष्यामि तोलने पूरणेपि वा ॥ १४ ॥ बाढमित्यब्रवीद्राजा मुनिश्च समभाषत ॥ लीलया स धनुर्मध्ये जग्राह वचनान्मुने ॥ १५
पश्यतां नृसहस्राणां बहूनां रघुनंदनः ॥ आरोपयत्स धर्मात्मा सलीलमिव तद्धनुः ॥ १६ ॥ आरोपयित्वा मौर्वीं च पूरयामास तद्धनुः
तद्बभंज धनुर्मध्ये नरश्रेष्ठो महायशाः ॥ १७ ॥ तस्य शब्दो महानासीन्निर्घातसमनिस्वनः ॥ भूमिकंपश्च सुमहान्पर्वतस्येव दीर्यतः
॥ १८ ॥ निपेतुश्च नराः सर्वे तेन शब्देन मोहिताः ॥ वर्जयित्वा मुनिवरं राजानं तौ च राघवौ ॥ १९ ॥ प्रत्याश्वस्ते जने तस्मिन्राजा विगतसाध्व
सः ॥ उवाच प्रांजलिर्वाक्यं वाक्यज्ञो मुनिपुंगवं ॥ २० ॥ भगवन्दृष्टवीर्यो मे रामो दशरथात्मजः ॥ अत्यद्भुतमचिंत्यं च अतर्कितमिदं म
या ॥ २१ ॥ जनकानां कुले कीर्तिमाहरिष्यति मे सुता ॥ सीता भर्तारमासाद्य रामं दशरथात्मजं ॥ २२ ॥ मम सत्या प्रतिज्ञा सा वीर्यशुल्के
ति कौशिक ॥ सीता प्राणैर्बहुमता देया रामाय मे सुता ॥ २३ ॥ भवतोनुमते ब्रह्मन्शीघ्रं गच्छंतु मंत्रिणः ॥ मम कौशिक भद्रं ते अयोध्यां त्व
रिता रथैः ॥ २४ ॥ राजानं प्रश्रितैर्वाक्यैरानयंतु पुरं मम ॥ प्रदानं वीर्यशुल्कायाः कथयंतु च सर्वशः ॥ २५ ॥ मुनिगुप्तौ च काकुत्स्थौ क

थयंतुनृपायवै॥प्रीतियुक्तंतुराजानमानयंतुसुशीघ्रगाः॥२६॥कौशिकस्त्वतथेत्याहराजाचाभाष्यमंत्रिणः॥अयोध्यांप्रेषया
मासधर्मात्माकृतशासनान्॥२७॥यथावृत्तंसमाख्यातुमानेतुंचनृपंतथा॥२८॥इत्यार्षेरामायणेबालकांडेसप्तषष्टितमः
सर्गः॥६७॥जनकेनसमादिष्टादूतास्तेक्लांतवाहनाः॥त्रिरात्रमुषितामार्गेतेयोध्यांप्राविशन्पुरीं॥१॥तेराजवचनाद्गत्वारा
जवेश्मप्रवेशिताः॥ददृशुर्देवसंकाशंवृद्धंदशरथंनृपं॥२॥बद्धांजलिपुटाःसर्वेदूताविगतसाध्वसाः॥राजानंप्रश्रितंवाक्य
मब्रुवन्मधुराक्षरं॥३॥मैथिलोजनकोराजासाग्निहोत्रपुरस्कृतः॥मुहुर्मुहुर्मधुरयास्नेहसंरक्तयागिरा॥४॥कुशलंचाव्ययं
चैवसोपाध्यायपुरोहितं॥जनकस्त्वांमहाराजापृच्छतेसपुरःसरं॥५॥पृष्ट्वाकुशलमव्यग्रंवैदेहोमिथिलाधिपः॥कौशिका
नुमतेवाक्यंभवंतमिदमब्रवीत्॥६॥पूर्वंप्रतिज्ञाविदितावीर्यशुल्काममात्मजा॥राजानश्चकृतामर्षानिवृत्ताविमुखीकृ
ताः॥७॥सेयंममसुताराजन्विश्वामित्रपुरस्कृतैः॥यदृच्छयागतैराजन्निर्जितातवपुत्रकैः॥८॥तच्चरत्नंधनुर्दिव्यंमध्येभग्नं
महात्मना॥रामेणहिमहाबाहोमहत्यांजनसंसदि॥९॥अस्मैदेयामयासीतावीर्यशुल्कामहात्मने॥प्रतिज्ञांतर्तुमिच्छामितद
नुज्ञातुमर्हसि॥१०॥सोपाध्यायोमहाराजपुरोहितपुरस्कृतः॥शीघ्रमागच्छभद्रंतेद्रष्टुमर्हसिराघवौ॥११॥प्रतिज्ञांममराजेंद्र
निवर्तयितुमर्हसि॥पुत्रयोरुभयोरेवप्रीतिंत्वमुपलप्स्यसे॥१२॥एवंविदेहाधिपतिर्मधुरंवाक्यमब्रवीत्॥विश्वामित्राभ्यनुज्ञातः

शतानंदमतेस्थितः॥ दूतवाक्यंतुतच्छ्रुत्वाराजापरमहर्षितः॥१३॥ वसिष्ठंवामदेवंचमंत्रिणश्चैवमब्रवीत्॥१४॥ गुप्तःकु
शिकपुत्रेणकौसल्यानंदवर्द्धनः॥ लक्ष्मणेनसहभ्रातावि‌देहेषुवसत्यसौ॥१५॥ दृष्टवीर्यस्तुकाकुत्स्थोजनकेनमहात्म
ना॥ संप्रदानंसुतायास्तुराघवेकर्तुमिच्छति॥१६॥ यदिवो रोचतेवृत्तंजनकस्यमहात्मनः॥ पुरींगच्छामहेशीघ्रंमाभूत्का
लस्यपर्ययः॥१७॥ मंत्रिणोवाढमित्याहुःसहसर्वैर्महर्षिभिः॥ सुप्रीतश्चाब्रवीद्राजाश्वोयात्रेतिचमंत्रिणः॥१८॥ मंत्रिणस्तुन
रेंद्रस्यरात्रिंपरमसत्कृताः॥ ऊषुःप्रमुदिताःसर्वेगुणैःसर्वैःसमन्विताः॥१९॥ इत्यार्षेरामायणेबालकांडेअष्टषष्टितमःसर्गः
॥६८॥ ततोरात्र्यांव्यतीतायांसोपाध्यायःसबांधवः॥ राजादशरथोहृष्टःसुमंत्रमिदमब्रवीत्॥१॥ अद्यसर्वेधनाध्यक्षाःधन
मादायपुष्कलं॥ व्रजंत्वग्रेसुविहितानानारत्नसमन्विताः॥२॥ चतुरंगबलंचापिशीघ्रंनिर्यातुसर्वशः॥ ममाज्ञासमकालंचयान
युग्यमनुत्तमं॥३॥ वसिष्ठोवामदेवश्चजाबालिरथकश्यपः॥ मार्कंडेयस्तुदीर्घायुर्ऋषिःकात्यायनस्तथा॥४॥ एतेद्विजाःप्रयांत्व
ग्रेस्यंदनंयोजयस्वमे॥ यथाकालात्ययोनस्याद्दूताहित्वरयंतिमां॥५॥ वचनाच्चनरेंद्रस्यसेनाचचतुरंगिणी॥ राजानमृषिभिः
सार्द्धंव्रजंतंपृष्ठतोन्वगात्॥६॥ गत्वाचतुरहंमार्गंविदेहानभ्युपेयिवान्॥ राजाचजनकःश्रीमान्श्रुत्वापूजामकल्पयत्॥७॥
ततोराजानमासाद्यवृद्धंदशरथंनृपं॥ मुदितोजनकोराजाप्रहर्षंपरमंययौ॥८॥ उवाचवचनंश्रेष्ठोनरश्रेष्ठंमुदान्वितं॥ स्वाग

तंतेनरश्रेष्टदिष्ट्याप्राप्तोसिराघव॥९॥पुत्रयोरुभयोःप्रीतिंलप्स्यसेवीर्यनिर्जितां।दिष्ट्याप्राप्तोमहातेजावसिष्ठोभगवानृ
षिः॥१०॥सहसर्वैर्द्विजश्रेष्ठैर्देवैरिवशतक्रतुः।दिष्ट्यामेनिर्जिताविघ्नादिष्ट्यामेपूजितंकुलं॥११॥राघवैःसहसंबंधाद्वीर्यश्रेष्ठै
र्महाबलैः॥श्वःप्रभातेनरेंद्रत्वंसंवर्तयितुमर्हसि॥१२॥यज्ञस्यांतेनरश्रेष्ठविवाहमृषिसत्तमैः॥तस्यतद्वचनंश्रुत्वाऋषिमध्ये
नराधिप॥१३॥वाक्यंवाक्यविदांश्रेष्ठःप्रत्युवाचमहीपतिं।प्रतिग्रहोदातृवशःश्रुतमेतन्मयापुरा॥१४॥यथावक्ष्यसिधर्मज्ञ
तत्करिष्यामहेवयं॥तद्धर्मिष्ठंयशस्यंचवचनंसत्यवादिनः॥१५॥श्रुत्वाविदेहाधिपतिःपरंविस्मयमागतः॥ततःसर्वेमुनिग
णाःपरस्परसमागमे॥१६॥हर्षेणमहतायुक्तास्तांरात्रिमवसन्सुखं॥राजाचराघवौपुत्रौनिशाम्यपरिहर्षितः॥१७॥उवासपरम
प्रीतोजनकेनाभिपूजितः॥जनकोपिमहातेजाःक्रियांधर्मेणतत्त्ववित्।यज्ञस्यचसुताभ्यांचकृत्वारात्रिमुवासह॥१८॥इत्यार्षेरा
मायणेबालकांडेएकोनसप्ततितमःसर्गः॥६९॥ततःप्रभातेजनकःकृतकर्मामहर्षिभिः॥उवाचवाक्यंवाक्यज्ञःशतानंदंपुरो
हितं॥१॥भ्राताममममहातेजाःवीर्यवानतिधार्मिकः॥कुशध्वजइतिख्यातःपुरीमध्यवसच्छुभां॥२॥वार्याफलकपर्यंतांपिबन्नि
क्षुमतींनदीं।सांकाश्यांपुण्यसंकाशांविमानमिवपुष्पकं॥३॥तमहंद्रष्टुमिच्छामियज्ञगोप्तासमेततः॥प्रीतिंसोपिमहातेजाइ
मांभोक्तामयासह॥४॥एवमुक्तेतुवचनेशतानंदस्यसन्निधौ॥आगताःकेचिदव्यग्राःजनकस्तान्समादिशत्॥५॥शासनात्तुनरें

दूतस्त्र ययुः शीघ्रं वाजिभिः ॥ समानेतुं नरव्याघ्रं विष्णुमिंद्राज्ञया यथा ॥६॥ सांकाश्यां ते समागम्य ददृशुश्च कुशध्वजं ॥ न्यवेदयन्य
थावृत्तं जनकस्य च चिंतितं ॥७॥ तद्वृत्तं नृपतिः श्रुत्वा दूतश्रेष्ठैर्महाजवैः ॥ आज्ञया तु नरेंद्रस्य आजगाम कुशध्वजः ॥८॥ स ददर्श म
हात्मानं जनकं धर्मवत्सलं ॥ सोभिवाद्य शतानंदं जनकं चातिधार्मिकं ॥९॥ राजार्हं परमं दिव्यमासनं सोध्यरोहत ॥ उपविष्टावु
भौ तौ तु भ्रातरावमितद्युती ॥१०॥ प्रेषयामासतुर्वीरौ मंत्रिश्रेष्ठं सुदामनं ॥ गच्छ मंत्रिपते शीघ्रमिक्ष्वाकुममितप्रभं ॥११॥ आत्म
जैः सह दुर्द्धर्षमानयस्व समंत्रिणं ॥ औपकार्यं स गत्वा तु रघूणां कुलवर्द्धनम् ॥१२॥ ददर्श शिरसा चैवमभिवाद्येदमब्रवीत् ॥
अयोध्याधिपते वीर वैदेहो मिथिलाधिपः ॥१३॥ स त्वां द्रष्टुं व्यवसितः ॥ सोपाध्यायपुरोहितं मंत्रिश्रेष्ठवचः ॥ श्रुत्वा राजा सर्षिग
णस्तथा ॥१४॥ सबंधुरगमत्तत्र जनको यत्र वर्त्तते ॥ राजा च मंत्रिसहितः ॥ सोपाध्यायः सबांधवः ॥१५॥ वाक्यं वाक्यविदां श्रेष्ठो वैदे
हमिदमब्रवीत् ॥ विदितं ते महाराज इक्ष्वाकुकुलदैवतं ॥१६॥ वक्ता सर्वेषु कृत्येषु वसिष्ठो भगवानृषिः ॥ विश्वामित्राभ्यनुज्ञातः
सह सर्वैर्महर्षिभिः ॥१७॥ एष वक्ष्यति धर्मात्मा वसिष्ठो मे यथाक्रमम् ॥ तूष्णींभूते दशरथे वसिष्ठो भगवानृषिः ॥१८॥ उवाच वाक्यं वा
क्यज्ञो वैदेहं सपुरोधसं ॥ अव्यक्तप्रभवो ब्रह्मा शाश्वतो नित्य अव्ययः ॥१९॥ तस्मान्मरीचिः संजज्ञे मरीचेः कश्यपः सुतः ॥ विवस्वान्क
श्यपाज्जज्ञे मनुर्वैवस्वतः ॥ स्मृतः ॥२०॥ मनुः प्रजापतिः पूर्वमिक्ष्वाकुश्च मनोः सुतः ॥ तमिक्ष्वाकुमयोध्यायां राजानं विद्धि पूर्वकं ॥२१

इक्ष्वाकोस्तु सुतः श्रीमान्कुक्षिरित्येव विश्रुतः। कुक्षेरथात्मजः श्रीमान्विकुक्षिरुदपद्यत।२२। विकुक्षेस्तु महातेजा बाणः पुत्रः प्रतापवान्। बाणस्य तु महातेजा अनरण्यः प्रतापवान्।२३। अनरण्यात्पृथुर्जज्ञे त्रिशंकुस्तु पृथोरपि। त्रिशंकोरभवत्पुत्रो धुंधुमारो महायशाः।२४। धुंधुमारान्महातेजा युवनाश्वो महारथः। युवनाश्वसुतश्चासीत् मांधाता पृथिवीपतिः।२५। मांधातुस्तु सुतः श्रीमान्सुसंधिरुदपद्यत। सुसंधेरपि पुत्रौ द्वौ ध्रुवसंधिः प्रसेनजित्।२६। यशस्वी ध्रुवसंधेस्तु भरतो नाम नामतः। भरतात्तु महातेजा असितो नामजायत।२७। यस्यैते प्रतिराजान उदपद्यंत शत्रवः। हैहयास्तालजंघाश्च शूराश्च शशिबिंदवः।२८। तांश्च संप्रतियुध्यन्वै युद्धे राजा प्रवासितः। हिमवंतमुपागम्य भार्याभ्यां सहितस्तदा।२९। असितोऽल्पबलो राजा कालधर्ममुपेयिवान्। द्वे चास्य भार्ये गर्भिण्यौ बभूवतुरिति श्रुतिः।३०। एका गर्भविनाशार्थं सपत्न्यै सगरं ददौ। ततः शैलवरे रम्ये बभूवाभिरतो मुनिः।३१। भार्गवश्च्यवनो नाम हिमवंतमुपाश्रितः। तत्र चैका महाभागा भार्गवं देववर्चसं।३२। ववंदे पद्मपत्राक्षी कांक्षंती सुतमुत्तमं। तमृषिं साभ्युपागम्य कालिंदी चाभ्यवादयत।३३। स तामभ्यवदद्विप्रः पुत्रेप्सुं पुत्रजन्मनि। तव कुक्षौ महाभागे सुपुत्रः सुमहाबलः।३४। महावीर्यो महातेजा अचिरात्संजनिष्यति। गरेण सहितः श्रीमान्मा शुचः कमलेक्षणे।३५। च्यवनं च नमस्कृत्य राजपुत्री पतिव्रता। पतिना रहिता तस्मात्पुत्रं देवी व्यजायत।३६। सपत्न्या तु गरस्तस्यै दत्तो गर्भजिघांसया। सह तेन गरेणैव सं

२१९

जातः सगरोभवत् ॥३७॥ सगरस्यासमंजस्तु असमंजादथांशुमान् । दिलीपोंशुमतः पुत्रो दिलीपस्य भगीरथः ॥३८॥ भगीरथात्ककुत्स्थ
श्च ककुत्स्थाच्च रघुस्तथा । रघोस्तु पुत्रस्तेजस्वी प्रवृद्धः पुरुषादकः ॥३९॥ कल्माषपादोप्यभवत्तस्माज्जातस्तु शंखणः । सुदर्शनः
शंखणस्य अग्निवर्णः सुदर्शनात् ॥४०॥ शीघ्रगस्त्वग्निवर्णस्य शीघ्रगस्य मरुः सुतः मरोः प्रशुश्रुकस्त्वासीदंबरीषः प्रशुश्रुका
त् ॥४१॥ अंबरीषस्य पुत्रोभून्नहुषश्च महीपतिः । नहुषस्य ययातिस्तु नाभागस्तु ययातिजः ॥४२॥ नाभागस्य बभूवाजः अजाद्द
शरथोभवत् ॥ अस्माद्दशरथाज्जातौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ आदिवंशविशुद्धानां राज्ञां परमधर्मिणां । इक्ष्वाकुकुलजातानां
वीराणां सत्यवादिनां ॥४४॥ रामलक्ष्मणयोरर्थे त्वत्सुते वरये नृप ॥ सदृशाभ्यां नरश्रेष्ठ सदृशे दातुमर्हसि ॥४५॥ इत्यार्षे रामाय
णे बालकांडे सप्ततितमः सर्गः ॥७०॥ एवं ब्रुवाणं जनकः प्रत्युवाच कृतांजलिः ॥ श्रोतुमर्हसि भद्रं ते कुलं नः परिकीर्त्तितं ॥१॥ प्रदा
ने हि मुनिश्रेष्ठ कुलं निरवशेषतः । वक्तव्यं कुलजातेन तन्निबोध महामते ॥२॥ राजाभूत्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः स्वेन कर्मणा ॥ नि
मिः परमधर्मात्मा सर्वसत्ववतां वरः ॥३॥ तस्य पुत्रो मिथिर्नाम जनको मिथिपुत्रकः । प्रथमो जनको राजा जनकादप्युदावसुः ॥४॥
उदावसोस्तु धर्मात्मा जातो वै नंदिवर्द्धनः ॥ नंदिवर्द्धसुतः शूरः सुकेतुर्नाम नामतः ॥५॥ सुकेतोरपि धर्मात्मा देवरातो महाबलः ॥ दे
वरातस्य राजर्षेर्बृहद्रथ इति स्मृतः ॥६॥ बृहद्रथस्य शूरोभून्महावीरः प्रतापवान् ॥ महावीरस्य धृतिमान् सुधृतिः सत्यविक्रमः

९॥सुधृतेरपि धर्मात्मा धृष्टकेतुः सुधार्मिकः। धृष्टकेतोस्तु राजर्षेर्हर्यश्व इति विश्रुतः॥१०॥हर्यश्वस्य मरुः पुत्रो मरोः पुत्रः प्रतींध
कः॥११॥प्रतींधकस्य धर्मात्मा राजा कीर्तिरथः सुतः॥१२॥पुत्रः कीर्तिरथस्यापि देवमीढ इति स्मृतः। देवमीढस्य विबुधो विबुध
स्य महीध्रकः॥१३॥महीध्रकसुतो राजा कीर्तिरातो महाबलः। कीर्तिरातस्य राजर्षेर्महारोमा व्यजायत॥१४॥महारोम्णस्तु धर्मा
त्मा स्वर्णरोमा व्यजायत स्वर्णरोम्णस्तु राजर्षेर्ह्रस्वरोमा व्यजायत॥१५॥तस्य पुत्रद्वयं राज्ञो धर्मज्ञस्य महात्मनः। ज्येष्ठोहम
नुजो भ्राता मम वीरः कुशध्वजः॥१६॥मां तु ज्येष्ठं पिता राज्ये सोभिषिच्य पिता मम। कुशध्वजं समावेश्य भारं मयि वनं गतः
१७॥वृद्धे पितरि स्वर्याते धर्मेण धुरमावहं भ्रातरं देवसंकाशं स्नेहात्पश्यन् कुशध्वजं॥१८॥कस्यचित्त्वथ कालस्य सांकाश्या
दागतः पुरात्॥सुधन्वा वीर्यवान् राजा मिथिलामवरोधकः॥१९॥स च मे प्रेषयामास शैवं धनुरनुत्तमम्। सीता च कन्या पद्माक्षी
मह्यं वै दीयतामिति॥२०॥तस्याप्रदानान्महर्षे युद्धमासीन्मया सह॥स हतोविमुखो राजा सुधन्वा तु मया रणे॥२१॥निहत्य तं मु
निश्रेष्ठ सुधन्वानं नराधिपं॥सांकाश्ये भ्रातरं शूरमभ्यषिंचं कुशध्वजं॥२२॥कनीयानेष मे भ्राता अहं ज्येष्ठो महामुने। ददामि
परमप्रीतो वध्वौ ते मुनिपुंगव॥२३॥सीतां रामाय भद्रं ते ऊर्मिलां लक्ष्मणाय वै वीर्यशुल्कां मम सुतां सीतां सुरसुतोपमां॥२४॥द्वि
तीयामूर्मिलां चैव त्रिर्वदामि न संशयः॥ददामि परमप्रीतो वध्वौ ते मुनिपुंगव॥२५॥रामलक्ष्मणयो राजन् गोदानं कारयस्व ह

॥रा०बा०॥
॥७१॥

ततो

पितृकार्यंचभद्रंतेवैवाहिकंकुरु॥२३॥मघाह्यद्यमहाबाहोतृतीयदिवसेप्रभो॥फल्गुन्यामुत्तरेराजंस्तस्मिन्वैवाहिकंकु
रु॥२४॥रामलक्ष्मणयोरर्थेदानंकार्यंसुखोदयं॥२५॥इत्यार्षेरामायणेवाल्मीकीयेबालकांडेएकसप्ततितमःसर्गः॥तमुक्तवं
तंवैदेहंविश्वामित्रोमहामुनिः॥उवाचवचनंवीरंवसिष्ठसहितोनृपं॥१॥अचिंत्यान्यप्रमेयाणिकुलानिरघुनंदन॥इक्ष्वाकू
णांविदेहानांनैषांतुल्योस्तिकश्चन॥२॥सदृशोधर्मसंबंधःसदृशोरूपसंपदा॥रामलक्ष्मणयोराजन्सीताचोर्मिलयासह॥
३॥वक्तव्यंचनरश्रेष्ठश्रूयतांवचनंमम॥भ्रातायवीयान्धर्मज्ञएषराजाकुशध्वजः॥४॥अस्यधर्मात्मनोराजन्रूपेणाप्रति
मंभुवि सुताद्वयंनरश्रेष्ठपत्न्यर्थंवरयामहे॥५॥भरतस्यकुमारस्यशत्रुघ्नस्यचधीमतः॥वरयेतेसुतेराजंस्तयोरर्थेमहात्मनोः
॥६॥पुत्रादशरथस्येमेरूपयौवनशालिनः॥लोकपालसमाःसर्वेदेवतुल्यपराक्रमाः॥७॥उभयोरपिराजेंद्रसंबंधेनानुबध्यता
म्॥इक्ष्वाकुकुलमव्यग्रंभवतःपुण्यकर्मणः॥८॥विश्वामित्रवचःश्रुत्वावसिष्ठस्यमतेतदा॥जनकःप्रांजलिर्वाक्यमुवाच
मुनिपुंगवौ॥९॥कुलंधन्यमिदंमन्येयेषांतौमुनिपुंगवौ॥सदृशंकुलसंबंधंयदाज्ञापयतःस्वयं॥१०॥एवंभवतुभद्रंवःकुशध्वज
सुतेइमे॥पत्न्यौभजेतांसहितौशत्रुघ्नभरतावुभौ॥११॥एकाह्नाराजपुत्रीणांचतसृणांमहामुने॥पाणीन्गृह्णंतुचत्वारोराजपुत्रा
महाबलाः॥१२॥उत्तरेदिवसेब्रह्मन्फल्गुनीभ्यांमनीषिणः॥वैवाहिकंप्रशंसंतिभगोयत्रप्रजापतिः॥१३॥एवमुक्त्वावचःसौम्यंप्र

राम॥
७१॥

त्सुत्थाय कृतांजलिः॥ उभौ मुनिवरौ राजा जनको वाक्यमब्रवीत्॥१४॥ परो धर्मः कृतो मह्यं शिष्योस्मि भवतोस्तथा। इमान्यासनमु
ख्यानि आस्यतां मुनिपुंगवौ॥१५॥ यथा दशरथस्येयं तथायोध्या पुरी मम। प्रभुत्वे नास्ति संदेहो यथार्हं कर्तुमर्हथ॥१६॥ तथा ब्रुवति
वैदेहे जनके रघुनंदन। राजा दशरथो हृष्टः प्रत्युवाच महीपतिं॥१७॥ युवामसंख्येयगुणौ भ्रातरौ मिथिलेश्वरौ। ऋषयो राजसं
घाश्च भवद्भ्यामभिपूजिता॥१८॥ स्वस्ति प्राप्नुहि भद्रं ते गमिष्यामः स्वमालयम्। श्राद्धकर्म्माणि विधिवद्विधास्य इति चाब्रवीत्
१९॥ तमापृष्ट्वा नरपतिं राजा दशरथस्तदा। मुनींद्रौ तौ पुरस्कृत्य जगामाशु महायशा॥२०॥ स गत्वा निलयं राजा श्राद्धं कृत्वा विधान
तः॥ प्रभाते काल्यमुत्थाय चक्रे गोदानमुत्तमं॥२१॥ गवां शतसहस्रं च ब्राह्मणेभ्यो नराधिपः॥ एकैकशो ददौ राजा पुत्रानुद्दिश्य ध
र्मतः॥२२॥ सुवर्णशृंगाः संपन्नाः सवत्साः कांस्यदोहनाः॥ गवां शतसहस्राणि चत्वारि पुरुषर्षभः॥२३॥ वित्तमन्यच्च सुबहु द्विजेभ्यो
रघुनंदनः ददौ गोदानमुद्दिश्य पुत्राणां पुत्रवत्सलः॥२४॥ स सुतैः कृतगोदानैर्वृतः सन्नृपतिस्तदा। लोकपालैरिवाभाति वृतः सौ
म्यः प्रजापतिः॥२५॥ इत्यार्षे रामायणे वा० बाल० द्विसप्ततितमः सर्गः॥७२॥ यस्मिंस्तु दिवसे राजा चक्रे गोदानमुत्तमं तस्मिंस्तु
दिवसे वीरो युधाजित्समुपेयिवान्॥१॥ पुत्रः केकयराजस्य साक्षाद्भरतमातुलः॥ दृष्ट्वा पृष्ट्वा च कुशलं राजानमिदमब्रवीत्॥२॥
केकयाधिपती राजा स्नेहात्कुशलमब्रवीत्। येषां कुशलकामोसि तेषां संप्रत्यनामयं॥३॥ स्वस्रीयं मम राजेंद्र द्रष्टुकामो महीप

तिः तदर्थमुपयातोहमयोध्यांरघुनंदन ४ श्रुत्वात्वहमयोध्यायांविवाहार्थंतवात्मजान् मिथिलामुपयातांस्तुत्वयासह
महीपते ५ त्वरयाभ्युपयातोहंद्रष्टुकामःस्वसुःसुतं अथराजादशरथःप्रियातिथिमुपस्थितं ६ दृष्ट्वापरमसत्कारैःपूजनार्हम
पूजयत् ततस्तामुषितोरात्रिंसहपुत्रैर्महात्मभिः ७ प्रभातेपुनरुत्थायकृत्वाकर्म्माणितत्ववित् ऋषींस्तदापुरस्कृत्ययज्ञवा
टमुपागमत् ८ युक्तेमुहूर्तेविजयेसर्वाभरणभूषितैः भ्रातृभिःसहितोरामःकृतकौतुकमंगलः ९ वसिष्ठंतुपुरस्कृत्वामहर्ष्य
नपरानपि वसिष्ठोभगवानेत्यवैदेहमिदमब्रवीत् १० राजादशरथोराजन्कृतकौतुकमंगलैःपुत्रैर्नरवरश्रेष्ठोदातारमभि
कांक्षते ११ दातृप्रतिगृहीतृभ्यांसर्वार्थाःसंभवंतिहि स्वधर्मंप्रतिपद्यस्वकृत्वावैवाह्यमुत्तमं १२ इत्युक्तःपरमोदारोवसिष्ठे
नमहात्मना प्रत्युवाचमहातेजावाक्यंपरमधर्मवित् १३ कःस्थितःप्रतिहारोमेकस्याज्ञांसंप्रतीक्षते स्वगृहेकोविचारोस्ति
यथाराज्यमिदंतव १४ कृतकौतुकसर्वस्वावेदिमूलमुपागताः ममकन्यामुनिश्रेष्ठदीप्तावह्नेरिवार्चिषः १५ सद्योहंत्वत्प्रतीक्षो
स्मिवेद्यामस्यांप्रतिष्ठितः अविघ्नंक्रियतांसर्वंकिमर्थंहिविलंब्यते १६ तद्वाक्यंजनकेनोक्तंश्रुत्वादशरथस्तदा प्रवेशयामा
ससुतान्सर्वानृषिगणानपि १७ ततोराजाविदेहानांवसिष्ठमिदमब्रवीत् कारयस्वऋषेसर्वामृषिभिःसहधार्मिकः १८ राम
स्यलोकरामस्यक्रियांवैवाहिकंप्रभो तथेत्युक्त्वातुजनकंवसिष्ठोभगवानृषिः १९ विश्वामित्रंपुरस्कृत्यशतानंदंचधार्मिकं प्रपा

मध्येतुविधिवद्वेदिंकृत्वामहातपाः॥२०॥अलंचकारतांवेदिंगंधपुष्पैःसमंततः।सुवर्णपालिकाभिश्चछिद्रकुंभैश्चसांकुरैः॥
॥२१॥अंकुराढ्यैःशरावैश्चधूपपात्रैःसधूपकैः।शंखपात्रैःस्रुवैःस्रुग्भिःपात्रैरर्घ्यादिपूजितैः॥२२॥लाजपूर्णैश्चपात्रीभिरक्षतैरभि
संस्कृतैः।दर्भैःसमैःसमास्तीर्यविधिवन्मंत्रपूर्वकं॥२३॥अग्निमाधायवेद्यांतुविधिमंत्रपुरस्कृतं।जुहावाग्नौमहातेजावसिष्ठो
मुनिसत्तमः॥२४॥ततःसीतांसमानीयसर्वाभरणभूषितां।समक्षमग्नेःसंस्थाप्यराघवाभिमुखेतदा॥२५॥अब्रवीज्जनकोराजा
कौसल्यानंदवर्द्धनं।इयंसीताममसुतासहधर्मचरीतव॥२६॥प्रतीछचैनांभद्रंतेपाणिंगृह्णीष्वपाणिना।पतिव्रतामहाभागा
छायेवानुगतासदा॥२७॥इत्युक्त्वाप्राक्षिपद्राजामंत्रपूतंजलंतदा।साधुसाध्वितिदेवानामृषीणांवदतांतदा॥२८॥देवदुंदुभि
निर्घोषःपुष्पवर्षोमहानभूत्।एवंदत्वासुतांसीतांमंत्रोदकपुरस्कृतां॥२९॥अब्रवीज्जनकोराजाहर्षेणाभिपरिप्लुतः।लक्ष्मणा
गछभद्रंतेऊर्मिलामुद्यतांमया॥३०॥प्रतीछपाणिंगृह्णीष्वमाभूत्कालस्यपर्ययः।तमेवमुक्त्वाजनकोभरतंचाभ्यभाषत॥३१॥गृहा
णपाणिंमांडव्याःपाणिनारघुनंदन।शत्रुघ्नंचापिधर्मात्माअब्रवीन्मिथिलेश्वरः॥३२॥श्रुतकीर्त्यामहाबाहोपाणिंगृह्णीष्वपाणि
ना।सर्वेभवंतःसौम्याश्चसर्वेसुचरितव्रताः॥३३॥पत्नीभिःसंतुकाकुत्स्थामाभूत्कालस्यपर्ययः।जनकस्यवचःश्रुत्वापाणीन्पा
णिभिरस्पृशन्॥३४॥चत्वारस्तेचतसृणांवसिष्ठस्यमतेस्थिताः।अग्निंप्रदक्षिणंकृत्वावेदींराजानमेवच॥३५॥ऋषींश्चापिमहा-

त्मानः सहभार्या रघूद्वहाः॥ यथोक्तेन ततश्चक्रुर्विवाहं विधिपूर्वकं॥३६॥ पुष्पवृष्टिर्महत्यासीदंतरिक्षात्सुभास्वरा॥ दिव्यदुंदु
भिनिर्घोषैर्गीतवादित्रनिःस्वनैः॥३७॥ ननृतुश्चाप्सरःसंघा गंधर्वाश्च जगुः कलं॥ विवाहे रघुमुख्यानां तदद्भुत[illegible]मदृश्यत॥३८
ईदृशे वर्त्तमाने तु तूर्योद्घुष्टनिनादिते॥ त्रिरग्निं ते परिक्रम्य ऊहुर्भार्या महौजसः॥३९॥ अथोपकार्यं जग्मुस्ते सभार्या रघुनंदनाः॥ रा
जाप्यनुययौ पश्यन् सर्षिसंघः सबांधवः॥४०॥ इत्यार्षे रामायणे बालकांडे त्रिसप्ततितमः सर्गः॥ अथ रात्र्यां व्यतीतायां विश्वामि
त्रो महामुनिः॥ आपृष्ट्वा तौ च राजानौ जगामोत्तरपर्वतं॥१॥ विश्वामित्रे गते राजा वैदेहं मिथिलाधिपं॥ आपृष्ट्वैव जगामाशु राजा
दशरथः पुरीं॥२॥ अथ राजा विदेहानां ददौ कन्याधनं बहु॥ गवां शतसहस्राणि बहूनि मिथिलेश्वरः॥३॥ कंबलानां च मुख्यानां क्षौ
मान् कोट्यंबराणि च॥ हस्त्यश्वरथपादातं दिव्यरूपं स्वलंकृतं॥४॥ ददौ कन्याशतं तासां दासीदासमनुत्तमं॥ हिरण्यस्य सुवर्णस्य
मुक्तानां विद्रुमस्य च॥५॥ ददौ राजा सुसंहृष्टः कन्याधनमनुत्तमं॥ दत्वा बहुविधं राजा समनुज्ञाप्य पार्थिवं॥६॥ प्रविवेश स्वनिलयं
मिथिलां मिथिलेश्वरः॥ राजाप्ययोध्याधिपतिः सह पुत्रैर्महात्मभिः॥७॥ ऋषीन्सर्वान्पुरस्कृत्य जगाम सबलान्वितः॥ गच्छंतं तु नरव्याघ्रं
सर्षिसंघं सराघवं॥८॥ घोरास्तु पक्षिणो वाचो व्याहरंति समंततः॥ भौमाश्चैव मृगाः सर्वे गच्छंति स्म प्रदक्षिणं॥९॥ तान्दृष्ट्वा राजशा
र्दूलो वसिष्ठं पर्यपृच्छत॥ असौम्याः पक्षिणो घोरा मृगाश्चापि प्रदक्षिणाः॥१०॥ किमिदं हृदयोत्कंपि मनो मम विषीदति॥ राज्ञो दशरथस्यै

त्वा १

तच्छ्रुत्वा वाक्यंमहातृषि॥११॥उवाचमधुरांवाणींश्रूयतामस्ययत्फलं॥उपस्थितंभयंघोरंदिव्यंपक्षिमुखाच्च्युतं॥१२॥मृगाःप्रशमयंत्ये
तिसंतापःस्त्यजतामयं॥तेषांसंवदतांतत्रवायुःप्रादुर्बभूवह॥१३॥कंपयन्मेदिनींसर्वांपातयंश्चमहाद्रुमान्॥तमसासंवृतः
सूर्यःसर्वेनावेदिषुर्दिशः॥१४॥भस्मनाचावृतंसर्वंसंमूढमिवतद्बलं॥वसिष्ठऋषयश्चान्येराजाचससुतस्तदा॥१५॥ससंज्ञाइवत
त्रासन्सर्वमन्यद्विचेतनं॥तस्मिंस्तमसिघोरेतुभस्मछन्नेवसाचमू॥१६॥ददर्शभीमसंकाशंजटामंडलधारिणं॥भार्गवंजामद
ग्न्यंराजाराजविमर्दनं॥१७॥कैलासमिवदुर्द्धर्षंकालाग्निमिवदुःसहं॥ज्वलंतमिवतेजोभिर्दुर्निरीक्ष्यंपृथग्जनैः॥१८॥स्कं
धेचासज्यपरशुंधनुर्विद्युद्गणोपमं॥प्रगृह्यशरमुग्रंचत्रिपुरघ्नंयथाशिवं॥१९॥तंदृष्ट्वाभीमसंकाशंज्वलंतमिवपावकं॥वसिष्ठप्र
मुखाविप्राजपहोमपरायणाः॥२०॥संगतामुनयःसर्वेसंजजल्पुरथोमिथः॥कच्चित्पितृवधामर्षीक्षत्रंनोत्सादयिष्यति॥२१॥
पूर्वंक्षत्रवधंकृत्वागतमन्युर्गतज्वरः॥क्षत्रस्योत्सादनंभूयोनखल्वस्यचिकीर्षितं॥२२॥एवमुक्त्वार्घ्यमादायभार्गवंभीमद
र्शनं॥ऋषयोरामरामेंमधुरंवाक्यमब्रुवन्॥२३॥प्रतिगृह्यतुतांपूजामृषिदत्तांप्रतापवान्॥रामंदाशरथिंरामोजामदग्न्योभ्यभा
षत॥२४॥इत्यार्षेरामायणेबालकांडेचतुःसप्ततितमःसर्गः॥रामदाशरथेवीरवीर्यंतेश्रूयतेद्भुतं॥धनुषोभेदनंचैवनिखिलेनमया
श्रुतं॥१॥तदद्भुतमचिंत्यंचभेदनंधनुषस्तथा तच्छ्रुत्वाहमनुप्राप्तोधनुर्गृह्यापरंशुभं॥२॥तदिदंघोरसंकाशंजामदग्न्यंमहद्धनुः॥पू

ति३

रयस्वशरेणैवस्वबलंदर्शयस्वच॥३॥तदहंतेबलंदृष्ट्वाधनुषोप्यस्यपूरणे॥द्वंद्वयुद्धंप्रदास्यामिवीर्यश्लाघ्यमहंतव॥४॥तस्यत
द्वचनंश्रुत्वाराजादशरथस्तदा॥विषण्णवदनोदीनःप्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत्॥५॥क्षत्ररोषात्प्रशांतस्त्वंब्राह्मणश्चमहातपाः॥बा
लानांममपुत्राणामभयंदातुमर्हसि॥६॥भार्गवाणांकुलेजातःस्वाध्यायव्रतशालिनां॥सहस्राक्षेप्रतिज्ञायशस्त्रंप्रक्षिप्तवा
नसि॥७॥सत्वंधर्मपरोभूत्वाकश्यपायवसुंधरां॥दत्वावनमुपागम्यमहेंद्रकृतकेतनः॥८॥ममसर्वविनाशायसंप्राप्तस्त्वंमहा
मुने॥नचैकस्मिन्हतेरामेसर्वेजीवामहेवयं॥९॥ब्रुवत्येवंदशरथेजामदग्न्यःप्रतापवान्॥अनादृत्यतुतद्वाक्यंराममेवा
भ्यभाषत॥१०॥इमेद्वेधनुषीश्रेष्ठेदिव्येलोकाभिपूजिते॥दृढेबलवतीमुख्येसुकृतेविश्वकर्मणा॥११॥अनुसृष्टंसुरैरेकंत्र्यंबका
यसुयुत्सवे॥त्रिपुरघ्नंनरश्रेष्ठभग्नंकाकुत्स्थयत्वया॥१२॥इदंद्वितीयंदुर्धर्षंविष्णोर्दत्तंसुरोत्तमैः॥तदिदंवैष्णवंरामधनुःपरपु
रंजयं॥१३॥समानसारंकाकुत्स्थरौद्रेणधनुषात्विदं॥तदातुदेवताःसर्वाःपृच्छंतिस्मपितामहं॥१४॥शितिकंठस्यविष्णोश्चबलाब
लनिरीक्षया॥अभिप्रायंतुविज्ञायदेवतानांपितामहः॥१५॥विरोधंजनयामासतयोःसत्यवतांवरः॥विरोधेतुमहद्युद्धमभवद्रो
महर्षणं॥१६॥शितिकंठस्यविष्णोश्चपरस्परजयैषिणोः॥तदातुजृंभितंशैवंधनुर्भीमपराक्रमं॥१७॥हुंकारेणमहादेवस्तंभितो
थत्रिलोचनः॥देवैस्तदासमागम्यसर्षिसंघैःसचारणैः॥१८॥याचितौप्रशमंतत्रजग्मतुस्तौसुरोत्तमौ॥जृंभितंतद्धनुर्दृष्ट्वाशैवं

विष्णुपराक्रमै॥१९॥अधिकं मेनिरे विष्णुं देवाः सर्षिगणास्तथा।धनूरुद्रस्ततः संक्रुद्धो विदेहेषु महायशाः॥२०॥देवरातस्य राजर्षेर्ददौ
हस्ते ससायकं।इदं च वैष्णवं राम धनुः परपुरंजयं॥२१॥ऋचीके भार्गवे प्रादाद्विष्णुः संन्यासमुत्तमं ऋचीकस्तु महातेजाः पुत्र
स्याप्रतिकर्मणः॥२२॥पितुर्मम ददौ दिव्यं जमदग्नेर्महात्मनः।न्यस्तशस्त्रे पितरि मे तपोबलसमन्विते॥अर्जुनो विदधे तत्र प्राकृ
तां बुद्धिमास्थितः॥२३॥वधमप्रतिरूपं तु पितुः श्रुत्वा सुदारुणं।क्षत्रमुत्सादयं रोषाज्जातं जातमनेकशः॥२४॥पृथिवीं चाखिलां
प्राप्य काश्यपाय महात्मने।यज्ञस्यांते तदा राम दक्षिणां पुण्यकर्मणे॥२५॥दत्वा महेंद्रनिलयस्तपोबलसमन्वितः।श्रुत्वा तु धनु
षो भेदं ततोहं द्रुतमागतः॥२६॥तदेवं वैष्णवं राम पित्रपैतामहं महत्।क्षत्रधर्मं पुरस्कृत्य गृह्णीष्व धनुरुत्तमं॥२७॥योजयस्व ध
नुःश्रेष्ठे शरं परपुरंजयं।यदि शक्तोसि काकुत्स्थ द्वंद्वं दास्यामि ते ततः॥२८॥इत्यार्षे रामायणे बालकांडे पंचसप्ततितमः सर्गः॥॥
श्रुत्वा तु जामदग्न्यस्य वाक्यं दाशरथिस्तदा।गौरवाद्यंत्रितकथः पितू राममथाब्रवीत्॥१॥श्रुतवानस्मि यत्कर्म कृतवानसि भार्ग
व।अनुरुध्यामहे ब्रह्मन् पितुरानृण्यमास्थितं॥२॥वीर्यहीनमिवाशक्तं क्षत्रधर्मेण भार्गव।अवजानासि मे तेजः पश्य मेद्य पराक्र
मं॥३॥इत्युक्त्वा राघवः क्रुद्धो भार्गवस्य वरायुधं।शरं च प्रतिसंगृह्य हस्ताल्लघुपराक्रमः॥४॥आरोप्य स धनू रामः शरं सज्यं चकार
ह।जामदग्न्यं ततो रामं रामः क्रुद्धोब्रवीदिदं॥५॥ब्राह्मणोसीति पूज्यो मे विश्वामित्रकृतेन च।तस्माच्छक्तो न ते राम मोक्तुं प्राणहरं

शरं॥घोरं मां वा त्वद्गतिं राम तपोबलसमार्जितान्॥लोकानप्रतिमान्वापि हनिष्यामीति मे मतिः॥१॥नह्ययं वैष्णवो दिव्यः शरः परपुरं
जयः॥मोघः पतति वीर्येण बलदर्पविनाशनः॥वरायुधधरं रामं द्रष्टुं सर्षिगणाः सुराः॥पितामहं पुरस्कृत्य समेतास्तत्र सर्वशः
॥गंधर्वाप्सरसश्चैव सिद्धचारणकिन्नराः॥यक्षराक्षसनागाश्च तद्द्रष्टुं महदद्भुतं॥२०॥जडीकृते तदा लोके रामे वरधनुर्द्धरे॥
निर्वीर्यो जामदग्न्योसौ रामो राममुदैक्षत॥२१॥तेजोभिर्गतवीर्यत्वाज्जामदग्न्यो जडीकृतः॥रामं कमलपत्राक्षं मंदं मंदमुवाच ह
॥२२॥काश्यपाय मया दत्ता यदा पूर्वं वसुंधरा॥विषये मे न वस्तव्यमिति मां काश्यपोब्रवीत्॥२३॥सोहं गुरुवचः कुर्वन्पृथिव्यां न व
से निशां॥तदाप्रभृति काकुत्स्थ कृता मे काश्यपस्य ह॥२४॥तामिमां मद्गतिं वीर हंतुं नार्हसि राघव॥मनोजवं गमिष्यामि महेंद्रं प
र्वतोत्तमम्॥२५॥लोकास्त्वप्रतिमा राम निर्जितास्तपसा मया॥जहि तांछरमुख्येन मा भूत्कालस्य पर्ययः॥२६॥अक्षय्यं मधुहंता
रं जानामि त्वां सुरेश्वरं॥धनुषोऽस्य परामर्शात्स्वस्ति तेस्तु परंतप॥२७॥एते सुरगणाः सर्वे निरीक्षंते समागताः॥त्वामप्रतिमकर्मा
णमप्रतिद्वंद्वमाहवे॥२८॥शरमोक्षे गमिष्यामि महेंद्रं पर्वतोत्तमं॥२०॥नचेयं मम काकुत्स्थ व्रीडा भवितुमर्हति॥त्वया त्रैलो
क्यनाथेन यदहं विमुखीकृतः॥२९॥शरमप्र[illegible]तिमं राम मोक्तुमर्हसि सुव्रत॥॥तथा ब्रुवति रामे तु जामदग्न्ये प्रतापवान्॥रामो
दाशरथिः श्रीमांश्चिक्षेप शरमुत्तमं॥२१॥स हतान्दृश्य रामेण स्वांल्लोकांस्तपसार्जितान्॥जामदग्न्यो जगामाशु महेंद्रं पर्वतोत्त

मं ॥ २३ ॥ ततो वितिमिराः सर्वा दिशश्चोपदिशस्तथा । सुराः सर्षिगणा रामं प्रशशंसुरुदायुधं ॥ २३ ॥ रामं दाशरथिं रामो जामदग्न्यः प्रपूजित ॥ ततः प्रदक्षिणीकृत्य जगामात्मगतिं प्रभु ॥ २४ ॥ इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये बालकांडे षट्सप्ततितमः सर्गः ॥
गते रामे प्रशांतात्मा रामो दाशरथिर्धनु । वरुणायाप्रमेयाय ददौ हस्ते महायशा ॥ १ ॥ अभिवाद्य ततो रामो वसिष्ठप्रमुखान्ऋषीन् ॥ पितरं विकलं दृष्ट्वा प्रोवाच रघुनंदन ॥ २ ॥ जामदग्न्यो गतो रामः प्रयातु चतुरंगिणी । अयोध्याभिमुखी सेना त्वया नाथेन पालिता ॥ ३ ॥ रामस्य वचनं श्रुत्वा राजा दशरथः सुतं । बाहुभ्यां संपरिष्वज्य मूर्ध्नुपाघ्राय राघवं ॥ ४ ॥ गतो राम इति श्रुत्वा हृष्टः प्रमुदितो नृपः पुनर्जातं तदा मेने पुत्रमात्मानमेव च ॥ ५ ॥ चोदयामास तां सेनां जगामाशु ततः पुरीं । पताकाध्वजिनीं रम्यां तूर्योद्घुष्टनिनादितां ॥ ६ ॥ सिक्तराजपथां रम्यां प्रकीर्णकुसुमोत्करां राजप्रवेशसुमुखैः पौरैर्मंगलपाणिभिः ॥ ७ ॥ संपूर्णां प्राविशद्राजा जनौघैः [illegible] मंगलंकृतां पौरैः प्रत्युद्गतो दूरं द्विजैश्च पुरवासिभिः ॥ ८ ॥ पुत्रैरनुगतः श्रीमान् श्रीमद्भिश्च महायशा ॥ प्रविवेश गृहं राजा हिमवत्सदृशं प्रियं ॥ ९ ॥ ननंद स्वजनै राजा गृहे कामैः सुपूजित ॥ कौशल्या च सुमित्रा च कैकयी च सुमध्यमा ॥ १० ॥ वधूप्रतिग्रहे युक्ता याश्चान्या राजयोषित ॥ ततः सीतां महाभागां ऊर्मिलां च यशस्विनीं ॥ ११ ॥ कुशध्वजसुते चोभे जगृहुर्नृपयोषितः मंगलालापनैर्होमैः शोभिताः क्षौमवाससः ॥ १२ ॥ देवतायतनान्याशु सर्वास्ताः प्रत्यपूजयन् । अभिवाद्याभिवा

द्यांश्च सर्वा राजसुतास्तदा।।१३।।रेमिरे मुदिताः सर्वा भर्तृभिर्मुदिता रहः।कृतदाराः कृतास्त्राश्च सधनाः ससुहृज्जनाः।।१४।।
शुश्रूषमाणाः पितरं वर्त्तयंति नरर्षभाः।।कस्यचित्त्वथ कालस्य राजा दशरथः सुतं।।१५।।भरतं कैकयीपुत्रमब्रवीद्रघुनंदनः
अयं केकयराजस्य पुत्रो वसति पुत्रक।।१६।।त्वां नेतुमागतो वीरो युधाजिन्मातुलस्तव।।श्रुत्वा दशरथस्यैतद्भरतः कैकयी
सुतः।।१७।।गमना[illegible]याभिचक्राम शत्रुघ्नसहितस्तदा।।आपृच्छ्य पितरं शूरो रामं चाक्लिष्टकारिणं।।१८।।मातृंश्चापि नरश्रेष्ठः शत्रु
घ्नसहितो ययौ।।युधाजित्प्राप्य भरतं सशत्रुघ्नं प्रहर्षितः।।१९।।स्वपुरं प्राविशद्वीरः पिता तस्य तुतोष ह।।गते च भरते रामो लक्ष्म
णश्च महाबलः।।२०।।पितरं देवसंकाशं पूजयामासतुस्तदा।।पितुराज्ञां पुरस्कृत्य पौरकार्य्याणि सर्वशः।।२१।।चकार रामः सर्वाणि
प्रियाणि च हितानि च।।मातृभ्यो मातृकार्याणि कृत्वा परमयंत्रितः।।२२।।गुरूणां गुरुकार्याणि काले कालेन्ववैक्षत।।एवं दशर
रथः प्रीतो ब्राह्मणा नैगमास्तथा।।२३।।रामस्य शीलवृत्तेन सर्वे विषयवासिनः।।तेषामतियशा लोके रामः सत्यपराक्रमः।।२४।।स्व
यंभूरिव भूतानां बभूव गुणवत्तरः।।रामश्च सीतया सार्द्धं विजहार बहूनृतून्।।२५।।मनस्वी तद्गतमनास्तस्या हृदि समर्पितः
प्रिया तु सीता रामस्य दाराः पितृकृता इति।।२६।।गुणाद्रूपगुणाच्चापि प्रीतिर्भूयो विवर्द्धते।तस्याश्च भर्त्ता द्विगुणं हृदये परिव
र्तते।।२७।।अंतर्गतमपि व्यक्तमाख्याति हृदयं हृदा।।तस्य भूयो विशेषेण मैथिली जनकात्मजा।।देवताभिः समा रूपे सीता श्री

रिवरूपिणी॥ २८॥ तयासराजर्षिसुतोभिकामयासमेत्वानुत्तमराजकन्यया॥ अतीवरामः शुशुभेमुदान्वितोवि
भुः श्रियाविष्णुरिवामरेश्वरः॥ २९॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येचतुर्विंशत्सहस्रिकायांवालकां
डेरामक्रीडाख्यानंनामसप्तसप्ततितमःसर्गः॥ ७७॥ श्री॥ श्री॥ राम॥ राम॥ राम॥ राम॥ राम॥ राम॥ राम॥ रा॰